

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
RIETUMERIOPAS UN AMERIKAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
KATEDRA

Vēstures maģistra studiju programmas

2. kursa students

Roberts **Saulītis**

Stud.apl.Nr. rs10010

**AFROCENTRISMA RAŠANĀS UN ATTĪSTĪBA ASV:
AMERIKĀŅU AUTORU SKATĪJUMĀ**

MAĢISTRA DARBS

Darba zinātniskā vadītāja

Dr. hist., asociētā profesore

Lilita Zemīte

RĪGA 2015

SATURS

ANOTĀCIJA.....	3
ANNOTATION.....	4
IEVADS	5
AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS	9
1. AFROCENTRISMA AIZSĀKUMI ASV 19./20. GADSIMTA MIJĀ.....	17
1.1. Afroamerikāņu sociāli politiskais, tiesiskais un ekonomiskais stāvoklis Dienvidu štatos pēc Pilsoņu kara.....	18
1.2. Afrocentriskās idejas agrīno melnādaino intelektuāļu vēsturiskajos apcerējumos.....	21
1.3. Vašingtona un Dibuā strīds par afroamerikāņu kopienas attīstību	26
1.4. Dibuā, Gārvija un Vudsona devums afroamerikāņu pašapziņas veicināšanā un afrocentrisko ideju attīstībā.....	34
1.5. Āfrikānismu meklējumi ASV kultūrā.....	40
2. AFROAMERIKĀŅU PĒTNIECĪBAS UN PILSOŅTIESĪBU KUSTĪBAS NOZĪME AFROCENTRISMA KĀ AKADĒMISKAS DISCIPLĪNAS IZVEIDĒ	46
2.1. Afroamerikāņu pētniecības uzplaukums ASV akadēmiskajā vidē pēc Otrā pasaules kara.....	49
2.2. Pilsoņtiesību kustības līderu devums melnādaino solidaritātes veicināšanā	53
2.3. Afroamerikāņu kopienas radikalizācija un melnādaino nacionālisma uzplaukums	59
3. AFROCENTRISMS KĀ VĒSTURES UN KULTŪRAS FENOMENS	68
3.1. Afrocentrisma definēšanas problemātika.....	71
3.2. Radikālie afrocentristi un to kritiķi	75
3.3. Afrocentrisko ideju kontinuitāte mūsdienu afrocentristu darbos.....	79
SECINĀJUMI	84
IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS.....	87

ANOTĀCIJA

Afrocentrisma aizsākumi ASV historiogrāfijā ir saistīti ar melnādaino sociāli politisko un ekonomisko situāciju Dienvidu štatos un cīņu par līdztiesību 20. gs. vidū, uzplaukšot melnādaino nacionālismam. Maģistra darbs *Afrocentrisma rašanās un attīstība ASV: amerikāņu autoru skatījumā* analizē ASV vēstures zinātnē radītos afrocentriskos pētījumus par afroamerikāņu vēstures sasniegumiem, afrikāņu kultūrām un pan-afrikānisma pārmantotajām idejām, un secina, ka afrocentrismam kā alternatīvam pasaules uzskatam, kultūras ideoloģijai un akadēmiskai disciplīnai ir bijusi ievērojama nozīme afroamerikāņu kopienas pašapziņas celšanā un valdošās eurocentriskās vēstures interpretācijas pārvērtēšanā, novietojot Āfrikas un afrikāņu pētniecību pasaules vēstures izpētes centrā.

ANNOTATION

The emergence of Afrocentrism in US historiography is entailed with social-political and economic situation of black people in Southern states and fight for equality in 1950's and 1960's, unleashing black nationalism. Master's thesis *The emergence and development of Afrocentrism in USA: in the view of American authors* analyzes afrocentric researches done in US historiography about Afro-American past achievements, african cultures and inherited Pan-africanism ideas, and argues that Afrocentrism as alternative world view, cultural ideology and academic discipline has had a prominent significance lifting African-American communities self-confidence and reestimating dominant Eurocentric interpretation of history, placing Africa and african studies in the centre of world histories research.

IEVADS

Amerikas Savienoto Valstu etniskās vēstures pētniecībā un akadēmiskajās aprindās zīmīgu lomu ieņem pētījumi par melnādaino kopienu, tās kultūru, Āfrikas saknēm un vēsturi. Etniskās vēstures pētnieku vidū līdz mūsdienām izceļas savrupa zinātnieku grupa, kas par savas pētniecības objektu ir izvirzījusi melnādaino Amerikas Savienoto valstu iedzīvotāju vēsturi, antropoloģiju, kultūru un psiholoģiju, cenšoties pārvērtēt vairāk kā simts gadu laikā iesakņojušos stereotipus par afroamerikāņiem, kurus modelējuši baltie zinātnieki. Tā kā līdz Otrajam pasaules karam, rakstot par 17. un 18. gadsimtu, melnādaino vēsture ASV netika izdalīts kā atsevišķs pētniecības objekts, bet skatīts kontekstā ar verdzību Dienvidu štatos¹, tad 19. gadsimta beigās melnādaino intelektuāļu akadēmiskajos darbos pirmoreiz tiek sniegta sava interpretācija par afroamerikāņu diasporas vēsturi ASV. Šāds skatījums ir pavēris plašas interpretācijas iespējas, radot koncepcijas un iezīmējot atšķirīgus pētniecības virzienus, afroamerikāņu kopienas elementu izzināšanai.

Pēc verdzības atcelšanas ASV turpinājās melnādaino iedzīvotāju apspiešana ar tā saukto Džima Krova (*Jim Crow*) likumu² izdošanu leģitimizējot rasu segregāciju ASV, kā rezultātā strauji kritās melnādaino iedzīvotāju sociālais stāvoklis Dienvidu štatos un uzplauka tāda vardarbības izpausme kā linčošana. Afroamerikāņu akadēmiskajā vidē, kuru pārsvarā pārstāvēja intelektuāļi no Ziemeļu štatiem, jau no 19. gadsimta otrās puses veiktā ASV melnādainās kopienas vēstures izpēte kalpoja par vienu no veidiem kā cīnīties par līdzvērtīgām pilsoņtiesībām, cenšoties pierādīt afroamerikāņu līdzvērtīgo intelektuālo potenciālu ar baltajiem. Šī cīņa vistiešākajā mērā ir saistīta ar melnādainā nacionālisma - sociālas un politiskas kustības, kas propagandēja afroamerikāņu separātisma idejas un aicināja veidot melnādaino pašpārvaldi visās dzīves sfērās - uzplaukumu un tradīciju radīšanu, lai pierādītu Āfrikas cilšu kultūru, reliģisko rituālu un valodu ietekmi Amerikas kultūrā un leksikā. Tāpat viens no melnādaino vēstures galvenajiem pētniecības objektiem ir bijusi verdzība, kas vēl līdz mūsu dienām ietekmē melnādaino un balto ASV iedzīvotāju savstarpējās attiecības, to skaitā arī akadēmiskajā vidē.

¹ Aptuveni 90% melnādaino ASV līdz 20. gadsimta 20. gadiem dzīvoja tieši Dienvidu štatos. Sīkāk skatīt: Daniels, R. *Coming to America: A History of Immigration and Ethnicity in American Life*. New Jersey: HarperCollins, 1991, p. 54-56.

² Džima Krova likumi tika ieviesti pēc Dienvidu štatu Rekonstrukcijas posma, kas *de jure* iedibināja rasu segregāciju likumus skolās, sabiedriskajā transportā un citās publiskajās institūcijās, kā arī ierobežoja balsstiesības. Situāciju pastiprināja arī 1896. gadā pieņemtais Augstākās tiesas lēmums lietā "Plesijs pret Fergusonu" (*Plessy vs. Ferguson*), pieņemot "nošķirti bet līdztiesīgi" ("*separate but equal*") doktrīnu.

Aktivizējoties melnādaino nacionālismam intelektuāļu vidū, 19. gs. beigās ASV uzplauka pan-afrikānisma (*Pan-africanism*) kustība. Tā par savu galveno mērķi uzstādīja afroamerikāņu kā kopienas pašapziņas un vienotības stiprināšanu, par pamatu kalpojot idejai, ka afrikāņiem gan Āfrikā, gan ārpus tās, ir kopīga vēsture un liktenis. ASV šos uzskatus pārstāvēja tādi redzami intelektuāļi kā Viljams Edvards Burghards DiBuā (*W. E. B. DuBois*) un Kārters Gudvins Vudsons (*Carter G. Woodson*). 20. gs. vidū afroamerikāņu prasība par līdzvērtīgām pilsoņu un balsstiesībām ieguva plašu rezonansi ar Pilsoņtiesību kustības (*Civil Rights Movement*) aktīvistu un vairāku radikālu un politisku biedrību palīdzību. Atšķirībā no melnādaino nacionālisma sākumposma, cīņa par līdzvērtību un rasu segregācijas likumu atcelšanu izvērtās gan politiskā, gan akadēmiskā, gan tiesiskā platformā. Ievērojamāko devumu afroamerikāņu līdztiesībā sniedza politiskie aktīvistu Martins Luters Kings Jr. (*Martin Luther King Jr.*) un Malkolms X (*Malcolm X*), kā arī Augstākās tiesas tiesnesis Turgūds Māršals (*Thurgood Marshall*).

Akadēmiskajā dimensijā šajā laikā sāka attīstīties un gūt popularitāti ideja par afrocentriskā pasaules skatījuma nepieciešamību ASV vēstures zinātnē, kura pamatā būtu Āfrikas vēstures, kultūras un dažādu mantoto etnisko elementu padziļināta izpēte, kas, valdot eiropcentriskajai historiogrāfijai, ir ierobežojusi šī pētniecības lauka objektīvu analīzi, pastāvošo rasistisko uzskatu dēļ. Afrocentrisko uzskatu kopums ir daļēji pārņēmis pan-afrikānisma idejas kultūrā, filozofijā un vēsturē, ietekmējot socioloģijas, politoloģijas, teoloģijas, starpkultūru komunikācijas un Āfrikas vēstures izpēti ASV. Šo parādību 1962. gadā akadēmiķis Viljams Edvards Burghards DiBuā nodefinēja par Afrocentrismu³ (*Afrocentrism*) - kā afrocentrisko ideju kopumu, kura centrālais pētāmais objekts ir Āfrikas kontinenta vēsture, nepieciešamība to izvērtēt no melnādaino akadēmiķu skatu punkta, un pozitīvā ietekme uz senās Ēģiptes, Grieķijas un Romas, kā arī Rietumeiropas intelektuālo dzīvi līdz pat Renesansei. Afrocentrisma pamatā ir ideja par vienotu, homogēnu Āfrikas cilts kultūru, filozofiju un zinātni, kuru eiropcentriski noskaņotie vēsturnieki ir atstājuši pasaules vēstures perifērijā. Šī termina daudzslāņainību apliecina fakts, ka historiogrāfijā joprojām risinās diskusijas par afrocentrisma definīciju. Aptverot plašu pētniecības areālu, Afrocentrismu iespējams definēt kā idejisku strāvojumu, ideoloģiju, uzskatu sistēmu vai paradigmu, mācību, paņēmienu kā pētīt melnādaino vēsturi, vai pretstatu ASV historiogrāfijā pastāvošajam eiropcentrismam un rasismam⁴. Viennozīmīgu skaidrojumu atsakās sniegt gan

³ Moses, W. J. *Afrotopia: The Roots of African American Popular History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 2.

⁴ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*. London: Verso, 1998, p. 1.

ievērojamākie afrocentristi, gan viņu ideoloģiskie pretinieki. Maģistra darbā tiks apskatīta Afrocentrisma kā vēstures un kultūras fenomena un afrocentrisko ideju kopuma devums konceptuāli jauna afroamerikāņu vēstures skatījuma izveidē.

Afrocentrisko ideju izplatība ASV ir cieši saistīta ar melnādaino vēsturisko atmiņu - verdzības institūciju Dienvidu štatos, tās atstātajām psiholoģiskajām sekām, un cīņu par līdzvērtīgām tiesībām ar baltajiem iedzīvotājiem 20. gadsimtā, kā arī ievērojamo melnādaino iedzīvotāju īpatsvaru valstī. Plantāciju verdzības atstātās pēdas melnādaino apziņā, kultūrā un sociālajā stāvoklī ir kļuvušas par pamatotu iemeslu ASV melnādainās diasporas vēstures pārvērtēšanai no afroamerikāņu akademiķu skatu punkta, kas arī ir viens no afrocentristu pamata uzdevumiem.

Maģistra darba tēmas aktualitāte un nozīmīgums saistās ar apstākli, ka melnādaino ASV iedzīvotāju diasporas vēstures pētniecība, kuru ir veikuši afroamerikāņu pētnieki, ir kļuvusi par nozīmīgu ASV etniskās vēstures elementu. Pan-afrikānisma, pilsoņtiesību kustības un afrocentrisma idejas pēdējo trīsdesmit gadu laikā afrocentriski noskaņotiem ASV augstāko izglītības iestāžu mācībspēkiem ir izdevies ieviest akadēmiskajā dzīvē, izveidojot plaši sazarotas studiju programmas (*Black studies program, Afro-american studies program*). Par spīti faktam, ka zinātniskais afrocentrisma pamats joprojām tiek apšaubīts, akadēmiskajā vidē risinās debates un strīdi par šīs kultūras ideoloģijas pamatnostādņem, pētniecības struktūru, pielietotajām metodēm un sasniegtajiem rezultātiem. Maģistra darbā tiks aplūkots afrocentrisma plašākais ietvars, analizējot gan konkrētus fenomena elementus, gan vispārīgās definīcijas. Papildus aktualitāte saistās ar apstākli, ka mūsdienu Latvijas vēstures zinātnē Afrocentrisma ideju būtība un afroamerikāņu vēstures attīstība nav pētīta, bet ASV historiogrāfijā šo pētniecības objektu analizē ir vērojama izteikta tendenciozitāte.

Darba hronoloģija aptver laika posmu no 19. gs. otrās puses, kad pēc vergu emancipācijas melnādainie intelektuāļi sāka aktīvu akadēmisko darbību, viņu vidū arī par pan-afrikānisma tēvu dēvētais vēsturnieks un sociologs Viljams Edvards Burghards Dibuā ar fundamentālo darbu „*Melnādaino ļaužu dvēsele*”⁵, kā arī vēsturnieks un akadēmiskā izdevuma „*Nēģeru vēstures žurnāla*” (“The Journal of Negro History”) dibinātājs Kārteris Godvins Vudsons, kura darbs „*Nēģeru kļūdainā izglītība*”⁶ tiek uzskatīts par pirmo afrocentrisko pētījumu ASV vēsturē⁷. Darba hronoloģiskās robežas noslēdz 20. gs. 90. gados plaukstošā polemika radikālo afrocentristu un to kritiķu starpā, kam par galveno iemeslu

⁵ DuBois, W. E. B. *The Souls of Black Folk*. Chicago: A. C. McClurg & Co., 1903.

⁶ Woodson, C. G. *The Mis-Education of the Negro*. Trenton: Africa World Press, 1933.

⁷ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 50.

kalpoja 1987. gadā Martina Bernala (*Martin Bernal*) izdotais darbs "*Melnā Atēna*" ("Black Athena"), argumentējot, ka senie ēģiptieši ir bijuši melnādainie, un grieķu filozofijas, kultūras un zinātnes saknes ir meklējamas Āfrikas kontinentā.

Maģistra darba mērķis ir noskaidrot, cik lielā mērā ir vērojama agrīno afroamerikāņu intelektuāļu un pan-afrikānisma ideju kontinuitāte mūsdienu amerikāņu afrocentristu darbos un idejās. Lai sasniegtu mērķi, tika izvirzīti šādi uzdevumi - raksturot afroamerikāņu stāvokli 19. gs. beigās un pan-āfrikānisma ideju būtību; aplūkot afrocentrisko uzskatu ietekmi uz melnādaino ASV iedzīvotāju cīņu par līdzvērtīgām tiesībām; noskaidrot un definēt afrocentrisma kā vēstures fenomena pamatnostādnes un pētniecības virzienus; kā arī, izpētot diskusiju norisi, noskaidrot, vai afrocentristu koncepcijas tiek pieņemtas ASV zinātniskajās aprindās.

Maģistra darba struktūra tiks veidota pēc hronoloģiskā principa, izdalot trīs nozīmīgākos posmus afroamerikāņu vēstures pētniecībā - melnādaino intelektuāļu un pan-āfrikānisma kustības aizsākums ASV akadēmiskajās aprindās 19. gs. otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā; Pilsoņtiesību kustības politiskā, sabiedriskā, tiesiskā un akadēmiskā darbība 20. gs. vidū; melnādaino nacionālisma un afrocentrisko ideju uzplaukums melnādainās diasporas elementu izpētē no 20. gs. 60. gadiem līdz 21. gadsimta sākumam.

Lai sasniegtu maģistra darbā izvirzīto mērķi un vispusīgi aptvertu pētāmo laika posmu, darbā tiks izmantota vēsturiski ģenētiskā metode temata izpētes loģiskai strukturēšanai, vēsturiski salīdzinošā metode akademiķu diskusiju analīzē un struktūru sistēmas metode Afrocentrisma funkciju, elementu un attīstības procesa modelēšanai.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

IZMANTOTIE AVOTI

Pētījuma galvenais mērķis ir noskaidrot, cik lielā mērā ir vērojama agrīno afroamerikāņu intelektuāļu un pan-afrikānisma ideju kontinuitāte mūsdienu afrocentristu darbos un idejās, tādēļ maģistra darbā kā avoti izmantoti prominentāko afroamerikāņu intelektuāļu, kopienas līderu un mūsdienu afrocentristu monogrāfijas un raksti akadēmiskos žurnālos. Analizējot avotus jākonstatē, ka to apmērs ir praktiski neizsmeļams, tāpēc darbā analizēti tiek tikai tie pētījumi, kuros izteiktās idejas ir sekmējušas afrocentrisko uzskatu izveidi un attīstību, aizsākuši jaunu pētniecības diskursu vai apstrīdējuši historiogrāfijā iepriekš pastāvošos eurocentriskos kanonus. Milzīgais avotu un literatūras daudzums sarežģī avotpētniecisko pieeju afrocentrisma rašanās un attīstības analīzei, bet viena no problēmām ar avotu izmantošanu saistās ar to pieejamību. Pateicoties datubāzēm ir iespējams pilnā apjomā iegūt zinātniskos rakstus no tādiem pētījumam svarīgiem akadēmiskiem izdevumiem kā „Melnādaino pētniecības žurnāls” („*The Journal of Black Studies*”), „Nēģeru vēstures žurnāls” („*The Journal of Negro History*”), „Žurnāls par melnādainajiem augstākās izglītības iestādēs” („*The Journal of Blacks in Higher Education*”), „Nēģeru izglītības žurnāls” („*The Journal of Negro Education*”), „Amerikāņu antropologs” („*American Anthropologist*”), „Amerikāņu socioloģijas žurnāls” („*The Journal of American Sociology*”), „Amerikāņu vēstures žurnāls” („*The Journal of American History*”), „Pan-afrikānisma pētniecības žurnāls” („*The Journal of Pan African Studies*”) u.c. Tomēr sarežģījumus rada monogrāfiju pieejamība – daļu tekstu vai atsevišķus izvilkumus ir iespējams iegūt internetā (piemēram – www.guttenberg.org), bet lielākā daļa no grāmatām nav pieejamas Latvijā. Pateicoties Veismaņu ģimenes stipendijai „Veritas”, pētījuma izstrādei no ASV bija iespēja pasūtīt trīspadsmit grāmatas. Cita veida problēmam maģistra darba izstrādē rodas nosakot avotu tipus – vairāki akademiķu darbi, piemēram, Molefi Kete Asantes monogrāfija „Afrocentriskums: Sociālo pārmaiņu teorija”⁸ un Marijas Lefkovitas darbs „Ne no Āfrikas”⁹ sastāv gan no apskatīto jautājumu histoigrāfiska apskata, gan pašu autoru izstrādātām novitātēm, līdz ar to darbs kalpo gan kā avots, gan literatūra.

⁸ Asante, M. K. *Afrocentricity: The Theory of Social Change*. Chicago: African American Images, 2003, 148 p.

⁹ Lefkowitz, M. *Not Out of Africa: How Afrocentrism Became an Excuse to Teach Myth as History*. New York: Basic Books, 1996, 320 p.

Visnozīmīgākā avotu grupa ir zinātniskie raksti akadēmiskajos žurnālos, ko ietekmējuši vairāki faktori: pirmkārt, agrīnajiem melnādainajiem akadēmiķiem bija grūtības iegūt finansējumu monogrāfiju izdošanai laikā, kad ASV akadēmiskajā vidē valdīja atklāts rasisms. Otrkārt, afroamerikāņu izveidotie akadēmiskie žurnāli kļuva par vienīgo iespēju melnādainajiem intelektuāļiem un agrīnajiem afrocentristiem popularizēt savas idejas. Treškārt, afrocentrisko pētījumu starpdisciplinārais raksturs atvieglo intelektuāļiem publicēties dažādos periodiskajos izdevumos, kas veltīti konkrētai humanitāro zinātņu nozarei. Pētījuma izstrādei īpaši nozīmīgi ir divi periodiskie izdevumi - Kārtera Gudvina Vudsona 1915. gadā dibinātās "Nēģeru dzīves un vēstures pētniecības asociācijas" ("*Association for the Study of Negro Life and History*") izdotais akadēmiskais izdevums "Nēģeru vēstures žurnāls", kuru 2001. gadā pārsauca par "Afroamerikāņu vēstures žurnālu" ("*The Journal of Afro-American History*"). Jau no dibināšanas brīža šis izdevums kļuva par placdarmu melnādainajiem intelektuāļiem, kur publicēt savus darbus, intelektuālajā vidē pastāvošo rasistisko uzskatu dēļ. Pie nozīmīgākajiem darbiem jāpiemin 1957. gadā izdotais Džona Houpa Frenklina raksts "Jaunā nēģeru vēsture"¹⁰, kurā ietekmīgais intelektuālis analizē Dibuā, Būkera Vašingtona un Kārtera Vudsona devumu afroamerikāņu vēstures izpētē, kā arī aicina ASV akadēmiskajā vidē pieņemt melnādaino pētniecību kā nošķirto etniskās grupas izpētes virzienu un cildināt afroamerikāņu pagātnes sasniegumus. Otru nozīmīgāko darbu 1969. gadā publicēja Artūrs Šlezingers Jr. (laika gaitā žurnālā publicējās arī vairāki prominenti baltie vēsturnieki) - "Nacionālisms un vēsture"¹¹ - paužot asu kritiku 20. gs. 60. gados popularitāti guvušajām melnādaino nacionālisma idejām, aicinot afroamerikāņu intelektuāļus ignorēt šo kustību, jo tā veicina mītu radīšanu, pagātnes pārspīlēšanu un neskaidru uzskatu slavināšanu popularitātes iegūšanai. Šajā žurnālā publicējušies arī tādi afroamerikāņu vēstures, kultūras un afrikānismu mantojuma eksperti kā Frenklins Freizers un Melvils Herskovits.

Afrocentrisko uzskatu analīzē jāizceļ 1970. gadā Templa universitātes afroamerikāņu pētniecības paspārnē dibinātais izdevums "Melnādaino pētniecības žurnāls", par kura redaktoru koleģijas vadītājiem ir ievēlēts afrocentrists Molefi Kete Asante un universitātes asociētā profesore Ama Mazama. Izdevums izpelnījies plašu kritiku no balto akadēmiķu puses, jo tajā pārsvarā tiek publicēti tikai Templa universitātes pasniedzēju un absolventu zinātniskie raksti, liekot ievērojamu uzsvāru uz afrocentrismam un Asantem glaimojošiem darbiem. Tomēr maģistra darba izstrādē tika izmantoti divi šajā žurnālā publicēti teorētiski

¹⁰ Franklin, J. H. The New Negro History. *The Journal of Negro History*, Vol. 42, No. 2, 1957, pp. 89-97.

¹¹ Schlesinger Jr., A. Nationalism and History. *The Journal of Negro History*, Vol. 54, No. 1, 1969, pp. 19 - 31

raksti par afrocentrisma kā vēstures un kultūras fenomena terminoloģijas problemātiku: Amas Mazamas 2001. gadā izdotais raksts "Afrocentriskā paradigma: apveidi un definīcijas"¹², kurā autore piedāvā savu afrocentrisma definīciju, par pamatu izmantojot Tomasa Kūna izstrādāto paradigmas koncepciju, un Mualanas Karengas 1988. gadā publicētais darbs "Melnādaino pētniecība un paradigmas problemātika: filozofiskā dimensija"¹³, argumentējot, ka afrocentriskais vēstures skatījums ir pamatā afroamerikāņu pētniecībai.

Otra nozīmīgā avotu grupa ir monogrāfijas, kuras iespējams iedalīt peč četriem būtiskiem problēmjaudājumiem. Melnādainās rases pašlepnuma celšana un afroamerikāņu pagātnes sasniegumu izcelšana analizēta Džordža Vašingtona - Viljamsa 1882. gadā izdotajā darbā "Nēģeru rases vēsture no 1619 - 1880. gadam"¹⁴. Balstoties uz vairāk kā divpadsmit tūkstoš avotiem, Vašingtona - Viljamsa darbs kļuva par pirmo zinātnisko afroamerikāņu akadēmiķa izdoto monogrāfiju, kurā galvenais uzsvars ir likts uz melnādaino dalību ASV Pilsoņu karā un kopienas nozīmi ASV neatkarības izveidē, argumentējot, ka bez afroamerikāņu vēstures pilnīgas izziņāšanas nav iespējams saprast vienotas ASV vēstures tendences. Šī jaudājuma ietvaros jāuzsver arī sociologa un intelektuāļa Viljama Edvarda Burgharda darbi - "Talantīgais desmitnieks"¹⁵ un "Melnie ļaudis, tad un tagad"¹⁶, autoram izstrādājot "talantīgā desmitnieka" koncepciju par afroamerikāņu turpmākās attīstības ceļiem, aicinot iegūt augstāko izglītību un atgriezties kopienā, lai sekmētu tās izglītošanu un līdztiesības iegūšanu. Darbā "Melnie ļaudis, tad un tagad" Dibuā uzsver pan-afrikānisma ideju nozīmi melnādaino kultūrā, argumentējot, ka vergi uz Amerikas kontinentu atveda savu afrikāņu kultūru un tradīcijas, nezaudējot tās verdzības ekslupatīvās sistēmas ietekmē, un ir pārmantojuši šīs iezīmes līdz pat 20. gs. sākumam, kad darbs tika izdots. Atšķirīgu viedokli jaudājumā par afroamerikāņu kopienas turpmāko attīstību pauda Būkers Vašingtons, 1900. gadā izdodot darbu "Amerikas nēģeru nākotne"¹⁷, argumentējot, ka līdztiesību ASV sabiedrībā melnādainie spēš iegūt, ja izmācīsies arodu un iegūs finansiālu neatkarību no baltajiem. Ar šo darbu aizsākās abu ietekmīgo līderu polemika, kas historiogrāfijā pazīstama kā "Dibuā - Vašingtona debate".

¹² Mazama, A. The Afrocentric Paradigm: Contours and Definitions. *Journal of Black Studies*, Vol. 31, No. 4, 2001, pp. 387 - 405

¹³ Karenga, M. Black Studies and the problematic of a paradigm: The philosophical dimension. *Journal of Black Studies*, Vol. 18, No. 4, pp. 395-414.

¹⁴ Washington – Williams, G. *History of the Negro Race in America From 1619 – 1880. Negroes as Slaves, as Soldiers, and as Citizens*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1882, 481 p.

¹⁵ Dubois, W. E. B. The Talented Tenth. *The Negro Problem: A Series of Articles by Representative American Negroes of Today*. New York: James Pott & Company, 1903, p. 31 – 77.

¹⁶ DuBois, W. E. B. *Black Folk Then and Now*. Oxford: Oxford University Press, 2007, 301 p.

¹⁷ Washington, B. T. *The Future of American Negro*. Boston: Small, Maynard & Company, 1900, 244 p

Jautājumā par afrocentriskas jeb afroamerikāņiem piemērotas izglītības nepieciešamību un ieviešanu ASV izglītības iestādēs, jāizceļ 1933. gadā Kārtera Vudsona izdots darbs "Nēģeru kļūdainā izglītība"¹⁸, uz kuru plaši atsauksies vēlākie afrocentristi, lai pierādītu, ka tradicionālās mācību programmas ir eirocentriskas un kaitē melnādaino skolēnu pašapziņai, tos psiholoģiski degradējot. Vudsons savā pētījumā izceļ afroamerikāņu psiholoģiskās un emocionālās atšķirības no baltajiem amerikāņiem un pamato, ka melnādaino pagātnes sasniegumu izcelšana sekmētu kopienas pašapziņu un palīdzētu afroamerikāņiem vieglāk iekļauties ASV sabiedrībā. Nozīmīgāko kritiku afrocentrisko uzskatu iekļaušanai izglītības iestādēs paudis viens no ievērojamākiem 20. gs. amerikāņu vēsturniekiem Artūrs Šlezingers Jr. 1992. gadā izdotajā darbā "Amerikas sašķelšana"¹⁹, argumentējot, ka mūsdienu afrocentristu mērķis nav afroamerikāņu pašapziņas un pašcieņas veicināšana, bet tradicionālo amerikāņu vērtību diskreditēšana, norādot, ka vēsturei kā akadēmiskai disciplīnai ir jāveicina patiess pagātnes atspoguļojums, nevis jākļūst par ieroci cīņā par etnisko grupu vēstures popularizēšanu.

Afrocentrisma kā vēsturiska un kulturāla fenomena analizēšanā jāizceļ Molefi Kete Asantes 1980. gadā izdots darbs "Afrocentriskums: Sociālo pārmaiņu teorija", kurā pirmoreiz historiogrāfijā autors centies definēt afrocentrismu jeb afrocentriskumu, raksturojot tā metodoloģiskos ietvarus, struktūru, pētniecības virzienus un pamatu. Asantes pētījums kļuva par pamatu turpmākajiem afrocentristiem attīstīt un pielāgot savas teorijas pēc ievērojamā intelektuāļa izstrādātajiem principiem. Neskatoties uz novatoriskajiem spriedumiem, darba galvenais trūkums ir autora nespēja sniegt konkrētu afrocentrisma definīciju, sarežģot jautājuma turpmāko pētniecību. Afrocentrisma padziļinātai izpētei pievērsies arī Kalifornijas štata universitātes afroamerikāņu pētniecības departamenta vadītājs, afrocentrists Mualana Karenga, kurš enciklopēdiska formāta darbā "Ievads melnādaino pētniecībā"²⁰ pievērsies gan agrīno afroamerikāņu intelektuāļu darbu analīzei, pilsoņtiesību kustības un melnādaino nacionālisma izzināšanai, gan afrocentrisma definēšanai, norādot, ka ideju kontinuitāte mūsdienu afrocentristu darbos saskatāma jau no 19. gs. otrās puses, izceļot Markusa Gārvija un Malkolma X devumu pan-afrikānisma un afrocentrisma uzskatu modelēšanā.

Afrikāņu kultūras saišu izpētē un seno Āfrikas civilizāciju raksturošanā, pirmkārt, jāizceļ ebreju izcelsmes antropologa Melvila Herskovita 1941. gadā izdots darbs "Mīts par

¹⁸ Woodson, C. G. *The Mis-education of the Negro*. Trenton, N. J.:Africa World Press, 1933, 228 p.

¹⁹ Schlesinger, A. M. *The Disuniting of America*. New York: W. W. Norton & Co, 1992, 160 p.

²⁰ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*. Los Angeles: University of Sankore Press, 2010, 531 p.

nēģeru pagātni"²¹, kurā autors noraida līdz tam laikam pastāvošo valdošo uzskatu, ka verdzības iespaidā melnādainie zaudēja savu cilšu kultūru, tradīcijas, reliģiskos rituālus un paradumus. Herskovits argumentēja, ka afrikānismi 20. gs. ir sastopami ne tikai afroamerikāņu, bet arī balto amerikāņu kultūrā un valodā. Apstrīdot uzskatu, ka Āfrika bija kulturāls tuksnesis, antropologs raksturoja atvesto afrikāņu augstās prasmes kokapstrādē un metālapstrādē. Herskovita pētījumu nozīmību apstiprina fakts, ka mūsdienu afrocentristi joprojām savos darbos balstās uz antropologa pētījumu rezultātiem. Asas diskusijas afrocentristu un to kritiķu starpā izvērās pēc Martina Bernala 1987. gadā publicētā darba "Melnā Atēna"²², kurā autors ir centies pierādīt senās Nūbijas civilizācijas ietekmi uz seno Ēģipti, raksturojot to kā melnādaino civilizāciju. Seno ēģiptiešu kultūru, zinātni, mākslu un reliģiju tālāk pārņēma antīkā Grieķijas civilizācija, izplatot to visā Eiropas kontinentā. Bernals pieder pie radikālajiem afrocentristiem, tāpēc kritika nāca gan no eiropcentristu, gan mēreno afrocentristu puses. Apjomīgāko kritiku Bernala spriedumiem veltīja ebreju izcelsmes baltā vēsturniece Marija Lefkovita darbā "Ne no Āfrikas", argumentējot, ka Bernals ir safabricējis vēsturiskos notikumus, ignorējis laika linearitāti un noklusējis sev nevēlamos faktus. Abu autoru starpā izcēlās polemika, kas 20. gs. 90. gadu vidū piesaistīja lielu uzmanību ASV akadēmiskajā vidē.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Pētījuma ietvaros ir būtiski iepazīties ar agrīno afroamerikāņu intelektuāļu, pilsoņtiesību kustības posma un afrocentrisma analīzes atspoguļojumu literatūrā. Tajā dominē darbi par trim nozīmīgiem vēsturiskiem posmiem afroamerikāņu kopienas attīstībā - agrīno intelektuāļu laiks 19. gs. beigās, kad pēc verdzības atcelšanas sāka parādīties akadēmiski darbi par melnādaino pagātnes sasniegumiem, lai censtos panākt tiesisku līdzvērtību; pilsoņtiesību kustības posms 20. gs. vidū, mobilizējot un radikalizējot afroamerikāņu kopienu; un afrocentrisma analīze, pievēršot pastiprinātu uzmanību afroamerikāņu intelektuālās domas attīstībai līdz 20. gs. beigām.

Nozīmīgāko darbu par agrīno afroamerikāņu intelektuāļu politiskajiem un akadēmiskajiem centieniem kopienas labā sarakstījis afroamerikāņu vēstures eksperts, Kentsteitas (*Kent State*) universitātes goda profesors Augusts Meiers. Darbā "Nēģeru doma

²¹ Herskovits, M. J. *The Myth of the Negro Past*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1941, 368 p.

²² Bernal, M. *Black Athena: Afro-Asiatic Roots of Classical Civilization: The Fabrication of Ancient Greece, 1785-1985, Vol. 1*. Vintage: London, 1991, 575 p.

Amerikā 1880 - 1915"²³ Meiers galveno uzmanību pievērš "Dibuā - Vašingtona" debatei, analizējot abu ietekmīgo līderu idejiskos pamatus, konfliktus un iespaidu uz melnādaino kopienas saliedēšanu. Ievērojot neitrālu pozīciju, Meiers secina, ka abus intelektuāļus ir ietekmējušas Fredrika Duglasa idejas, un polemikas rezultātā notika piesliešanās radikālākajām Dibuā idejām par nosacītas afroamerikāņu autonomijas un ekonomiskās pašpalīdzības nepieciešamību. Šī paša jautājuma izvērtēšanai pievērsies arī vēsturnieks un sociologs Spensers Pokspijs (*Spencer Poxpey*) 1957. gadā izdotajā rakstā "Vašingtona - Dibuā strīds un tā ietekme uz nēģeru problēmu"²⁴, skaidrojot, ka Būkera Vašingtona un Viljama Edvarda Burgharda Dibuā nesaskaņas veicinājuši subjektīvi apstākļi - skaudība, naidis, cīņa par finansējumu un afroamerikāņu kopienas līdera godu, neskatoties uz faktu, ka abi intelektuāļi cīnījās par vienotu mērķi - celt melnādaino pašapziņu, pierādīt afroamerikāņu pozitīvo devumu ASV izveidē un sekmēt līdztiesīga stāvokļa iegūšanu sabiedrībā - pārstāvēt atšķirīgus ceļus tā sasniegšanai. Ziemeļkarolīnas (*North Carolina*) universitātes asociētais profesors Gregs Vigenss (*Greg Wiggan*) 2010. gadā "Pan-afrikānisma pētniecības žurnālā" izdeva rakstu "Afrocentriskums un melnādaino intelektuāļu tradīcijas un izglītība: Kārteris Vudsons, V. E. B. Dibuā un E. Frenklins Freizers"²⁵ pārskata veidā sniedzot savu interpretāciju par trīs ietekmīgo melnādaino akadēmiķu devumu afrocentriskuma idejiskās bāzes izveidē. Vigenss skaidro, ka, pateicoties Vudsona idejām par afrocentriskas izglītības nepieciešamību un Dibuā pan-afrikānisma ideju popularizēšanu kopienas vidū, tika sperti pirmie soļi afrocentriskā pasaules uzskata radīšanā. Nosodot Freizeru, kas, pretēji Herskovitam, noliedza afrikānismu klātbūtni afroamerikāņu kopienā, Vigenss rāda, ka arī 20. gs. 30. un 40. gados melnādaino intelektuālajā domā nebija vienprātības par svarīgiem afroamerikāņu vēstures un kultūras elementiem.

Otrā pasaules kara ideoloģija ieviesa pārmaiņas ASV iekšpolitikā, transformējot un mobilizējot afroamerikāņu kopienu cīņā par pilsontiesību iegūšanu. Afroamerikāņu intelektuāļu centienus iekļaut Āfrikas un afrikāņu izpēti ASV vēstures zinātnē analizējis vēsturnieks Džerijs Gersenhorns (*Jerry Gershenhorn*) rakstā "'Nekāda akadēmiska dēka": Afroamerikāņu pētnieki un afrikāņu pētniecības programmu attīstība ASV, 1942 - 1960"²⁶.

²³ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 – 1915*. University of Michigan Press, 1963, 336 p.

²⁴ Poxpey, S. The Washington-Dubois Controversy and Its Effect on the Negro Problem. *History of Education Journal*, Vol. 8, No. 4, 1957, p. 128 – 152.

²⁵ Wiggan, G. Afrocentricity and the Black Intellectual Tradition and Education: Carter G. Woodson, W. E. B. Dubois, and E. Franklin Frazier. *The Journal of Pan African Studies*, Vol. 3, No. 9, 2010, p. 128 – 149.

²⁶ Gershenhorn, J. "Not an Academic Affair": African American Scholars and the Development of African Studies Programs in the United States, 1942 - 1960. *The Journal of African American History*, Vol. 94, No. 1, 2009, pp. 44 - 68.

Melnādaino akadēmiķu cīņu par balto filantropu organizāciju finansējumu Gersenhorns vērtē kā pozitīvu mēģinājumu izskaust rasismu ASV vēstures zinātnē, tomēr secina, ka savstarpējie strīdi bremsēja vienota mērķa sasniegšanu. Pagājušā gadsimta vidū, aizsākoties melnādaino cīņai par pilsoņu līdztiesību, pastiprinājās arī pašpasludināto intelektuāļu centieni skaidrot afroamerikāņu vēsturi un kultūru no atšķirīga skatu punkta, ko darbā „Vēsture kā afroamerikāņu pētījumu centrālais objekts: Pašpasludinātie afroamerikāņu vēsturnieki 1960.-1980. gados”²⁷ vērtē Mičiganas Štata (*Michigan State*) Universitātes vēstures profesors Pero Gaglo Dagbovijs. Analizējot Malkolma X, Endželas Deivisas, Harolda Krūza un Lerona Beneta devumu afrocentrisko uzskatu attīstībā, Dagbovijs uzsver visu pašpasludināto vēsturnieku nozīmi nošķirtas kultūras identitātes modelēšanā. Afroamerikāņu vēstures pētniecības sakarā jāizceļ Kornela (*Cornell*) universitātes *Africana* pētniecības centra direktora Roberta Herisa Jr. (*Robert Harris Jr.*) raksts "Brieduma sasniegšana: Afroamerikāņu historiogrāfijas pārvērtības"²⁸, autoram kritizējot līdz 20. gs. 60. gadiem pastāvošo revizionistisko vēstures rakstīšanu, cenšoties pārvērtēt balto vēsturnieku kļūdainos spriedumus par afroamerikāņiem, un izceļot afroamerikāņu izpēti kā nošķirtas pētniecības struktūras nozīmi. Politiskajā plāknē ievērojamāko darbu par afroamerikāņu kopienu un pilsoņtiesību kustību 2006. gadā sarakstījuši divi afroamerikāņu vēsturnieki - Čārlzs Peins (*Charles Payne*) un Stīvens Lousons (*Steven Lawson*) - darbā "Debatējot par pilsoņtiesību kustību"²⁹. Abi autori piedāvā atšķirīgus skatu punktus, Lousonam izceļot ASV varas struktūru pretīmnākšanu, sekmējot cīņu par pilsoņtiesībām, bet Peinam argumentējot, ka bez melnādaino saliedētības, reliģisko institūciju un atsevišķo organizāciju darbības pilsoņtiesību kustības panākumi nebūtu iedomājami.

Nozīmīgāko pienesumu afrocentrisma kā vēsturiska un kulturāla fenomena analizēšanā devis Oksfordas (*Oxford*) universitātes vēsturnieks Stīvens Hovs (*Stephen Howe*) darbā "Afrocentrisms: mītiskās pagātnes un iedomātās mājas"³⁰. Hovs monogrāfijā izanalizējis afrocentrisko uzskatu aizsākumus no agrīnajiem melnādainajiem intelektuāļiem 19. gs. beigās, līdz Molefi Kete Asantes un Martina Bernala idejām, apstiprinot afrocentrisko ideju kontinuitāti mūsdienu afrocentristu pētījumos, kā arī kritiski izvērtējot 21. gs. prominentāko afrocentristu un to pretinieku darbus. Agrīno afroamerikāņu intelektuāļu pausto uzskatu

²⁷ Dagbovie, P. G. *History as a Core Subject Area of African American Studies: Self – Taught and Self – Proclaimed African American Historians, 1960s-1980s*. *Journal of Black Studies*. 2007, vol. 37, No. 5, p. 602-629.

²⁸ Harris, Jr. R. L. *Coming of Age: The Transformation of African-American Historiography*. *The Journal of Negro History*, Vol. 67, No. 2, 1982, pp. 107 - 121.

²⁹ Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*. Rowman & Littlefield Publishers, 2006, 224 p.

³⁰ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*. London: Verso, 1998, 337 p.

kontinuitāti noliedz Rutgeras (*Rutger*) universitātes vēstures profesore Mia Beja (*Mia Bay*) darbā "Afrocentrisma vēsturiskā izcelsme"³¹, norādot, ka mūsdienās populārās afrocentriskās idejas ir 20. gs. 60. gadu melnādaino nacionālisma produkts, un ideju pēctecība nav sastopama, jo 19. gs. beigās vēl nebija izstrādāta afrocentriskā metodoloģija afrikāņu vēstures un kultūras izpētei. Mūsdienu afrocentristu un to kritiķu domstarpības analizējis vēsturnieks Klaidis Vinters (*Clyde Wynters*) rakstā "Afrocentrisms: pamatotu norāžu ietvars"³², nosodot balto eurocentrisko kritiķu nevēlēšanos iedziļināties afrocentrisma metodoloģiskajās un pētnieciskajās niansēs, uzskatot šo fenomenu par draudošu spēku vienotas ASV vēstures stiprināšanā. Balstoties uz Asantes darbiem, Vintera pozīcija ir izteikti glaimojoša afrocentristiem, tāpēc maģistra darbā šis raksts izmantots kā apliecinājums Asantes un citu prominentu afrocentriski noskaņoto autoru ietekmei ASV historiogrāfijā.

Maģistra darba mērķa sasniegšanā tika izmantots viens vispārēja rakstura darbs, kurā analizēta afroamerikāņu kopienas vēsture no 1880. gada, koncentrējoties uz politiskajiem notikumiem un nebeidzamo cīņu par līdzvērtību - Kalifornijas universitātes (UCLA) pasniedzēja Robina Kellija (*Robin Kelly*) un Emorija (*Emory*) universitātes vēsturnieka Ērla Luisa (*Earl Lewis*) redakcijā izdotā grāmata "Afroamerikāņu vēsture kopš 1880. gada: radīt mūsu pasauli no jauna"³³. Darba nodaļās vienpadsmit prominenti afroamerikāņu vēsturnieki strukturēti izanalizējuši nozīmīgākos posmus afroamerikāņu vēsturē - laiku pēc Dienvidu štatu rekonstrukcijas, melnādaino migrāciju uz lielpilsētām, Hārlemas renesanses kustību, cīņu par pilsoņtiesībām 20. gs. 50. un 60. gados, kā arī afroamerikāņu vidusslāņa rašanos 80. gadu sākumā.

Aplūkojot afroamerikāņu agrīno intelektuāļu, pan-afrikānisma popularizētāju un mūsdienu afrocentristu pētniecību ASV vēstures zinātnē, jāsecina, ka neizsmelams ir ne tikai vēstures avotu, bet arī literatūras klāsts. Nav iespējams izanalizēt visus pētniekus, kas iztīrājuši maģistra darbā uzsvērtos problēmjomājumus, tomēr izanalizējot prominentāko autoru darbus un norobežojot pētījuma ģeogrāfiskās robežas ASV teritorijā, ir vieglāk saprast, kuru autoru piensums afroamerikāņu pētniecībā ir bijis ievērojamākais. Literatūrā, vērtējot akadēmiķu darbus, ir vērojami atšķirīgi vērtējumi, tomēr ir iespējams saskatīt arī vienotas tendences.

³¹ Bay, M. The Historical Origins of Afrocentrism. *Amerikanstudien/American Studies*, Vol. 45, No. 4, 2000, pp. 501 - 512.

³² Wynters, C. A. Afrocentrism: A Valid Frame of Reference. *Journal of Black Studies*, Vol. 25, No. 2, 1994, pp. 170-190.

³³ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 381.

1. AFROCENTRISMA AIZSĀKUMI ASV 19./20. GADSIMTA MIJĀ

Neatkarīgi no tā, ka līdz mūsu dienām joprojām risinās diskusijas par "afrocentrisma" kā jēdziena un akadēmiskas disciplīnas būtību, raksturu, mērķiem, metodoloģiskajiem ietvariem, pētnieki ir vienisprātis, ka afrocentrisma kā profesionāla pētniecības novirziena pamatā ir afrocentriskās idejas, kuru veidošanās ASV historiogrāfijā ir cieši saistīta ar melnādaino iedzīvotāju sociāli politisko, tiesisko un ekonomisko stāvokli ASV sākot no verdzības atcelšanas līdz 21. gadsimtam. Lai arī terminoloģija tika ieviesta ne agrāk kā 20. gs. 50. gadu beigās, tomēr idejiskos pamatus var saskatīt pusgadsimtu agrāk. Attīstoties afroamerikāņu intelektuālajai domai 19. gs. vidū, ar dažādu paņēmienu palīdzību tika sekmēta pilsoņtiesību un sociālās līdztiesības iegūšana. Izglītības veicināšana un afroamerikāņu pagātnes izzināšana kļuva par aktīvāko intelektuāļu darbības lauku, tāpēc tieši šajos problēmjautājumos afrocentrisko ideju klātesamība bija vērojama visagrāk. Afrocentrisko ideju būtība sevī ietver uzskatu par kopīgu Āfrikas sakņu esamību visiem melnādainajiem gan Āfrikā, gan ārpus tās; ideju par tikai melnādainajiem raksturīgu mentalitāti, kopīgu psiholoģiju, mākslu un kultūru; lepnumu par melnādaino pagātnes sasniegumiem un savu rasisko apziņu; pastiprinātu interesi par Āfrikas vēsturi un kultūru, un tiem elementiem, kas simbolizē šo kultūru paliekas un pēctecību; ticība, ka eirocentriski noskaņoto autoru aizspriedumi ir kavējuši un izkropļojuši afrikāņu un to piekopto kultūru izpēti; un nepieciešams izstrādāt jaunu vēstures modeli, novietojot Āfriku pasaules vēstures centrā; kā arī reformu nepieciešamību izglītības sistēmā, kas būtu piemērota melnādaino skolēnu izglītošanai. Radikālākās afrocentriskās idejas robežojas ar mītisku redzējumu par pagātni, pseidozinātni un tradīciju izgudrošanu, norobežojot nevēlamos kritiķus un atšķirīgi domājošos, kas neieklaujas vispārējā uzskatu sistēmā.

Afrocentrisko ideju rašanās un popularitāte ASV ir saistīta ar plantāciju verdzības atstāto ietekmi uz melnādaino psiholoģiju, kā arī ievērojamo melnādaino iedzīvotāju skaitu Dienvidu štatos un to integrēšanu sabiedrībā pēc vergu emancipācijas, kas izvērtās par gadu desmitiem ilgu cīņu par pilsoņtiesību iegūšanu. Šīs idejas pirmoreiz sastopamas agrīno afroamerikāņu intelektuāļu vēsturiskajos apcerējumos par Āfriku un afrikāņiem diasporā, bet nozīmīgākās diskusijas bija vērojamas jautājumos par afrocentriskas izglītības nepieciešamību un veidiem kā apstrīdēt eirocentrisko ideju dominanti ASV sabiedrībā.

1.1. Afroamerikāņu sociāli politiskais, tiesiskais un ekonomiskais stāvoklis Dienvidu štatos pēc Pilsoņu kara

Pirmās divas dekādes pēc pilsoņu kara noslēguma aizsāka jaunu, līdz tam laikam nepieredzētu periodu ASV vēsturē. Nesen atbrīvotie vergi bija apņēmības pilni izveidot pilsonisku sabiedrību, kurā valdība rūpētos par zemes piešķiršanu bijušajiem plantāciju vergiem, aizsargātu visus pilsoņus no vardarbības un ekonomiskas ekspluatācijas, kā arī nodrošinātu izglītību un vienlīdzīgu pieeju publiskajam sektoram neatkarīgi no pilsoņu ekonomiskā un sociālā stāvokļa, kā arī rases. Šo vīziju, pirmkārt, balstīja nepieciešamība pēc balsstiesībām vīriešiem, kas kalpotu par galveno iemeslu sasniegt pilnīgu rasu līdztiesību. Cerību rezultātā ASV Kongress pieņēma 13. Konstitūcijas labojumu, atceļot verdzību, 14. Konstitūcijas labojumu, garantējot melnādainajiem pilsonību un fundamentālas pilsoņtiesības un 15. labojumu, neļaujot atņemt balsošanas tiesības rases dēļ.

Pirmajā dekādē pēc pilsoņu kara radās jauna melnādaino elite. Liela daļa no tās pārstāvjiem bija cīnījušies Ziemeļu štatu pusē un redzēja sevi kā atbrīvotājus no verdzības sistēmas. Esošo situāciju melnādainie līderi redzēja kā cīņu starp verdzību un brīvību. Tā bija cīņa par ASV demokrātisko ideju īstenošanu dzīvē: "Verdzība un brīvība", kā rakstīja redzamākais melnādainais abolicionists 19. gs. vidū Frederiks Duglass (Frederick Douglass), "nekad nevarēs dzīvot līdzās viena otrai. Vai nu brīvība gāzīs verdzību, vai verdzība - brīvību".³⁴ Līdz ar to, galvenais problēmjautājums šinī laika posmā bija cīņa par līdzvērtīgām pilsoņtiesībām, kuru melnādainie līderi redzēja kā morālas dabas jautājumu, kas sakņojās solījumā par amerikāņu dzīvesveida piepildījumu un ticību demokrātijas ideāliem, un bija balstīts Neatkarības deklarācijā un kristīgajā ētikā.

Situācija strauji mainījās pēc prezidenta Abrahama Linkolna noslepkavošanas. Viņa pēctecis Endrjū Džonsons, neilgi pēc stāšanās amatā, Dienvidu štatos veica pārmaiņas, ieceļot melnādainajiem naidīgus pārstāvjus augstos štatu pārvalžu amatos. Šie politiķi ideoloģiski pārliecināti par balto pārkumu pieņēma vairākus likumus, kas vēsturē zināmi kā Melno kodekss (Black Codes), ierobežojot melnādaino pārvietošanos, zemes iegādi, aizliedzot starprasu laulības un limitējot iespēju melnādainajiem turēt īpašumā ieročus.³⁵ Reizē ar kodeksa ieviešanu izveidojās tādas bruņotas rasistiskas organizācijas kā "Kukluksklans" (Ku Klux Klan) un "Baltās kamēlijas bruņinieki" (Knights of the White Camelia), kuru mērķi bija

³⁴ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 – 1915*. University of Michigan Press, 1963, p. 3.

³⁵ Bair, B. *Though Justice Sleeps: 1880-1900. A History of African Americans from 1880*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. viii.

aizsargāt un sekmēt balto intereses ar vardarbības un iebiedēšanas palīdzību. Šo organizāciju mūžs gan bija īss un jau pēc 14. un 15. Konstitūcijas labojuma stāšanās spēkā melnādaino stāvoklis Dienvidos 19. gs. 60. gadu beigās un 70. gadu sākumā sāka uzlaboties, tomēr ceļš līdz tiesiskās un reālas līdztiesības iegūšanai bija tāls un sarežģīts. Par diviem galvenajiem demokrātisko pamatprincipu pīlāriem melnādainie saredzēja visiem iedzīvotājiem pieejamas publiskas izglītības sistēmas izveidi un melnādaino pagātnes sasniegumu izzināšanu un novērtēšanu. Uz šo novirzienu pamata balstījās melnādaino intelektuālās domas attīstība turpmākos piecdesmit gados. Izglītības sistēmas izveide, kuras pamatā bija uzskats, ka tikai melnādainie skolotāji spēj saprast un attīstīt melnādaino audzēkņu spējas, kā arī afroamerikāņu pagātnes sasniegumu izzināšana, analīze un pārvērtēšana kļuva par pamatu afrocentrisko ideju izplatībai ASV, bet pirms sākt apzināties saikni ar Āfrikas kontinentu, bija nepieciešams iegūt pilntiesīgu pilsonības un līdzvērtības atzīšanu no pārējās sabiedrības daļas.

Attīstoties jaunai melnādaino elitei gan no Ziemeļu štatu brīvajiem afroamerikāņiem, gan verdzībā bijušajiem Dienvidniekiem, izveidojās ideoloģiskā šķelšanās līderu vidū par kopienas nākotnes perspektīvām, kam par pamatu kalpoja teritoriālā, sociālā un ekonomiskā stāvokļa atšķirības. Izkristalizējās divi diametrāli pretēji viedokļi – melnādainajiem nepieciešami fundamentāla vispārēja integrācija ASV sabiedrībā; afroamerikāņiem nepieciešams piekopt separātismu visās dzīves jomās, liekot uzsvāru uz nošķirtām tiesībām, administratīvo pārvaldi, izglītību un ekonomiku.³⁶ Šī ideoloģiski pretējo uzskatu pārstāvju cīņa historiogrāfijā tiek skatīta kā polemika starp konservatīvajiem un radikālajiem.³⁷ Rekonstrukcijas posma sākumā, neatkarīgi no ideoloģiskajām domstarpībām, priekšplānā izvirzījās prasība par politisku tiesību iegūšanu. Tāpat liela uzmanība tika pievērsta izglītībai, kas kopā ar prasību pēc līdzvērtīgiem tiesiskiem apstākļiem lauksaimniecībā, rūpniecībā un zemes piešķiršanā, veidoja pamatpunktus melnādaino politisko līderu sanāksmes izstrādātajā programmā 1873. gadā Vašingtonā. Viens no redzamākajiem sanāksmes dalībniekiem bija nākošais afroamerikāņu kopienas līderis, verdzībā dzimušais Būkers Vašingtons (Booker T. Washington), kurš, protestējot pret melnādaino diskrimināciju, ieteica koncentrēties nevis uz politisko aģitāciju, bet uz izglītību un sadarbību ar Dienvidu štatu turīgajiem baltajiem. Viņa skatījumā galvenais uzsvārs bija jāliek uz zemes iegūšanu privātīpašumā un ekonomisko patstāvību.³⁸ Par šādiem izteikumiem Vašingtons izpelnījās plašu kritiku afroamerikāņu

³⁶ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 – 1915*, p. 7.

³⁷ Poxpey, S. The Washington-Dubois Controversy and Its Effect on the Negro Problem. *History of Education Journal*, Vol. 8, No. 4, 1957, p. 133.

³⁸ Washington, B. T. *Up from Slavery*, p. 109.

vidū³⁹, kas vēl vairāk padziļināja ideoloģisko plaisu un traucēja melnādainajiem kā kopienai solidarizēties un vienoties par kopīgām prasībām.

Kamēr integrācija ASV sabiedrībā kļuva par valdošo ideoloģisko vadmotīvu Rekonstrukcijas posmā, balto iedzīvotāju naidīgums pret melnādainajiem Dienvidos iedrošināja idejas par afroamerikāņu kā kopienas pilnīgu separātismu, jo politiskajā platformā zīmīgums panākums šo gadu laikā nebija izdevies gūt. Gan turīgo, gan trūcīgo Dienvidnieku noraidošā un diskriminējošā attieksme, kam par iemeslu kalpoja nespēja pieņemt afroamerikāņus kā sociāli un tiesiski līdzvērtīgus sabiedrības elementus, spieda melnādainos solidarizēties un apzināties sevi kā daļu no kopienas, ne Amerikas sabiedrības. Historiogrāfijā šos centienus vēsturnieki raksturo kā izteiktu etnocentrismu.⁴⁰ Arī situācija ASV Ziemeļu štatos nebija uzlabojusies, jo, lai arī melnādainie tiesiski bija ieguvuši zināmas politiskas un pilsoņu tiesības, tomēr sabiedrības attieksme joprojām bija nievājoša. Līdz 19. gs. beigām sabiedrībā jau bija iesakņojies uzskats, ka melnādainiem ir zemāks intelektuālais potenciāls un balto dominante visās dzīves sfērās ir attaisnojama.⁴¹

Afroamerikāņu tiesisko stāvokli valstī uzlaboja 1875. gadā pieņemtais pilsoņtiesību akts, kas garantēja melnādainajiem vienlīdzību publiskajā transportā, sabiedriskajās iestādēs un ļāva piedalīties tiesas sēdēs kā zvērinātajiem. Tomēr situācija strauji mainījās 1876. gadā, kad Republikāņu un Demokrātu partiju veiktajā darījumā, kas apmaiņā pret Ruterforda Heisa ievēlēšanu prezidenta amatā pieprasīja Ziemeļnieku karaspēkam atstāt Dienvidu štatus, gadu vēlāk tika pārtraukts Rekonstrukcijas posms ASV vēsturē. Šis kompromiss garantēja Dienvidu oligarhijai plašākas pilnvaras, un *de facto* liedza melnādainajiem pilsonību un balsstiesības.⁴² Sešus gadus vēlāk, 1883. gadā, Augstākā tiesa privāto organizāciju iesniegto likumprojektu par pilsoņtiesību piešķiršanu melnādainajiem atzina par Konstitūcijai neatbilstošu, kas bija smags trieciens afroamerikāņu kopienas centieniem pilnībā iekļauties sabiedrībā. Arvien vairāk kapitāla uzkrāšana tika saskatīta kā vienīgais panākumu simbols. Aktivizējās separātisma idejas un noraidošā attieksme pret Republikāņu partiju, kas pirms tam kā savu elektorātu bija piesaistījuši lielu daļu balsstiesīgo afroamerikāņu, jo demokrāti melnādaino problēmu bija atstājuši Dienvidu politiķu rokās. Šajā sarežģītajā situācijā uzplauka “race pride” jeb melnādainās rases lepnuma ideja, kuras primārais mērķis bija pierādīt baltajiem līdzcilvēkiem, ka afroamerikāņi nav zemāka rase, kas nespēj iekļauties

³⁹ DuBois, W. E. B. *Black Folk Then and Now*, p. 152 - 153.

⁴⁰ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*. p. 13.

⁴¹ Bair, B. *Though Justice Sleeps: 1880-1900. A History of African Americans from 1880*, p. 26 – 29.

⁴² [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis E. *A History of African Americans: Volume Two*. Oxford, Oxford University press, 2000, p. viii.

sabiedrībā. Par galvenajiem virzieniem mērķa sasniegšanai kļuva afroamerikāņu pagātnes sasniegumu izzināšanu un popularizēšana, kā arī nepieciešamība pēc jaunas, specifiski melnādainajiem skolēniem izstrādātas izglītības sistēmas, kas attīstītu bērnu mentālās un fiziskās spējas, lai tie spētu dot ieguldījumu amerikāņu kā nācijas attīstībā.⁴³

1.2. Afrocentriskās idejas agrīno melnādaino intelektuāļu vēsturiskajos apcerējumos

Paralēli politiskajiem centieniem, 19. gs. otrajā pusē aktivizējās melnādaino jeb afroamerikāņu pētniecība (black studies, afro-american studies). Par spīti faktam, ka afroamerikāņi deva zīmīgu ieguldījumu ASV demokrātijas izveidē, baltie vēsturnieki šim apstāklim nepievērsa uzmanību pastāvošo rasistisko uzskatu dēļ, un tā kā līdz 20. gs. vidum ASV akadēmiskajās aprindās valdīja atklāts rasisms, tad šo pētniecības lauku pirmie apguva melnādainie intelektuāļi. Lai arī kā akadēmiska disciplīna afroamerikāņu pētniecība valsts augstākajās mācību iestādēs tika iekļauta 20. gs. 60. gados, līdz tam laikam apcerējumi, kuros bija sastopama kritiska un sistemātiska afrikāņu intelektuālās domas, pagātnes, kultūras un paradumu pētniecība, kļuva par pamatu šai pētniecības sfērai.⁴⁴ Terminu “afrikānis” pētnieki izmantoja, lai raksturotu Āfrikas iedzīvotājus un afrikāņu izcelsmes melnādainos ārpus kontinenta ar kopīgu izcelsmi – afrikāņu diasporu ASV, Karību salās, Eiropā un Āzijā. Tā kā melnādaino pētniecība aizsākās afroamerikāņu vidū kā pašdefinēta un organizēta mācība⁴⁵, tad tās galvenie uzsvāri ir vērsti uz afroamerikāņu pieredzi un iniciatīvu. Pētniecības galvenie fokusa punkti ietver afrikāņu radošās un praktiskās domāšanas, izturēšanās, kultūras un zinātnes sasniegumu, mentalitātes un unikāla pasaules skata esamības izzināšanu.⁴⁶ Afroamerikāņu pētniecība no tradicionālās balto akademiķu izstrādātās pieejas atšķiras divos punktos: pirmkārt, melnādainie intelektuāļi savos darbos plaši analizēja afroamerikāņu kultūrā esošo Āfrikas un balto amerikāņu elementu sintēzi un ietekmi uz afroamerikāņu mentalitāti; otrkārt, šo pētnieku sacerējumos melnādainie nav pasaules vēstures subjekti, kas gadu tūkstošiem ilgi atradušies attīstīto civilizāciju perifērijā, bet objekti, kas ņēmuši aktīvu dalību Āfrikas un Rietumu civilizācijas attīstībā.⁴⁷ Jāatzīmē, ka atšķirībā no starpkaru laika pētniekiem, 19. gs. intelektuāļi nevērsa savu uzmanību uz Āfrikas kultūras pēdām afroamerikāņu kopienā, kā arī faktu, ka šīs kultūras pēdas ietekmēja arī baltos amerikāņus.

⁴³ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*. p. 51.

⁴⁴ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*. Los Angeles: University of Sankore Press, 2010, p. 3.

⁴⁵ Asante, M. K. *Kemet, Afrocentricity and Knowledge*. NJ: Africa World Press, 1990, p. 37.

⁴⁶ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 5.

⁴⁷ *Ibid.*; Bruce, D. B. Jr. The Ironic Conception of American History: The Early Black Historians, 1883 – 1915. *The Journal of Negro History*, Vol. 69, No. 2, p. 53.

Gan konservatīvo, gan radikāli noskaņoto melnādaino intelektuāļu apziņā jau no 19. gs. vidus radās pastiprināta interese par melnādainās rases vēsturi un pagātnes pieredzi. Šo interesi veicināja divi, savstarpēji saistīti apstākļi: nepieciešamība pamatot, ka melnādainie ir līdzvērtīgi ar baltajiem, kas rezultētos ar pilsoņtiesību iegūšanu, kā arī pierādīt pašiem sev pastāvošo rasistisko un diskriminējošo doktrīnu nepatiesumu, stimulējot rases solidaritāti un lepnumu. Tie autori, kas aizstāvēja pirmo virzienu, savos darbos puda kultūras plurālistu idejas, aizstāvot afroamerikāņu kultūru un cenšoties pierādīt, ka afroamerikāņi kā etniska grupa vēsturiski ir sekmējusi amerikāņu kultūras attīstību un līdz ar to ir pelnījusi pilntiesīgi piedalīties Amerikas demokrātijas veidošanā. Otri uzsvēra pagātnes nopelnus kā pamatojumu sekmīgai melnādaino integrācijai sabiedrībā, robežojoties ar ekstrēmi nacionāliem viedokļiem, kas bija vērsti uz emigrēšanu no Ziemeļamerikas kontinenta un Āfriku. Šie argumenti modelēja melnādaino intelektuāļu vēsturisko domu līdz I pasaules karam.⁴⁸

Zīmīgā skaitā traktātu, pamfletu, brošūru un publicētu sprediķu par afroamerikāņu pagātni, melnādainie intelektuāļi, no kuriem liels skaits bija garīdznieku, atsaucās uz senās Ēģiptes, Etiopijas, Nūbijas un citu Āfrikas civilizāciju vēsturi, turpinot cīņu par vienlīdzību un cieņu.⁴⁹ Vairumu agrīno tekstu nevar pieskaitīt pie akadēmiskajiem pētījumiem, jo to pamatā bija Bībeles stāsti un tie neieguva plašu rezonansi sabiedrībā, tāpēc padziļināti analizēti netiks. Tomēr no 19. gs. 70. gadiem palielinājās publikāciju skaits, kurās plaši tika izmantoti vēsturiskie, antropoloģiskie un teoloģiskie pētījumi. Šo melnādaino intelektuāļu vidū neraisījās plašas diskusijas par diskutablajiem jautājumiem, jo darbu pamatmērķis bija sakopot un apstrādāt pēc iespējas lielāku skaitu avotu un literatūru par afroamerikāņu pagātnes pieredzi, lai izveidotu pamatbāzi tālākiem pētījumiem. Sākot ar pirmajiem pagātnes apcerējumiem, parādījās tēmas, kurās afroamerikāņu kopiena tika asociēta ar senās Ēģiptes civilizāciju, kas savas zināšanas tālāk nodeva senajiem grieķiem un pārējai Rietumu civilizācijai, piemēram, lektora un novelista Viljama Velsa Brauna (William Wells Brown) 1863. gadā izdotajā darbā “Melnais cilvēks: Viņa pirmsākumi, apdāvinātība un sasniegumi” (“The Black Man: His Antecedents, His Genius, and His Achievements”), kura pamatā ir autora veiktais seno ēģiptiešu un 19. gs. afroamerikāņu salīdzinājums, norādot uz kopīgām etiopiešu asinīm, kā arī ķirurga Džeimsa Bīla (James Beale) 1868. gadā sarakstītajā “Rietumāfrikas valstis un cilvēki” (“West African Countries and Peoples”), kurā kā trīs nozīmīgākās senās Āfrikas civilizācijas ir izcelta Ēģipte, Etiopija un Kartāga.⁵⁰

⁴⁸ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*. p. 78.

⁴⁹ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*. London: Verso, 1998, p. 35.

⁵⁰ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*, p. 35. – 36.

Iespējams, nozīmīgākais šī laika domātājs afrocentrisma pētnieka Stīvena Hova un melnādaino intelektuālās domas apskatnieka Augusta Meiera skatījumā bija rakstnieks un diplomāts Evards Vilmots Blaidens (Edward Wilmot Blyden), kura daļēji mītiskās un etniski absolūtās idejas par melnādaino pagātnes sasniegumiem, ietekmi uz Ēģiptes civilizāciju un islāma pozitīvo iespaidu uz Āfrikas civilizāciju, kalpos par iemeslu 20. gadsimta beigu afrocentriskajiem pētniekiem vērst uzmanību uz afroamerikāņu vēsturi un meklēt afrocentrisma elementus šī laika posma autoru darbos.⁵¹ Blaidens bija pirmais melnādainais intelektuālis, kurš savā darbā aprakstīja „afrikāņu nošķirto raksturu”, ar to saprotot īpatnējas afrikāņu dvēseles, mentalitātes, personības un garīgās bagātības esamību. Blaidena biogrāfs Benjamins Neiberģers autoru dēvē par modernā melnā un afrikāņu nacionālisma pamatlicēju, tomēr šis apzīmējums būtu jāvērtē kritiski, ņemot vērā, ka ASV intelektuālo domu un attieksmi pret afroamerikāņiem Blaidena darbība ietekmēja maz.⁵² Iestājoties pret „Āfrikas garīgo kolonizāciju”⁵³, Blaidens uzsvēra, ka baltajiem eiropiešiem raksturīgs materiālisms, individuālisms, sacensības gars, karot vēlme un zinātnes kults, kamēr afrikāņi atšķiras ar izteiktu garīgumu, saikni ar dabu, dabiskumu un labsirdību.⁵⁴ Mūsdienu historiogrāfijā pretrunīgi tiek vērtēta Blaidena intelektuālā darbība nepastāvīgo uzskatu, repatriācijas ideju un darbu propogandiskā rakstura dēļ.⁵⁵ Tāpat kā visi šī laika posma melnādainie domātāji, arī Blaidena darbu pamatmērķis sniegt cilvēkiem ar Āfrikas izcelsmi lepnumu par savu rasi, atspēkot izteikumus par melnādainiem piemītošu zemāku intelektuālo potenciālu, un kļiedēt mītu, ka verdzība kalpoja kā audzinoša institūcija. Nozīmīgākie autora jaunievedumi bija apgalvojumi, ka Amerikas afrikāņiem un Āfrikas iedzīvotājiem ir kopīga izcelsme un pagātne, kā arī jaunizstrādāta rasu teorija, pēc kuras Blaidens uzskatīja, ka katrai rasei ir raksturīgas specifiskas dotības. Saskaņā ar Blaidena teoriju garīgā un kultūras sfēra bija tā, kurai afrikāņi spēj dot vislielāko ieguldījumu cilvēces attīstībā.⁵⁶ Neiberģers Blaidena filozofiju ir nodēvējis par “romantisko kultūras nacionālismu”, kas tiecās pierādīt, ka ASV politiskā vēsture ir tā pati afroamerikāņu vēsture, un, lai celtu lepnumu par savu rasi, aicināja terminu “Negro” vienmēr

⁵¹ Давидсон, А. *Pax Africana: Континент и диаспора в поисках себя*. Москва: Гуманистика, 2009, с. 16.

⁵² Neiberģers gan norāda, ka Blaidena idejas kalpoja par pamatu tādu afrikāņu nacionālistu kā Markusa Gārvija un Kvames Nkrumas darbiem pirms I pasaules kara, tomēr šo darbu ietekme uz afroamerikāņu domu ASV nebija ievērojama. Lielāku popularitāti šie darbi, kuru pamatā bija repatriācijas idejas uz Āfriku, guva Karību reģionā un Ganā.

⁵³ Давидсон, А. *Pax Africana: Континент и диаспора в поисках себя*, с. 16.

⁵⁴ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*, p. 40.

⁵⁵ Sīkāk skatīt: Pawlikova-Vilhanova, V. The African Personality or the Dilemma of the Other and the Self in the Philosophy of Edward W. Blyden, 1832-1912. *Asian and African Studies*, Vol. 7, No. 2, 1998, p. 166.; Neuberger, B. Early African Nationalism, Judaism and Zionism: Edward Wilmot Blyden. *Jewish Social Studies*, Vol. 47, No. 2, pp. 151-156.

⁵⁶ Pawlikova-Vilhanova, V. *Asian and African Studies*, Vol. 7, No. 2, p. 169-171.

rakstīt ar lielo burtu.⁵⁷ Tāpat Blaidens apcerējumā “Balss no asiņojošās Āfrikas” (“A Voice from Bleeding Africa”) uzskaitīja divdesmit septiņus ģēniju, kuru izcelsme tieši saistīta ar Āfrikas kontinentu, viņu vidū dzejnieku Aleksandru Puškinu un franču rakstnieku Aleksandru Dimā vecāko.⁵⁸

Pirmais vēsturiski zinātniskais melnādainā ASV intelektuāļa darbs par afroamerikāņu vēsturi tika izdots divas dekādes vēlāk - 1882. gadā. To paveica politiķis, advokāts, žurnālists un vēsturnieks, 1849. gadā Pensilvānijas štatā dzimušais Džordžs Vašingtons Viljamss (George Washington Williams) ar divsējumu darbu "Nēģeru rases vēsture Amerikā no 1619. - 1880. gadam: Nēģeri kā vergi, kā karavīri un kā pilsoņi" ("History of the Negro Race in America from 1619 to 1880: Negroes as Slaves; as Soldiers; and as Citizens").⁵⁹ Viljamsu nereti dēvē par „afroamerikāņu vēstures tēvu”⁶⁰ un melnādaino pētniecības pamatlicēju.⁶¹ Autors uzsvēra, ka šāda visaptveroša un zinātniska darba nepieciešamība ir saistīta ar faktu, ka melnādaino kopiena ir kļuvusi par Ziemeļamerikas satraucošāko problēmu par spīti tam, ka vēsturiski tā ir izrādījusi patriotismu un varonību cīņā par Amerikas vērtībām.⁶² Tomēr kā galveno argumentu Viljamss min faktu, ka līdz 19. gs. beigām joprojām nav uzrakstīts neviens zinātnisks darbs par afroamerikāņu vēsturi.⁶³ Autors darba ievadā min, ka grāmatu rakstījis ar cerību, ka “pienāks diena, kad nebūs ne Ziemeļi, ne Dienvidi, ne melnādainie, ne baltie, bet visi Amerikas pilsoņi ar vienādiem pienākumiem un tiesībām”⁶⁴. Līdzīgi kā iepriekšējie melnādainie intelektuāļi, arī Vašingtons-Viljamss aprakstīja afroamerikāņu pagātnes sasniegumus, tomēr darba zinātniskumu apliecina vairāk kā divpadsmit tūkstoši izmantotie arhīvu materiāli un bagātīgs zinātniskais aparāts. Balstoties uz Hērodota darbiem, autors apgalvoja, ka senie ēģiptieši nebija melnādainie, tomēr tiem bija tumša ādas krāsa, kas ietvēra zināmu “melno elementu”.⁶⁵ Kā norāda Stīvens Hovs, tad Vašingtona-Viljamsa interpretācijā zīmīgu lomu ieņem reliģiskais elements, bet, atšķirībā no agrīnajiem melnādainajiem intelektuāļiem un mūsdienu afrocentristiem, autors izvērsa rasu deģenerācijas ideju, kuras pamatā bija uzskats, ka augsti attīstītajiem afrikāņiem migrējot tālāk uz

⁵⁷ Neuberger, B. *Jewish Social Studies*, Vol. 47, No. 2. p. 152-153.

⁵⁸ Pawlikova-Vilhanova, V. *Asian and African Studies*, Vol. 7, No. 2, p. 168.

⁵⁹ Bruce, D. B. Jr. *The Journal of Negro History*, Vol. 69, No. 2, p. 54.

⁶⁰ The JBHE Foundation, Inc. The Forgotten Pioneer of African-American History. *The Journal of Blacks in Higher Education*, No. 18, 1998, p. 93.

⁶¹ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 56.

⁶² Vašingtona – Viljamsa darbu caurstrāvo melnādaino varonības atspoguļojums, kas skaidrojams ar faktu, ka viņš pats piedalījies ASV pilsoņu karā Ziemeļnieku pusē.

⁶³ Washington – Williams, G. *History of the Negro Race in America From 1619 – 1880. Negroes as Slaves, as Soldiers, and as Citizens*. New York: G. P. Putnam’s Sons, 1882, p. v-vi.

⁶⁴ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 52.

⁶⁵ Howe, *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 40.

ziemeļiem, kur pastāvēja dzīvošanai nepiemērots klimats, bija vērojams fizisks un garīgs pagrimums, kas rezultējās eiropiešiem zināmajā “nēģeru tipā”.⁶⁶ Līdzīgi kā Hovs, ievērojamākais 20. gs. vidus melnādainais aktīvists un Vašingtona-Viljamsa biogrāfs Džons Houps Frenklins 1946. gadā publicētajā rakstā “Džordžs Vašingtons Viljamss, vēsturnieks” (“George Washington-Williams, Historian”) norāda, ka autora darbu caurstrāvo divi pretrunīgi skata punkti. Pirmkārt, ticība, ka Dievs valda pār cilvēku prātu un rīcību, līdz ar to katrai rasei tika sniegta iespēja attīstīt savu civilizāciju. Otrkārt, uzskats, ka ekonomiskajam faktoram un alkātībai ir bijusi nozīmīga loma nēģeru vēsturē, kur dominēja balto cilvēku izvērstā melnādaino ekspluatācija. Verdzību Vašingtons-Viljamss raksturoja kā ļaunu un tikai uz ekonomiskiem pamatiem balstītu institūciju, bet tās atcelšanu saskatīja kā Dieva uzvaru pār velnu un kārtējo pierādījumu tam, ka Dievs valda pār cilvēkiem.⁶⁷

“Nēģeru rases vēsture Amerikā no 1619. - 1880. gadam” izdošana ieguva līdz tam laikam nepieredzētu ažiotažu un nozīmi. Darba zinātniskā rakstura dēļ kritiķi to novērtēja kā soli tuvāk melnādaino atzīšanai par līdzvērtīgiem pilsoņiem. Liela daļa recenziju parādījās presē, tā ievērojamais “Amerikas vēstures žurnāls” (“The Magazine of American History”) Vašingtona-Viljamsa darbu nodēvēja par ievērojamāko afrikāņu rases pārstāvja zinātnisko sasniegumu ASV, slavējot autoru par tā vispusīgajām zināšanām un skrupulozītāti avotu apstrādē, tomēr aizrādīja par pārāk skarbo tekstā minēto intelektuāļu kritiku. Bostonā izdotā “Literārā pasaule” (“The Literary World”) šo darbu nodēvēja par paraugu vēsturisko darbu izstrādē, ja vien to vērtē pēc literāriem standartiem, ne rasu konfliktiem. Apjomīgāka un ne tik glaimojoša darba kritika 1883. gadā parādījās periodiskajā izdevumā “Atlantas mēnešnieks” (“Atlantic Monthly”), kura apskatnieks vērsa uzmanību uz autora nepietiekamajām zināšanām filozofijā un teoloģijā, kā arī nodaļu par verdzību Dienvidu štatos nosauca par bezjēdzīgu un tendenciozu.⁶⁸ Tomēr visi kritiķi bija vienisprātis, ka darba pirmā daļa “Cilvēces vienotība” (“The Unity of Mankind”) ir nezinātniska, un balstīšanās uz Hērodotu un Bībeli pazemināja darba zinātnisko devumu.⁶⁹

Par spīti sastopamajai nesaudzīgajai kritikai, Vašingtons-Viljamss ieguva plašu atpazīstamību ASV zinātniskajās aprindās un 1885. gadā ASV prezidents Česters Artūrs viņu iecēla par Haiti lietu ministru. Autora un viņa priekšgājēju paustās idejas par melnādaino pagātnes sasniegumiem un afrikāņu devumu ASV attīstībā kalpoja par iegāni turpmākajiem

⁶⁶ *Ibid.*, p. 41; Washington – Williams, G. *History of the Negro Race in America From 1619 – 1880. Negroes as Slaves, as Soldiers, and as Citizens*, p. 109.

⁶⁷ Franklin, J. H. George Washington Williams, Historian. *The Journal of Negro History*, Vol. 31, No. 1, 1946, p. 89.

⁶⁸ Sīkāku kritiku skatīt: *Ibid.*, p. 75-80.

⁶⁹ Bruce, D. B. Jr. *The Journal of Negro History*, Vol. 69, No. 2, 1984, p. 57.

pētniekiem vērst pastiprinātu uzmanību šiem diskutablajiem jautājumiem, un uz līdzšinējo darbu bāzes izstrādāt jaunas koncepcijas, lai sasniegtu ilgi kāroto mērķi – tiesisku līdztiesību ar pārējām ASV sabiedrības etniskajām grupām.

1.3. Vašingtona un Dibuā strīds par afroamerikāņu kopienas attīstību

Pēdējās divās 19. gs. dekādēs 90% no 6.5 miljoniem afroamerikāņu dzīvoja Dienvidu štatos un tikai nepilni 20% no visiem apdzīvoja pilsētas.⁷⁰ Par spīti solījumiem par brīvību, ekonomisko netaisnību labošanu un jaunu iespēju nodrošināšanu, vairums afroamerikāņu joprojām bija bezzemnieki un bezdarbnieki bez pieejas aizsardzībai un tiesiskumam no politiskās varas. Pasliktinoties vispārējai melnādaino situācijai Dienvidos, aktivizējās idejas par emigrēšanu, kuras atsauksmi guva no zemākās un strādnieku kārtas afroamerikāņiem. Tomēr īstenot šos mērķus masveidā - emigrēt ASV robežās uz rietumu štatiem vai Rietumāfriku - neizdevās finansiālu iemeslu dēļ, tāpēc emigrācijai šai laika posmā bija maza loma uz kopējā melnādaino pretošanās fona.⁷¹ Pieaugošais rasisms un aizspriedumi pret melnādainajiem iezīmēja plašāku segregāciju, ierobežojumus un melnādaino vīriešu izslēgšanu no iespējas apgūt amatu un saņemt līdzvērtīgu samaksu par paveiktu augsti kvalificētu darbu. Lielpilsētās melnādainie saglabāja amatnieku profesiju, strādājot par bārdziniem, kalējiem, kurpniekiem, cepējiem un muciniekiem, tomēr lauku teritorijās neiecietība rasistisku apsvērumu dēļ izpaudās visplašāk. Pūļa vardarbība un linčošana kļuva par efektīvāko konservatīvo Dienvidu štatu balto iedzīvotāju ieroci kā kontrolēt melnādaino uzvedību, ne tikai tiekšanos pēc pilsoņtiesībām un līdzvērtīgas attieksmes citās dzīves sfērās. Dažāda veida vardarbīgas izpausmes pret melnādainajiem bija raksturīgas gan pilsētās, gan lauku teritorijās un tās raksturoja visatļautība, asinskāre un masveidīgais raksturs. Oficiālā Dienvidu prese linčošanu attaisnoja ar melnādaino vīriešu seksuālo vardarbību pret baltajām sievietēm, kaut gan vairumā gadījumu trūka pierādījumu un lietas izskatīšana pat nenonāca līdz tiesas procesam.⁷² Pieņemtais Melno kodekss atviegloja melnādaino arestēšanu par nenozīmīgiem pārkāpumiem, un ieslodzījuma izciešanas vietā tie tika nodarbināti piespiedu darbā gan plantācijās, gan rūpniecībā. Djūkas universitātes profesore Barbara Beira (Barbara

⁷⁰ Bair, B. *Though Justice Sleeps: 1880-1900. A History of African Americans from 1880*, p. 3.

⁷¹ Pirmais lielais melnādaino migrācijas vilnis no Dienvidu štatiem uz ziemeļiem un rietumiem aizsāksies 20. gadsimta sākumā, kad desmit gadu laikā Dienvidus pametīs vairāk kā 200 000 afroamerikāņu. Līdz tam laikam būs vērojama tikai sezonāla migrācija labāku ekonomisku apstākļu meklējumu dēļ. Sīkāk sk.: Gregory, J. N. *The Southern Diaspora: How the Great Migrations of Black and White Southerners Transformed America*. Chapel Hill: University of Northern Carolina Press, 2005, p. 22 – 30.

⁷² Bair, B. *Though Justice Sleeps: 1880-1900. A History of African Americans from 1880*, p. 31.

Bair) ir aprēķinājusi, ka laika posmā no 1880. – 1890. gadam Alabamas štatā 90% cietumos ieslodzīto vīriešu bija melnādainie.⁷³

19. gs. pēdējā dekādē Rekonstrukcijas laikā izdotos likumus par bijušo vergu tiesību uzlabošanu pārinterpretēja štatu un federālās tiesas. Rezultātā tika grozīti pastāvošie noteikumi, kas tieši ietekmēja melnādaino kopienu turpmākās dekādes. Šīs izmaiņas, galvenokārt, skāra melnādaino dzīves divās sfērās: Pirmkārt, jautājums par līdzvērtīgu sabiedriskā sektora (ēstuvju, restorānu, parku, publisko labierīcību, viesnīcu un skolu) izmantošanu raisīja jautājumus par to, kā izprast vienlīdzību sabiedrībā, raisoties diskusijām par pilnīgu integrāciju vai segregāciju. Otrkārt, tieslietu un likumdošanas jautājumu sakārtošana attiecībā uz pilsonības iegūšanu un līdzvērtīgām pilsoņtiesībām melnādainajiem. Afroamerikāņu vīriešu Rekonstrukcijas laikā iegūto tiesību atcelšana, aizliegums piedalīties štatu pārstāvju vēlēšanās, iestāties politiskajās partijās un piedalīties tiesas procesos kā zvērīnātajiem tiešā mērā ietekmēja visas pārējās kopienas tiesisko stāvokli. No šī brīža afroamerikāņiem tika liegta pieeja taisnīgam tiesas procesam nodarījumu gadījumā, kas rezultējās rasisma vadītu noziegumu uzplaukuma vilnī.⁷⁴

Tiesību zaudēšanu legītimu 1890. gadā padarīja ASV Augstākās tiesas lēmums par atdalīta publiskā transporta nepieciešamību pēc rases principa Luiziānas štatā, kas iedibināja vēsturē zināmo „nošķirti, bet līdztiesīgi” („separate but equal”) doktrīnu. Realitātē apstākļi atsevišķajā transportā nebija līdzvērtīgi, kaut arī melnādainajiem par pārvietošanos bija jāmaksā vienāda biļetes cena ar baltajiem. Otrs pagrieziena punkts afroamerikāņu vēsturē un kopienas lepnuma un savstarpējās sadarbības attīstībā bija 1892. gadā iesāktā un 1896. gadā Augstākās tiesas noslēgtā paraugprāva „Plesijs pret Fergusonu” („Plessy vs. Ferguson”). Lietas izskatīšanā mulata Homēra Plesija (Homer Plessy) advokāti centās apstrīdēt Luiziānas štata tiesas pieņemto likumu par atdalītu transporta līdzekļu nepieciešamību, argumentējot savu viedokli ar ASV Konstitūcijas 13. un 14. labojuma pārkāpšanu. Gan apgabala tiesa, gan štata un ASV Augstākā tiesa šos argumentus uzskatīja par nepietiekamiem, norādot, ka štata robežās amatpersonām ir tiesības pieņemt šādus lēmumus. Plesija lieta kļuva par precedentu ASV vēsturē, kas turpmāk nodrošināja apgabala tiesu rasu segregācijas likumiem konstitucionālu pamatu un imunitāti jautājumos par citu rasu tiesisko ierobežošanu.⁷⁵ Šis principu kopums Dienvidu štatos jeb “Džima Krova” (“Jim Crow”) likumi pastāvēja turpmākās piecas desmitgades.

⁷³ Ibid., p. 16-17.

⁷⁴ DuBois, W. E. B. *Black Folk Then and Now*. Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 263 – 264.

⁷⁵ Bair, B. *Though Justice Sleeps: 1880-1900. A History of African Americans from 1880*, p. 24.

De jure un de facto segregācija Dienvidos lika melnādainajiem pēc palīdzības vērsties kopienā, cerot rast atbalstu un veicināt afroamerikāņu vienotību. Jau vēsturiski viens no melnādaino sabiedrības balstiem ir bijusi baznīca, kas veidojās par kopienas sociālās dzīves centru jau no plantāciju verdzības laikiem. Reliģisko rituālu piekopošana, brīvprātīgo darbs sabiedrības labā, ziedojumu vākšana un sprediķos deklamētie afroamerikāņu pagātnes sasniegumi kļuva par veidu kā apzināties sevi par, ja ne ASV sabiedrībai, tad melnādaino kopienai nozīmīgu indivīdu, ceļot melnādaino pašapziņu un lepnumu par savu izcelsmi.⁷⁶ Par tikpat nozīmīgu faktoru dzīves apstākļu uzlabošanā tika vērtēta pieejamība izglītības iegūšanai. Vēsturnieks Augusts Meiers šos melnādaino solidarizēšanās centienus raksturo kā sava veida nacionālismu.⁷⁷ Pensilvānijas universitātes profesors, grāmatas „Nācija zem mūsu kājām” („Nation Under Our Feet”) autors, Stīvens Hāns (Steven Hahn) pauž atšķirīgu viedokli norādot, ka nacionālisma uzplaukums saistīts nevis ar melnādaino sociāli politisko un tiesisko stāvokli Dienvidos, bet tā saknes meklējamas jau verdzības posmā, kas kalpoja par fundamentu melnādaino politiskajai pašapziņai, nevis fonam un afroamerikāņu solidarizēšanās centienu prologam.⁷⁸

Par jaunu pagrieziena punktu afroamerikāņu intelektuālajā domā kļuva 1895. gads, kad mūžs aprāvās Rekonstrukcijas laika redzamākajam melnādainajam aktīvistam, oratoram un rakstniekam Frederikam Duglasam. Viņa vietu tajā pašā gadā, uzstājoties ar uzrunu starptautiskā izstādē Atlantā, kas bija veltīta kokvilnas rūpniecības un apstrādes inovāciju prezentēšanai, ieņēma oficiālais afroamerikāņu pārstāvis, pedagogs un orators Būkers Vašingtons. Viņa pretrunīgi vērtētā runa, kas bija veltīta rasu savstarpējo attiecību jautājumiem, un izvirzījās par pamatu “Atlantas kompromisam”⁷⁹, kļuva par izstādes spilgtāko uzrunu Dienvidu štatu sociālo jautājumu risināšanai. Vēl 1895. gads ir zīmīgs ar faktu, ka, pabeidzot studijas Hārvardas universitātē, doktora grādu vēsturē ieguva 20. gs. sākuma spilgtākais melnādainais līderis Viljams Edvards Burghards Dibuā. Jāatzīmē, ka Dibuā bija pirmais afroamerikānis, kas ieguvis doktora grādu humanitārajās zinātnēs.⁸⁰

⁷⁶ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 54.

⁷⁷ Ibid., p. 53.

⁷⁸ Hahn, S. *A Nation Under Our Feet: Black Political Struggles in Rural South from Slavery to the Great Migration*. Cambridge: Belknap Press, 2003, p. 6, 464.

⁷⁹ “Atlantas kompromiss” bija melnādaino politisko līderu un Dienvidu štatu pārstāvju savstarpēja vienošanās, kas noteica, ka melnādainie pakļausies balto izstrādātajiem likumiem, ja tiks garantēta iespēja iegūt pamatzglītību un nodrošināta dalība zvērināto sastāvā tiesas procesos. Rezultātā Būkers Vašingtons solīja, ka afroamerikāņi netieksies pēc tūlītējas integrācijas, vienlīdzības un politiskās līdztiesības, bet Ziemeļu štatu filantropisti finansēs melnādaino izglītības iestādes.

⁸⁰ Wiggan, G. Afrocentricity and the Black Intellectual Tradition and Education: Carter G. Woodson, W. E. B. DuBois, and E. Franklin Frazier. *The Journal of Pan African Studies*, Vol. 3, No. 9, 2010, p. 129.

Ar jauno līderu izvirzīšanos, radās domstarpības un diametriski pretēji viedokļi par afroamerikāņu kopienas turpmākās attīstības pamatjautājumiem. Vašingtona un Dibuā debate aizsāks diskusiju, kas modelēs melnādaino intelektuālo domu ASV līdz I pasaules karam un kļūs par pamatu turpmākai afroamerikāņu kultūras, psiholoģijas un vēstures pētniecībai. Lai arī Vašingtons un Dibuā bija pilnīgi pretstati viens otram gan izcelsmes, karjeras attīstības, uzskatu un domāšanas ziņā, tomēr abus vienoja pamatmērķis – panākt, lai afroamerikāņus ASV sabiedrībā pieņemtu kā līdzvērtīgus elementus un izbeigtu gadu desmitiem pastāvošos rasistiskos likumus, nodrošināt vienlīdzīgas pilsoņtiesības, kā arī pārvērtēt melnādaino devumu ASV neatkarības izveidē.

1856. gadā Virdžīnijas štatā vergu ģimenē dzimušais Būkers Vašingtons pēc Hemptonas institūta pabeigšanas agrā jaunībā kļuva par iedvesmojošu līderi vietējais kopienai, 24 gadu vecumā izveidojot Taskigī (Tuskegee) institūtu, veicinot arodizglītības uzplaukumu. Vašingtons kā Dienvidnieks labi pārzināja vietējo sociālo struktūru, tās plusus un mīnus. 1868. gadā Masačūsetsas štatā dzimušais Viljams Edvards Burghards Dibuā bija pilnīgs pretstats – dzimis brīvībā Ziemeļos, kur nepastāvēja plaši izplatīta melnādaino diskriminācija, erudītais jaunietis apmeklēja Fiska universitāti Nešvilā un turpināja izglītoties Hārvardā, iegūstot doktora grādu vēsturē. Līdz ar to pieeja melnādaino problēmai jau no agras jaunības abiem topošajiem līderiem bija atšķirīga.⁸¹ “Atlants kompromiss”, kurā Vašingtons tika pieteikts kā visu Dienvidos dzīvojošo afroamerikāņu oficiālais pārstāvis un nosodīja melnādaino centienus iegūt augstus amatus Kongresā un štatu pārvaldē, nevis iemācīties arodu un iegādāties īpašumā zemi, tika interpretēts kā samierināšanās ar esošo situāciju Dienvidos un melnādaino tiesisko apspiešanu.⁸² Uzrunā Vašingtons apsolīja: “visos sociāla rakstura jautājumos mēs varam būt atsevišķi kā pirksti, tomēr vienoti kā roka strādāsim kopēja progresa vārdā”. Lai arī Vašingtons savu pozīciju 1901. gadā izdotajā autobiogrāfijā “Augšup no verdzības” (“Up from Slavery”) attaisnoja, argumentējot, ka “cilvēku daba nepieļauj, ka inteliģents un tikumīgs cilvēks, kas apstrādā zemi un sniedz piensumu sabiedrībai, netiktu atalgots ar pienācīgu cieņu un atlīdzību”⁸³, tieši Dibuā kļuva par vienu no galvenajiem viņa ideoloģiskajiem pretiniekiem un saskatīja Vašingtona teiktajā nodevību pret savu rasi un centienus bremsēt melnādaino tiekšanos pēc pilsoņtiesībām.⁸⁴

Sabiedrībā Vašingtona runa tika uztverta kā jauns posms afroamerikāņu un balto savstarpējā sadarbībā. Kā uzskata Augusts Meiers un Barbara Beira, tas skaidrojams ar faktu,

⁸¹ Posxpey, S. C. *History of Education Journal*, Vol. 8, No. 4, 1957, p. 135.-136.

⁸² [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis E. *A History of African Americans: Volume Two*, p. 160.

⁸³ Washington, B. T. *Up from Slavery*. New York: Doubleday, 1901, p. 41.

⁸⁴ DuBois, W. E. B. *Black Folk Then and Now*. Oxford: Oxford University Press, 2007, p. xvii.

ka Vašingtona viedoklis saskanēja ar tā brīža sociāli politisko situāciju Dienvidos, konservatīvo līderu prasībām un viedokli jautājumā par kopīgu sadarbību ekonomikas jomā.⁸⁵ Prese slavēja Vašingtona uzrunu, tā "Atlantas Apskatnieks" ("The Atlanta Observer") to raksturoja kā platformu, pēc kuras vadoties baltie ar melnādainajiem turpmāk spēs dzīvot saskaņā. Viens no tā brīža ietekmīgākajiem periodiskajiem izdevumiem "Ņujorkas Pasaule" ("The New York World") "Atlantas kompromisu" nodēvēja par jauna laikmeta sākumu Dienvidu štatos, bet "Bostonas Transkripts" ("Boston Transcript") paziņoja, ka Ziemeļu un Dienvidu štati nekad nav bijuši tik vienoti kā šobrīd.⁸⁶ Neiztika arī aizskaroši komentāri no melnādaino intelektuāļu puses, tā vienā no periodiskajiem izdevumiem Vašingtona iniciāli (B. T.) tika atšifrēti kā "slikta gaume" ("Bad Taste").⁸⁷ Akadēmiķis Spensers Pokspijs (Spencer Poxpey) rakstā "Vašingtona – Dibuā strīds un tā iespaids uz nēģeru problēmu" ("The Washington-Dubois Controversy and Its Effect on the Negro Problem") apgalvo, ka abu līderu domstarpības pastiprināja arī Dibuā straujais raksturs un skaudība par Vašingtona panākumiem.⁸⁸ Pats Dibuā savu kritiku "Atlantas kompromisam" pamato ar Vašingtona glēvo, vārgo un neizlēmīgo nostāju melnādaino problēmu atrisināšanā.⁸⁹

Gan Vašingtons, gan Dibuā izstrādāja detalizētu koncepciju sava viedokļa pamatošanai un kritikas atspēkošanai. Būķera Vašingtona uzskati tika publicēti 1900. gadā izdotajā grāmatā "Amerikas nēģeru nākotne" ("The Future of American Negro"), bet Viljama Edvarda Burgharda Dibuā koncepcija pirmoreiz plašākai publikai tika prezentēta 1899. gadā izdotajā rakstā "Nēģeru problēmu pētniecība" ("The Study of the Negro Problems") un 1903. gadā⁹⁰ izdotajā rakstu krājumā "Nēģeru problēma: Šodienas Amerikas nēģeru pārstāvju rakstu sērija" ("The Negro Problem: a series of articles by representative American Negroes of today") ar nosaukumu "Talantīgais desmitnieks" ("The Talented Tenth"). Vašingtona ideju kopums balstījās uz viņa pieredzi darbā Taskigī institūtā un plantāciju verdzības atstātajām pēdām afroamerikāņu apziņā. Darba ievadā Vašingtons raksturo verdzības mīnusus, norādot, ka, spiesti strādāt 250 gadus apstākļos, kas neiedvesmoja uz degsmi un cieņu pret darbu, vergiem nebija iespējams pilnveidot iegūtās iemaņas. Pēc Vašingtona domām arodizglītībai

⁸⁵ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 100; Bair, B. *Though Justice Sleeps: 1880-1900. A History of African Americans from 1880*, p. 34.

⁸⁶ Posxpey, S. C. *History of Education Journal*, Vol. 8, No. 4, 1957, p. 142.

⁸⁷ Bauerlein, M. Washington, DuBois, and the Black Future. *The Wilson Quarterly*, Vol. 28, No. 4, 2004, p. 76.-77.

⁸⁸ Posxpey, S. C. *History of Education Journal*, Vol. 8, No. 4, 1957, p. 141.

⁸⁹ Dubois, W. E. B. *The Talented Tenth. The Negro Problem: A Series of Articles by Representative American Negroes of Today*. New York: James Pott & Company, 1903, p. 34.

⁹⁰ Akadēmiķis Spensers Pokspijs uzskata, ka "Talantīgā desmitnieka" koncepcija Dibuā ideoloģijā pirmoreiz aprakstīta jau 1898. gadā.

jākalpo par panākumu atslēgu, jo piecdesmit gadu laikā baltie nav darījuši neko, lai sagatavotu melnādainos par inteligentiem un uzticamiem pilsoņiem un vēlētājiem. Autors atzīst baltās rases pārkumu, to skaidrojot ar faktu, ka melnādainajiem līdz 19. gs. beigām nav sniegta līdzvērtīga iespēja pierādīt sevi, tomēr uzsver, ka šis pārkums nav iedzimts vai balstīts uz rasi, bet veidojies no nevienlīdzīgi sniegtām iespējām pagātnē.⁹¹ Dibuā asi kritizēja Vašingtona pozīciju šajā jautājumā, pārmetot pārāk lielu uzticēšanos baltajiem filantropistiem un noniecinot melnādaino potenciālu. Šāds skatījums aicināja uz samierināšanos ar rasu aizspriedumiem un esošo situāciju Dienvidos.⁹²

Vašingtona uzskatu pamatā bija ideja, ka rasu problēmas risinājums ir meklējams finanšu kapitāla uzkrāšanā, ko var panākt, iegūstot arodu vai apstrādājot zemi. Dibuā kritizēja šo nostāju norādot, ka Taskigī institūtā, kas kalpoja kā eksperimentāls ideālas sabiedrības modelis, strādājot pēc Vašingtona izstrādātās programmas⁹³, vismaz puse no akadēmiskā personāla un vairākums departamentu vadītāju ir ieguvuši augstāko izglītību. Tādā veidā parādot, ka Būkera Vašingtona vadītās iestādes mugurkauls ir augstskolu absolventi.⁹⁴ Vašingtons viennozīmīgi bija pret ideju melnādainajiem emigrēt no Dienvidu štatiem labāku ekonomisko apstākļu meklējumos. Tāpat viņš iestājās pret urbanizāciju, norādot, ka tikai Dienvidu neapgūto zemju apstrādāšana spēs dot nepieciešamo impulsu turpmākai attīstībai, jo visa afroamerikāņu elite varu un finansiālo stabilitāti ir ieguvusi sākotnēji strādājot lauksaimniecībā.⁹⁵ Vašingtons uzskatīja, ka melnādaino kopienai trūkst līderi – “rūpniecības vadītāji” (“captains of industry”)⁹⁶, bet Dibuā elite bija “talantīgais desmitnieks” – melnādainie, kas ir ieguvuši augstāko izglītību un kļuvuši par grupu līderiem, atgriezīsies dzimtajā kopienā, lai strādātu par pedagogiem un izglītotu atlikušo sabiedrības daļu, vadītu tās intelektuālo domu un sociālās kustības.

Vašingtons kritiski izteicās par augstākās izglītības nepieciešamību, argumentējot savu viedokli ar piemēru, kad jauns melnādainais skolēns sēž pieticīgā mājoklī un cieš trūkumu, bet studē franču valodu. Pēc viņa domām augstākā izglītība bija balstīta uz anglosakšu vērtību absorbēšanu un balto cilvēku imitēšanu. Akadēmiskā izglītība nebija risinājums afroamerikāņu šodienas problēmu atrisināšanai. Viņaprāt teoloģijas, jurisprudences, ebreju un grieķu valodas studijas bija nepieciešams, bet tās deva pamatu tikai tad, ja tika apvienotas ar

⁹¹ Washington, B. T. *The Future of American Negro*. Boston: Small, Maynard & Company, 1900, p. 26, 31.

⁹² Dubois, W. E. B. *The Negro Problem: A Series of Articles by Representative American Negroes of Today*, p. 7; Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 197-199.

⁹³ Bair, B. *Though Justice Sleeps: 1880-1900. A History of African Americans from 1880*, p. 36

⁹⁴ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 197.

⁹⁵ Washington, B. T. *The Future of American Negro*, p. 45-50.; Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 101-102.

⁹⁶ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 104.

arodizglītību, kas spēj apgādāt ar primārās nepieciešamības precēm – pārtiku, apģērbu un mitekli.⁹⁷ Diametrāli pretēju viedokli pauda Dibuā – ja Vašingtons uzskatīja, ka melnādainajiem jāsāk sevi pierādīt strādājot lauksaimniecībā un rūpniecībā, izpelnoties balto Dienvidnieku atzīšanu, tad Dibuā uzskatīja, ka tiesisku vienlīdzību iespējams sasniegt apmācot melnādaino eliti: "Nēģeru jaunatnes mērķiem jābūt augstākiem par piepildītu vēderu, un viņu ticību nedrīkst mērīt tikai zeltā"⁹⁸. Pēc Dibuā domām koledžās izglītota elite ir spējīga uzrunāt masas un likt pārvērtēt rasu aizspriedumus. Viņaprāt ekonomisko stabilitāti nebūs iespējams nodrošināt, ja melnādainajiem steidzami netiks piešķirtas politiskās tiesības.

Par spīti abu intelektuāļu ideoloģiskajām domstarpībām, vairākos jautājumos viņu viedoklis sakrita. Pirmkārt, jautājumā par līderiem - neatkarīgi no tā, vai tie izvēlētos iegūt arodizglītību vai augstāko izglītību, šiem topošajiem intelektuāļiem ir jābūt melnādainajiem un pēc studiju beigām jāatgriežas kopienā, lai strādātu sabiedrībai derīgu darbu. Otrkārt, Dibuā uzsvēra arī arodizglītības veicināšanu un Vašingtons atbalstīja koledžu absolventus, uzskatot, ka kopienu līderiem jāiegūst pēc iespējas plašāka izglītība. Treškārt, abi autori apzinājās, ka šai paaudzei ir jāklūst par pamatu afroamerikāņu turpmākajai izaugsmei, jo verdzības sistēma pozitīvu iespaidu uz melnādaino mentalitāti nav atstājusi. Ceturtkārt, abi iestājās pret emigrēšanu no Dienvidu štatiem. Vašingtona un Dibuā debate deva pozitīvu grūdienu afroamerikāņu izglītības veicināšanai, jo divdesmit gadu laikā, no 1890.-1910. gadam analfabētu skaits afroamerikāņu vidū bija samazinājies no 81% - 39%.⁹⁹

Lai arī abus ietekmīgos intelektuāļus historiogrāfijā dēvē par Frederika Duglasa idejiskajiem sekotājiem¹⁰⁰, tomēr Būkera Vašingtona uzskatu sistēmā vērojams lielāks Duglasa iespaids: abi autori par anomāliju uzskatīja melnādaino institūciju pilnīgu segregāciju, popularizējot integrācijas idejas. Duglass uzskatīja, ka nošķirtu skolu, baznīcu un apvienību veidošana liecina par kultūras provinciālismu un pilnīga integrācija Dienvidu sabiedrībā ir neizbēgama.¹⁰¹ Tomēr Vašingtona un Duglasa uzskati atšķīrās jautājumā par melnādaino solidaritāti un lepnumu – ja Duglass noniecināja šo aspektu, tad Vašingtons, līdzīgi kā Dibuā veicināja melnādaino kopienas savstarpējo saišu stiprināšanu un aģitēja par afroamerikāņu pagātnes sasniegumu atzīšanu. Tomēr Vašingtona monogrāfijā lasāms arī

⁹⁷ Washington, B. T. *The Future of American Negro*, p. 72.

⁹⁸ Dubois, W. E. B. *The Negro Problem: A Series of Articles by Representative American Negroes of Today*, p. 37.

⁹⁹ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis E. *A History of African Americans: Volume Two*, p. 81.

¹⁰⁰ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 – 1915*, p. 58.

¹⁰¹ Meier, A. Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 76-77.

kritisks viedoklis par melnādaino kopienu, norādot, ka afroamerikānis ir spēcīgs individuālis, bet strādājot kolektīvā vērojama intelektuāla degradācija.¹⁰²

Par spīti diskusiju plašajiem apmēriem, Būkera Vašingtona viedoklis joprojām tika prezentēts kā oficiālais afroamerikāņu kopienas uzskats un izpratne par aktuālajiem problēmjasautājumiem. Viņa autoritāti apstiprināja arī uzaicinājums uz pusdienām Baltajā namā pie prezidenta Teodora Rūzvelta (Theodore Roosevelt) 1901. gadā¹⁰³, bet augošā slava papildināja ideoloģisko pretinieku rindas, kuru priekšgalā atradās Dibuā un afroamerikāņu pilsoņtiesību aktīvistis un žurnālists Viljams Monro Troters (William Monroe Trotter). „Bostonas Sargātāja” („Boston Guardian”) redaktors Vašingtonu apsūdzēja “Džima Krova” likumu akceptēšanā, samierinoties ar nevienādajiem apstākļiem sabiedriskajā sektorā. Troters rakstīja: „Vašingtons ir glēvulis, pašlabuma meklētājs un melis, kas vienmēr turējies tālu no kaujas lauka”¹⁰⁴. Pēc viņa domām Atlantas kompromiss deva smagu triecienu melnādaino centieniem iegūt politisku un sociālu līdztiesību. Dibuā pievienojās kritikai sakot, ka „nošķirtās skolas un transports nav iekārtoti līdzvērtīgi, nevar būt līdzvērtīgs un nav paredzēts būt līdzvērtīgs,”¹⁰⁵ un apsūdzot Vašingtonu balto intelektuālā pārkuma atzīšanā. Vašingtons centās noklusināt kritiķus izmantojot savu ietekmi un varu – subsidēja melnādaino preses izdevumus, aizliedzot publicēt kritiķu rakstus, ar balto filantropistu palīdzību bremsēja radikāļu iesaistīšanos politikā un panāca vairāku pretinieku atlaišanu no ieņemamajiem amatiem.¹⁰⁶

Par spīti centieniem, 1905. gadā Dibuā un „talantīgais desmitnieks” dibināja „Niagāras kustību” („Niagara Movement”), liekot pamatus koledžās izglītoto afroamerikāņu politiskajai darbībai. „Niagāras kustība”, kas asi kritizēja Vašingtona politiku un pulcēja vairākus desmitus Ziemeļos dzīvojošo melnādaino, kalpoja par pamatu 1909. gadā izveidotajai „Nacionālo Apvienību Krāsaino Cilvēku Attīstībai” („National Association for the Advancement of Colored People”). Šīs Viljama Dibuā iecerētās organizācijas pamatmērķis bija pastiprināt aģitāciju par melnādaino līdztiesības nepieciešamību un nodrošināt finansiālu pamatu plāna izpildei.¹⁰⁷ Apvienība aptvēra radikālākos melnādainos intelektuāļus un baltos filantropistus, kas iebilda pret Vašingtona pausto viedokli. Sākot ar 1910. gadu radikāļi guva virsroku un Vašingtonam neatlika nekas cits kā atkāpties no kopienas līdera posteņa. Viņa

¹⁰² Washington, B. T. *The Future of American Negro*, p. 168.

¹⁰³ Posxpey, S. C. *History of Education Journal*, Vol. 8, No. 4, 1957, p. 140.

¹⁰⁴ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis E. *A History of African Americans: Volume Two*, p. 100.

¹⁰⁵ Meier, A. Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 201.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 178.

¹⁰⁷ Vēlāk Dibuā tiks kritizēts, ka organizācijas valdē viņš bija vienīgais melnādainais, tomēr „NAACP” izvērtā veiksmīgu darbību, tās sastāvā 1914. gadā bija jau 6000 biedru un oficiālā periodiskā izdevuma „Krīze” („Crisis”) tirāža pārsniedza 30 000 eksemplāru. Sīkāk: Meier, A. *Negro Thought*, p. 181.-183.

vieta godkārtīgi ieņēma Dibuā, kurš aizrautīgi aģitējot par melnādainās rases lepnumu, aicinot uz solidaritāti afroamerikāņu vidū un cīnoties par tūlītējām līdzvērtīgām pilsoņtiesībām kļuva par neapstrīdamo afroamerikāņu kopienas līderi, un turpmākajos darbos izcēla, ka ir pienācis laiks melnādainajiem sevi apzināties ne tikai kā ASV pilsoņiem, bet arī kā senas, augsti attīstītas Āfrikas kultūras pēcnācējiem. Viņa panākumiem bija pamats, jo laika posmā no 1900. – 1910. gadam augstākajās izglītības iestādēs studējošo melnādaino skaits bija divkārtšojies.¹⁰⁸ Šie jaunie intelektuāļi, kurus mūsdienu historiogrāfijā dēvē par „Jaunajiem Nēģeriem” („New Negro”), aizsāks jaunu, uz zinātniskiem pamatiem balstītu afroamerikāņu vēstures un kultūras izpēti, un aicinās atzīt melnādaino divpusīgo dabu – kā ASV pilsonim un afroamerikānim.

1.4. Dibuā, Gārvija un Vudsona devums afroamerikāņu pašapziņas veicināšanā un afrocentrisko ideju attīstībā

Būkera Vašingtona politiskais noriets un nāve 1915. gadā, līdz ar afroamerikāņu pašapziņas celšanos, strauju urbanizāciju un migrēšanu uz Ziemeļu štatiem, literatūras un mākslas attīstību, džeza popularitāti un „Nacionālās Apvienības Krāsaino Cilvēku Attīstībai” līdztiesības kampaņu aktivitātēm, aizsāka jaunu posmu afroamerikāņu intelektuālās domas attīstībā un kopienas vēsturē. Šo komplekso procesu pamatā bija „Jaunā Nēģeru” tipa izcelšanās. Kā norāda filozofs, rakstnieks un „Hārlemas renesanses” („Harlem Renaissance”) kultūras kustības aizsācējs Aleins Līrojs Loks (Alain LeRoy Locke), tad „mēs vērojam cilvēku atdzimšanu. Vecais pakļāvīgais un piekāpīgais nēģeru tips jau sen ir kļuvis par mītu, dodot ceļu jaunam, drosmīgam nēģerim, kas gatavs cīnīties par dzīves apstākļu uzlabošanu. Patiesībā, afroamerikāņi jūtas kā afrikāņu tautu priekšējo rindu kareivji.”, Lai arī „Jaunā Nēģera” tipāžu apraksti atšķīrās¹⁰⁹, tomēr kā uzskata vēsturnieks Augusts Meiers, tad tos vienoja pašlepnums, izglītība, turība, lepnums par rasi, neatkarība un cīņas griba, pieprasot pilsonisko līdztiesību. Kā veicinošos faktoros Meiers nosauc plantācijas un mazpilsētas paternālisma institūciju nomaiņu pret lielpilsētu rūpniecību Dienvidos; kopīgas ekonomikas veidošanos melnādaino geto; augošo izglītoto biznesmeņu un arodu speciālistu skaitu un to

¹⁰⁸ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 207.

¹⁰⁹ Būkers Vašingtons savos darbos apgalvoja, ka ekonomiskais uzplaukums Dienvidos sniegs iespējas „Jaunajiem Nēģeriem” savu iegribu īstenošanai. Līdzīgi arī Dibuā jauno tipāža raksturu saistīja ar kapitālisma un privātuzņēmumu attīstību, bet citi radikālie melnādainie uzsvēra jaunā tipa pārorientēšanos uz atklātu un nesaudzīgu protestu, lai iegūtu pilsoņtiesības.

devumu uzskatu pārvērtēšanā par melnādaino kopienu.¹¹⁰ Kaut arī jaunā tipāza termins nebija jaunievedums¹¹¹, tas simbolizēja ideju, ka bijušie vergi un to pēcteči ir kļuvuši par neatkarīgiem un lepniem afroamerikāņiem, sākuši asimilēties Amerikas vidusšķirā, pielāgoties tās dzīves standartiem un nerimstoši vēlas iegūt pilsoņtiesības.

Uzplaukums I pasaules kara laikā bija redzams ne tikai afroamerikāņu ekonomiskajā un akadēmiskajā dzīvē, kopienas solidaritātē un lepnumā par savu rasisko piederību. Pilnveidojās arī intelektuālais aspekts, raisoties pastiprinātai interesei par melnādaino vēsturi, folkloru un Āfriku, bet tiekšanos pēc savas nošķirtas literatūras un kultūras dzīves Augusts Meiers salīdzina ar spēcīgu kultūras nacionālismu, radikālākajiem darbiem robežojoties ar galēju etnocentrismu.¹¹² Kopienas solidaritātes veicināšana un centieni pārvērtēt rasu aizspriedumus un diskrimināciju sekmēja intereses palielināšanos par melnādaino vēstures aspektiem. Tas rezultējās vēsturisko biedrību dibināšanā – 1912. gadā tika izveidota “Nēģeru vēsturiskās izpētes biedrība” (“Negro Society for Historical Research”), bet ietekmīgāko vēsturisko organizāciju trīs gadus vēlāk, 1915. gadā, dibinās par “melnādaino vēstures tēvu”¹¹³ dēvētais vēsturnieks un žurnālists Kārteris Gudvins Vudsons (Carter Goodwin Woodson). “Nēģeru dzīves un vēstures pētniecības asociāciju” (“Association for the Study of Negro Life and History”) iezīmēja jaunu pētniecības diskursu ASV historiogrāfijā – afroamerikāņu vēstures izpēti.¹¹⁴ Organizācijas pamatmērķis bija sakopot socioloģiskos un vēsturiskos materiālus un sekmēt šādu pētījumu izstrādi par afroamerikāņu kopienu. Lai veicinātu melnādaino akademiķu zinātnisko darbu publicēšanu, 1916. gadā Vudsons dibināja “Nēģeru vēstures žurnālu” (“The Journal of Negro History”), jo tā kā visu starpkaru periodu ASV akadēmiskajā vidē valdīja atklāts rasisms, tad šis periodiskais izdevums kalpoja par vienīgo placdarmu, kur afroamerikāņu humanitāro zinātņu pārstāvjiem publicēt savus pētījumus.

Pastiprināta interese par Āfrikas vēsturi kļuva par daļu no melnādaino solidarizēšanās un identitātes veidošanas koncepcijas. Viljams Dibuā savās publikācijās, sākot ar 1915. gadā izdoto monumentālo pētījumu „Nēģeris” („The Negro”), raksturoja ciešo tumšādaino cilvēku pašidentifikācijas un līdzīgo psiholoģisko un fizisko pazīmju saikni. Īpaši uzsvērta tika pārmantojamība no Āfrikas kontinenta. Divas dekādes pirms antropologa Melvila Herskovita

¹¹⁰ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 259.

¹¹¹ Pirmo reizi “New Negro” termins tika minēts 1896. gadā Klīvlendā izdota periodiskā laikraksta ziņojumā par jaunas, izglītotas, turīgas un izsmalcinātas melnādaino klases izveidošanos pēc I pasaules kara.

¹¹² Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 260.

¹¹³ Bennett Jr., L. Carter G. Woodson: Father of Black History. *Ebony*, Vol. 48, No. 4, 1993, p. 23.

¹¹⁴ Saulītis, R. Verdzības modelis Dienvidu štatos un tā vērtējums ASV historiogrāfijā: Bakalaura darbs. Rīga: LU VFF, 2013, 13. lpp.

pētījumiem par Āfrikas saknēm afroamerikāņu kultūrā un sociālajā dzīvē, Dibuā apgalvoja, ka reliģiskie rituāli, ģimenes modelis, bērnu un kāzu tradīcijas, ekonomiskās sadarbības principi un melnādaino mākslinieku talants ir Āfrikas raksturīgo pazīmju palieku atspoguļojums afroamerikāņu kopienā. Grāmatas nodaļās par Āfrikas vēsturi Dibuā uzsvēra seno civilizāciju tiešos kontaktus ar afrikāņiem, norādot, ka agrīnā Babilonijas civilizācija bija melnādainie un pat daži senās Ēģiptes faraoni piederēja pie negroīdās rases.¹¹⁵ Tā kā cilvēces šūpulis ir Āfrika, tad gan eiropēdās, gan mongoloīdās rases pārstāvji ir cēlušies no afrikāņiem, tikai atšķirīgie klimatiskie apstākļi ietekmējuši visu rasu tipu tālāko attīstību. Tomēr visvairāk darbā Dibuā uzsver afrikāņu kultūras iespaidu, norādot, ka ap Čadas ezeru dzīvojošās kultūras, stājoties tiešos tirdzniecības sakaros, devušas impulsu senās Ēģiptes, Etiopijas un Austrumindijas kultūru pilnveidošanā. Pievēršoties afrikāņiem diasporā, Dibuā īpašu uzmanību veltīja afroamerikāņiem, norādot, ka kopienu veido seno Āfrikas cilšu (Bantu, Sudānas, rietumkrasta afrikāņu) sajaukums ar arābu un semītu ciltīm, kā arī verdzības laikā veidojies mulatu tips.¹¹⁶ Šos Dibuā uzskatus vieno pan-afrikānisms – vispasaules melnādaino iedzīvotāju vienotības ideja, kuras pamatā ticība, ka afrikāņiem gan kontinentā, gan diasporā ir ne tikai kopīga vēsture, bet arī vienots liktenis.¹¹⁷ Ne velti tieši Dibuā mēdz dēvēt par "pan-afrikānisma intelektuālo tēvu".¹¹⁸ Historiogrāfijā šie centieni meklēt Āfrikas kultūru pēdas afroamerikāņu kopienā tiek vērtēti kā mēģinājums demonstrēt Amerikas sabiedrībai melnādaino intelektuālās un radošās spējas, paralēli sekmējot afroamerikāņu solidaritāti un aicinot jaunos intelektuāļus šī pētniecības lauka padziļinātai izstrādei.¹¹⁹

Radikālie pan-afrikānisti noraidīja melnādaino duālās pašapziņas dabu (melnādainais un amerikānis) un aicināja izveidot neatkarīgu tikai melnādaino iedzīvotāju valsti Āfrikā, kur izbēgt no gadsimtiem ilgušajiem aizspriedumiem, verdzības un ekonomiskās un sociālās nevienlīdzības. Par ievērojamāko šādu ideju atbalstītāju un veicinātāju kļuva Jamaikā dzimušais politiskais līderis, publicists un žurnālists Markuss Gārvijs. Viņa postulētās idejas un izveidotā Gārvejisma (Garveyism) kustība, cenšoties pierunāt afroamerikāņus atgriezties savā dzimtenē Āfrikā, 20. gs. sākumā ieguva lielu popularitāti nabadzīgo melnādaino un vidusšķiras aprindās. "Rase bez varas un spēka ir rase bez respekta," postulēja Gārvijs. Kritizējot "Nacionālās Apvienības Krāsaino Cilvēku Attīstībai" stratēģiju, cenšoties sasniegt

¹¹⁵ Dubois, W. E. B. *The Negro*. New York: Holt, 1915, p. 27.

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 111.

¹¹⁷ Wiggan, G. Afrocentricity and the Black Intellectual Tradition and Education: Carter G. Woodson, W. E. B. Dubois, and E. Franklin Frazier. *The Journal of Pan African Studies*, Vol. 3, No. 9, 2010, p. 134.

¹¹⁸ Walden, D. Dubois' Pan-Africanism, a Reconsideration. *Negro American Literature Forum*, Vol. 8, No. 4, 1974, p. 262.

¹¹⁹ Meier, A. *Negro Thought in America 1880 - 1915*, p. 263-267.

melnādaino līdztiesību ar likumdošanas un juridisko procesu palīdzību, viņš puda uzskatu, ka "taisnība nepastāv, eksistē tikai spēks", aicinot uz nošķirtu uzņēmumu un institūciju veidošanu ASV.¹²⁰ Gārvijs bija harizmātiska, ietekmīga, pretrunīga un ekscentriskā personība. Kā norāda Stīvens Hovs, tad liela daļa afroamerikāņu intelektuāļu atklāti izsmēja un kritizēja „Jamaikas pirmo nacionālo varoni”¹²¹, dēvējot viņu par demagogu, šarlatānu, diktatoru un melnādaino fašistu. Ideoloģiskās atšķirības¹²², kas noveda līdz personīgiem aizvainojumiem, bija vērojamas Viljama Dibuā un Markusa Gārvija attieksmē par melnādaino kopienas tālākās attīstības scenārijiem. Ja Dibuā uzskatīja, ka afroamerikāņiem emigrēt no ASV nav nepieciešams, un tieši strauja urbanizācija Ziemeļos veicinās ekonomikas augšupeju, tad Gārvijs aicināja emigrēt uz Āfriku un veidot no aizspriedumiem brīvu valsti. Atšķirībā no Gārvija, Dibuā uzskatīja, ka viņa vadītā pan-afrikānisma kustība ir Amerikas "talantīgā desmitnieka" organizācija, un nav nepieciešams aģitēt par afroamerikāņu pārvietošanu uz Āfriku un eiropiešu kapitāla izstumšanu no "melnā kontinenta".¹²³ Kaut arī nācis no Karību salām, Gārvijs uzskatīja, ka tur dzīvojošiem melnādainajiem "trūkst rases apziņas", un tie attīstījuši "vairāk balto filozofiju, nevis pieņēmuši melnādaino perspektīvu."¹²⁴ Abu pan-afrikānisma ideologu atšķirīgā pieeja vienam un tam pašam jautājumam noveda pie aizskarošiem komentāriem presē. Tā Dibuā apgalvoja, ka Gārvijs viennozīmīgi ir bīstamākais afroamerikāņu ienaidnieks, saucot viņu par nodevēju un ārprātīgu.¹²⁵ Kā norāda Hovs un Ziemeļkarolīnas universitātes asociētais profesors Gregs Vigans (Greg Wiggan), tad šo strīdu veicināja Dibuā bailes, ka Gārvija aktivitātes varētu pazemināt viņa ietekmi melnādaino vidū. Dedzīgais jamaikietis atbildi nepalika parādā, nodēvējot Dibuā par "balto cilvēku nēģeri" un apsūdzot viņa izveidotā ostas uzņēmuma "Melnās zvaigznes līnija" ("Black Star Line") nomelnošanā. Dibuā turpināja, aprakstot Gārviju kā mazu, resnu vīru; neglītu, ar inteliģentām acīm un lielu galvu. Gārvijs šos apvainojumus skaidroja ar faktu, ka Dibuā vienkārši ienīstot melnādainos.¹²⁶

¹²⁰ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis E. *A History of African Americans: Volume Two*, p. 102.

¹²¹ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 74

¹²² Džons Henriks Klārks (John Kendrick Clarke) darbā "Markuss Gārvijs un vīzija par Āfriku" Dibuā un Gārvija strīdu sauc par "pan-afrikānisma ideoloģisko shizmu". Sīkāk: Clarke, J. H. *Marcus Garvey and the Vision of Africa*. Baltimore: Black Classic Press, 1974, p. 97.

¹²³ Mbokou, A. The Pan African Movement, 1900-1945: A Study in Leadership Conflicts Among the Disciples of Pan African. *Journal of Black Studies*, Vol. 13, No. 3, 1983, p. 282.

¹²⁴ [ed.] Holt, T. C. *Major Problems in African American History, Vol. 2: From Freedom to Freedom Now, 1865 – 1990s*. Boston: Houghton Mifflin, 2000, p. 177.

¹²⁵ DuBois, W. E. B. *The Crisis*, Vol. 28, May 1924, pp. 8-9.

¹²⁶ Hill, R. A. *Garvey, Marcus; Forczek, Deborah; Universal Negro Improvement Association*. Los Angeles: University of California Press, 1987, p. 233; Wiggan, G. *The Journal of Pan African Studies*, Vol. 3, No. 9, 2010, p. 134-135.

Par spīti personiskajiem apvainojumiem un atšķirīgiem piegājieniem pamatmērķa sasniegšanā, abus ietekmīgos līderus vienoja kopīga ideja – veicināt melnādaino savstarpējo solidaritāti un pārliecināt baltos par afroamerikāņu līdzvērtību. Abi autori uzskatīja, ka tieši afroamerikāņi būs tie, kas spēs nodrošināt visu melnādaino intelektuālo augšupeju, jeb kā Gārvijs to dēvēja - “Āfrikas renesansi”.¹²⁷ Viņš afroamerikāņu intelektuālajā domā ieviesa ciklisko pasaules vēstures teoriju, kas balstījās uz rasisku determinismu.¹²⁸ Stīvens Hovs gan norāda, ka Gārvija paustā ideoloģija ir Edvarda Blaidena uzskatu kopija, tomēr uzsver - Āfrikas kā garīgās mājas un vērtību avota – ideju ietekmi uz afrocentrisko ideju attīstību ASV.¹²⁹

Gārvija un Dibuā idejas, kā arī melnādaino geto rajonu veidošanās lielpilsētās un enerģiskā cīņa par līdztiesību, ietekmēja 20. gs. 20. un 30. gados Hārlemā veidojušos kultūras kustību "Hārlemas renesanse", afroamerikāņiem ar tēlotājmākslas, mūzikas un folkloras palīdzību cenšoties pierādīt savu līdzvērtību ASV sabiedrībā, pieprasot pilsoņtiesības. Šī kustība veicināja afroamerikāņu daiļrades popularitāti lielajās Ziemeļu štatu pilsētās un sekmēja vienotu melnādaino rasisko identitātes veidošanos.¹³⁰ Svarīga loma "Hārlemas renesanses" sociālo kritiķu un rakstnieku diskusijās tika pievērsta kristietības nozīmei afroamerikāņu solidaritātes un pašapziņas stiprināšanā un kopienas saliedētībā. Melnādaino praktizēto reliģisko rituālu saknes tika sasaistītas ar seno Āfrikas civilizāciju ticībām.¹³¹ Mualana Karenga darbā "Ievads melnādaino pētniecībā" norāda, ka nav iespējams nošķirt vienotu mākslas stilu, kas būtu radies "Hārlemas renesanses" laikā, drīzāk kustība apvienoja vairākus kultūras elementus un stilus, iekļaujot pan-afrikānisma idejas.¹³² "Hārlemas renesanse" bija viens no elementiem, kas pēc II pasaules kara lika pamatus Pilsoņtiesību kustībai.

Situācijā, kad transformējoties afroamerikāņu elitei, pastiprinājās uzsvars uz Āfrikas vēstures elementu izpēti un specializētas melnādainajiem skolēniem piemērotas izglītības sistēmas izveidi, līdzās Viljamam Dibuā kā afroamerikāņu kopienas līderis izcēlās Kārteris Gudvins Vudsons. Vairākus gadus aktīvi darbojoties paša dibinātajā "Nēģeru dzīves un vēstures pētniecības asociācijā", "Nacionālajā Apvienībā Krāsaino Cilvēku Attīstībai" un saglabājot labas attiecības ar Markusu Gārviju un Viljamu Dibuā, Vudsons ātri ieguva

¹²⁷ Hove, S. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*, p. 75.

¹²⁸ Clarke, J. H. *Marcus Garvey and the Vision of Africa*, p. 156-157.

¹²⁹ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*, p. 77.

¹³⁰ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 124-127.

¹³¹ [ed.] Holt, T. C. *Major Problems in African American History, Vol. 2: From Freedom to Freedom Now, 1865 – 1990s*, p. 192-193.

¹³² Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 469-470.

afroamerikāņu intelektuālo aprindu cieņu un atzinību. Saprotot, ka tā brīža melnādaino līderu savstarpējie strīdi šķeļ, nevis vieno melnādaino kopienu, Vudsons ieņēma neitrālu pozīciju un pēc pasaules apceļošanas, kas viņam sniedza jaunu perspektīvu skatījumā uz afrikāņu devumu pasaules vēsturē, pievērsās Āfrikas sakņu izpētei afroamerikāņu kultūrā un melnādaino vēstures pārvērtēšanai un popularizēšanai. Lai arī Ziemeļkarolīnas universitātes profesors Deivids Levīns (David Levine) uzskata, ka Vudsona ideju pamatā ir Dibuā izveidotais "talantīgā desmitnieka" modelis,¹³³ tomēr Kārtera Vudsona biogrāfe Žakvelīna Gogina (Jacqueline Goggin) norāda, ka viņa darbos vērojama Dibuā kā idejiskā padomdevēja loma, un paustajos uzskatos nav redzama balstīšanās uz iepriekšējo afroamerikāņu intelektuāļu darbiem.¹³⁴

Kārtera Vudsona ievērojamākais darbs "Nēģeru kļūdainā izglītība" ("The Mis-Education of Negro") tika izdots 1933. gadā, un kā norāda Levīns, tad darbā paustās idejas kļūs par pamatu afrocentriski noskaņoto pētnieku koncepcijām. Līdzīgi kā Viljams Dibuā darbos "Melnādaino ļaužu dvēseles" ("The Souls of Black Folk") un "Pasaule un Āfrika" ("The World and Africa"), arī Vudsons novietoja Āfriku cilvēces attīstības centrā, aprakstot afrikāņu apmešanos Ziemeļāfrikā un Dienvidēiropā, sekmējot senās Grieķijas un Romas civilizāciju, kultūras, zinātnes un mākslas attīstību. Pētījumā Vudsons iztīrā plašu tematiku, ieskaitot melnādaino koledžas, arodizglītību, baznīcu devumu kopienas solidarizēšanā, balto vēsturnieku veikto afroamerikāņu attēlošanu un melnādainās kopienas ekonomiskā pagrimuma cēloņus. Vudsons argumentē, ka visās iepriekšminētajās dzīves sfērās baltie amerikāņi ir spējīgi manipulēt ar melnādainajiem, kontrolējot viņu idejas un izkropļojot kolektīvo identitāti.¹³⁵ Pēc viņa domām pat tie afroamerikāņi, kas apmeklēja melnādaino koledžas bija spiesti pieņemt negroīdās rases pakļautību baltajiem. Šis izglītības process "nospiež un sagrauj nēģeru ģenialitātes dzirksteli, liekot samierināties ar faktu, ka melnādainie nekad nespēs sasniegt tādus intelektuālos apvāršņus kā citas rases."¹³⁶ Vudsons īpašu nozīmi pievērša faktam, ka "kļūdainā izglītība" var pastāvēt par spīti faktam, ka skolotāji ir melnādainie. Viņš uzsvēra afroamerikāņu pedagogu apmācību rasistisko raksturu, kuru rezultātā kā mazsvarīgs tiek atainots afroamerikāņu intelektuālais mantojums ASV. Šādi pedagogi ātri pazaudē melnādaino dialektu, noniecina Āfrikas civilizācijas un ignorē afrikāņu

¹³³ Levine, D. Carter G. Woodson and the Afrocentrists: Common Foes of Mis-education. *High School Journal*, Vol. 84, No. 1, 2000, p. 6.

¹³⁴ Goggin, J. Countering white racist scholarship: Carter G. Woodson and The Journal of Negro History. *The Journal of Southern History*, Vol. 69, No. 1, p. 357, 360.

¹³⁵ Woodson, C. G. *The Mis-education of the Negro*. Trenton, N. J.:Africa World Press, 1933, p. 84.

¹³⁶ Ibid., p. xiii.

folkloru un vēsturi.¹³⁷ Vudsons uzsvēra, ka vārdi, rīcība un atbilstoša perspektīva ir svarīgāka par skolotāja ādas krāsu, fokusējot uzmanību uz rasisma psiholoģisko ietekmi uz skolēniem.

Par "nēģeru izglītības tēvu"¹³⁸ dēvētā Kārtera Vudsona pētniecības pamatā ir pārliecība, ka ASV publiskā izglītības sistēma ir izslēgusi no mācību programmām afroamerikāņu kultūras un tradīciju pētniecību, to vietā pasniedzot Eiropas civilizāciju sasniegumus. Vudsona galvenais mērķis bija panākt gravitātes centra nobīdi par labu afroamerikāņu pieredzei, jo izglītības efektivitāte palielinās, ja tā ir balstīta uz kultūru un kopienu, kurā skolēns ir uzaudzis.¹³⁹ Pateicoties autora fundamentālajam darbam, mūsdienā afrocentristi uzsver "kļūdainās izglītības" psiholoģisko un ideoloģisko ietekmi uz rasistiskā pārkuma veicināšanu izglītības iestādēs.¹⁴⁰ 21. gs. ievērojamākais afrocentrists Molefi Kete Asante, atsaucoties uz Vudsona darbiem, norāda, ka viņa aktivitātes "devušas impulsu afrocentriskās vēstures pieejas attīstībai un vairāki principi, kas sekmējuši afrocentrisko ideju izveidi izglītībā, pirmoreiz lasāmi Vudsona darbos".¹⁴¹ Daļa afroamerikāņu akadēmiķu, ieskaitot Asanti, Kārteru Vudsonu dēvē par "melnādaino vēstures pamatlicēju"¹⁴².

1.5. Āfrikānismu meklējumi ASV kultūrā

Āfrikas kultūru pēdu meklējumi afroamerikāņu kultūrā, valodā, mākslā, ģimenes un kopienas modelī, līdzās izglītības sistēmas pārveidošanai un politiskajiem centieniem iegūt pilsonisku līdztiesību, kļuva par veidu kā pārvērtēt balto amerikāņu viedokli par afroamerikāņiem un to devumu ASV demokrātijas izveidē. Kā uzskata Sinsinatī universitātes profesors Rodžers Daniels (Roger Daniels), tad, lai arī 20. gs. sākuma melnādainie intelektuāļi pareizi secināja par afroamerikāņu kultūrā esošajiem afrikānismiem – tiem ārpus Āfrikas atklātajiem kultūras elementiem, kuriem izsekojama Āfrikas izcelsme, tomēr tie vairāk bija minējumi un hipotēzes, nevis uz zinātniskiem pētījumiem balstīti pierādījumi.¹⁴³ Šo akadēmiķu vidū bija Kārteris Vudsons, kurš 1936. gadā izdotajā darbā "Afrikāņu izcelsmes izklāsts" ("The African Background Outlined") uzskaitīja vairākas nozīmīgas Āfrikas paliekas mākslā, folklorā, garīgumā, attieksmē pret autoritātēm un augstsirdīgas izturēšanās tradīcijās,

¹³⁷ Ibid., p. 18-21.

¹³⁸ Levine, D. *High School Journal*, Vol. 84, No. 1, 2000, p. 5.

¹³⁹ Woodson, C. G. *The Mis-education of the Negro*, p. 30.-31.

¹⁴⁰ Levine, D. *High School Journal*, Vol. 84, No. 1, 2000, p. 9.

¹⁴¹ Asante, M. K. The Afrocentric Idea in Education. *Journal of Negro Education*, Vol. 60, No. 2, 1991, p. 173.

¹⁴² Wiggan, G. *The Journal of Pan African Studies*, Vol. 3, No. 9, 2010, p. 132.; Wesley, C. H. Introduction to "The Mis-Education of Negro", 1933, p. i-iii.; Asante, M. K. African Elements in African American English. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*. Bloomington: Indiana University Press, 1991, p. 236.

¹⁴³ Daniels, R. *Coming to America: A History of Immigration and Ethnicity in American Life*, p. 59.

kā arī afrikāņu ietekmi reliģijā, mūzikā, dejās, teātra mākslā, dzejā un oratora mākslā. Viņš norādīja, ka saimes vergi atradās visciešākajā kontaktā ar baltajiem, un patriarhālās sistēmas modelis nodrošināja ilgstošāku kontaktu un savstarpējo ietekmi.¹⁴⁴ Viljams Dibuā līdzīgus uzskatus atspoguļoja darbā "Melnādainie ļaudis, tad un tagad" ("Black Folk, Then and Now").¹⁴⁵

Padziļināta afrikānismu izzināšana afroamerikāņu pētniecības laukam piesaistīja ne tikai vēsturnieku un sociologu, bet arī antropologu un lingvistu uzmanību, jau no 20. gs. 20. gadiem iezīmējot akadēmiskās sfēras starpdisciplināro raksturu. Viens no pirmajiem pētījumiem, kas sistemātiski apkopoja afrikānismus ASV bija Ņūbela Paketa (Newbell Puckett) 1926. gadā sarakstītais darbs "Dienvidu nēģeru ļaužu ticējumi" ("Folk Beliefs of the Southern Negro"). Kā norāda Džozefs Holovejs, tad Paketa darbs bija pirmais antropoloģiskais pētījums par afrikāņu mantojumu Dienvidnieku sabiedrībā. Analizējot vairāk kā 10 000 folkloras elementu, Pakets saskatīja afrikānismus afroamerikāņu bērū procesijā, tautas ticējumos un reliģiskajā filozofijā, ietverot ticību spokiem, raganām, vudū un apvārdošanai.¹⁴⁶ Tomēr plašākās diskusijas afroamerikāņu pētniecībā izvērtās plaša diskusija par afrikānismu klātbūtni afroamerikāņu kultūrā un kopējo iespaidu uz Amerikas balto iedzīvotāju dzīvi izvērtās dekādi vēlāk. Polemikā pretējās nometnes pārstāvēja ebreju izcelsmes baltais sociālantropologs Melvils Herskovits un sociologs Edvards Frenklins Freizers. Kā norāda Ročesteras universitātes profesors Džons Filipss (John Phillips) rakstā „Baltās Amerikas afrikāņu mantojums” („The African Heritage of White America”), tad gan sociālantropoloģija, gan socioloģija ir līdzīgi izpētes novirzieni, un to atšķirības meklējamas metodoloģijas pielietošanā un izvēlēto kopienu analīzē. Neskatoties uz dažādažām pētniecības interesēm, abi autori nonāca pie pretrunīgiem, bet pamatotiem secinājumiem.¹⁴⁷

Melvila Herskovita pienesumu afroamerikāņu pētniecības attīstībā un kā akadēmiskas disciplīnas izveidē līdz mūsu dienām novērtē gan afrocentristi, gan viņu ideoloģiskie pretinieki. Herskovits 1941. gadā izdotajā monumentālajā darbā „Mīts par nēģeru pagātņi” („The Myth of the Negro Past”) pirmais identificēja Āfrikas kultūras zonas, skaidrojot to ievērojamo nozīmi afroamerikāņu uzvedības analīzē. Tā kā vairums vergu uz ASV tika pārvesti no Rietumāfrikas, tad Herskovits uzsvēra šo cilšu homogēnās kultūras raksturu, ko

¹⁴⁴ Phillips, J. The African Heritage of White America. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*, p. 236.

¹⁴⁵ Holloway, J. E. Introduction. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*, p. xi.

¹⁴⁶ Ibid., p. x.

¹⁴⁷ Hall, R. L. African Religious Retentions in Florida. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*, p. 227.

mūsdienās kritizē Džozefs Holovejs, apstrīdot nošķirto un naidīgo cilšu kulturālo vienotību.¹⁴⁸ Balstoties uz etnogrāfisko materiālu analīzi abos Atlantijas okeāna krastos, Herskovits raksturoja tiešu afrikānismu klātbūtni Dienvidamerikā un Ziemeļamerikā, afroamerikāņu kultūru raksturojot kā Āfrikas un Eiropas tradīciju sintēzi. Vairāki kritiķi, tostarp Freizers un Asante gan norāda, ka Herskovita pētījumos tiek analizētas Karību reģiona un Brazīlijas vergu pēcteču kopienas, tāpēc trūkst pierādījumu, lai šos secinājumus adaptētu uz plantāciju vergu pēcteču kultūru ASV.¹⁴⁹ Attaisnojot iepriekš izteiktos spriedumus, Herskovits norādīja, ka atšķirībā no ģeogrāfiskā stāvokļa, kopienas ārējā, iekšējā un kultūru sajaukumu iespaids, diferencējas afrikānismu intensitātē.¹⁵⁰ Vienu no ārējiem kultūras iespaidiem Herskovits attiecināja uz verdzības institūciju Dienvidu štatos un balto plantatoru psiholoģisko un kulturālo ietekmi uz melnādainajiem vergiem. Atšķirībā no Frenklina Freizera, kurš 1939. gadā izdotajā darbā „Nēģeru ģimene Savienotajās Valstīs” („The Negro Family in the United States”) norādīja, ka melnādainie zaudēja Āfrikas mantojumu verdzības ekspluatīvā rakstura dēļ, un afroamerikāņu kultūra veidojās neatkarīgi bez Āfrikas ietekmes¹⁵¹, Herskovits puda pretēju viedokli, norādot, ka zem dominējošās balto kultūras tieši Āfrikas folkloras elementi vergu kultūrā saglabājās visilgāk. Antropologs gan norādīja, ka afrikānismi maz sastopami vergu ekonomiskajā un piekoptajā tehnoloģiskajā aspektā, jo tie bija tiešā plantatoru pārraudzībā.¹⁵² Freizers savu viedokli pamatoja nevis ar Āfrikas kultūru mazvērtību, bet balto iedzīvotāju represīvo un sociāli graužošo attieksmi pret atvestajiem afrikāņiem. Jautājumā par afroamerikāņu ģimenes uzbūvi Freizers uzskatīja, ka tās matriarhālais raksturs veidojies laika posmā pēc verdzības, jo verdzības institūcija pilnībā iznīcināja Āfrikas kopienu sociālo struktūru, bet, esot ciešā kontaktā ar baltajiem Dienvidniekiem, pieņēma adaptīvus rīcības modeļus. Herskovits piekrita attiecībā uz matriarhālo raksturu, šī modeļa saknes pēc etnovēsturiskās izpētes saskatīja Āfrikas cilšu kopienās.¹⁵³

Afroamerikāņu pētniecības agrīnajā posmā Herskovits uzsvēra nepieciešamību padziļināti izpētīt Āfrikas cilšu antropoloģiskos un socioloģiskos materiālus, savādāk bez detalizētas informācijas par šo kopienu kultūrām, nav iespējams precīzi noteikt afrikānismu

¹⁴⁸ Holloway, J. E. Introduction. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*, p. 3.; Moses, W. J. *Afrotopia: The Roots of African American Popular History*. Cambridge: Cambridge UP, 1998, p. 29.

¹⁴⁹ Asante, M. K. African Elements in African American English. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*, p. 31.

¹⁵⁰ Herskovits, M. J. Problem, Method and Theory in Afroamerican Studies. *Phylon*, Vol. 7, No. 4, 1946, p. 343-345.

¹⁵¹ Sociologa Frenklina Freizera uzskatus vēsturnieks Džons Filipss skaidro kā "dekulturizācijas hipotēzi". Phillips, J. E. The African Heritage of White America. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*, p. 225.

¹⁵² Herskovits, M. J. *Phylon*, Vol. 7, No. 4, 1946, p. 348.

¹⁵³ Daniels, R. *Coming to America: A History of Immigration and Ethnicity in American Life*, p. 60.

īpatsvaru afroamerikāņu kopienā.¹⁵⁴ Par uzskatāmu problēmu Herskovits izvirzīja kultūras elementu reinterpretācijas iespējamību no paaudzes paaudzē un kultūras mainīgo raksturu, ja pieņem, ka tā tiek apgūta dzīves laikā, ne iedzimta. Tāpat par afroamerikāņu pētniecības nepietiekamību Herskovits uzskatīja fiziskās antropoloģijas pētījumu trūkumu, jo tikai 22% no visiem melnādainajiem ASV nebija citu rasu piejaukumu, apliecinot spēcīgos kultūras kontaktus un dažādu elementu pēctecību ne tikai no Āfrikas.¹⁵⁵

Lai apstrīdētu ASV akadēmiskajās aprindās pastāvošo uzskatu par Āfriku kā kulturālu tukšnesi, no kura tika atvesti mežoņi, kuriem nepieciešams ieaudzināt kultūru, Herskovits savos darbos centās pierādīt Āfrikas kultūru elementu pārmantojamību ne tikai afroamerikāņu kultūrā, bet arī balto amerikāņu sabiedrībā. Laikā, kad intelektuāļu vidū raisījās centieni pārvērtēt afroamerikāņu devumu ASV neatkarības veicināšanā, pierādījumi par afrikānismu klātbūtni nodrošināja Herskovitam atpazīstamību un afroamerikāņu pētniecības aizsācēja godu.¹⁵⁶ Par spīti materiālu trūkumam, Herskovits Rietumāfrikas kultūru ietekmi balto amerikāņu sabiedrībā, pirmkārt, saskatīja mūzikā – spiričuelu dziesmās un džeza mūzikā. Vairāki elementi, pēc Herskovita domām, esot ietekmējuši arī amerikāņu tautas mūziku. Kā norāda Džons Filipss, tad Herskovits savos darbos nav pieminējis afrikāņiem raksturīgo stīgu instrumentu – bandžo, kura īpatnējais spēles stils, turot instrumentu virs galvas, esot raksturīgs vairākām Rietumāfrikas ciltīm.¹⁵⁷ Otrkārt, Dienvidu štatu iedzīvotāju runas izloksnē, Āfrikas pēctecību saskatot atšķirīgā vārdu izrunā, kā arī valodas muzikalitātē. Padziļinātu lingvistikas elementu izpēti 1949. gadā veica lingvists Lorenzo Tērners (Lorenzo Turner) darbā "Afrikānismi gulā dialektā" ("Africanisms in the Gullah Dialect") raksturojot vairāk kā piecus tūkstošus Rietumāfrikas cilšu lietotos vārdu elementus "gulu" leksikā un teikumu sintaksē, apstiprinot Herskovita izstrādāto koncepciju.¹⁵⁸ Treškārt, Dienvidnieku tradicionālajā virtuvē – gambo sautējuma nosaukums pēc Herskovita domām esot cēlies no Bantu cilšu vārda „gumbo”, kā arī no Āfrikas pārmantota speciāla vistas gaļas pagatavošanas recepte. Ceturtkārt, reliģiskajos rituālos, argumentējot, ka amerikāņu baznīcās sastopamo liturģiju ritmiskais raksturs un sludinātāju ekstravertā runas maniere, atdarinot garu un eņģeļu

¹⁵⁴ Herskovits, M. J. The Negro in the New World: The Statement of Problem. *American Anthropologist*, Vol. 32, No. 1, 1930, p. 153.

¹⁵⁵ Herskovits, M. Some Physical Characteristics of the American Negro Population, p. 95.; Herskovits, M. J. *American Anthropologist*, Vol. 32, No. 1, 1930, p. 154.

¹⁵⁶ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*, p. 101.

¹⁵⁷ Phillips, J. E. The African Heritage of White America. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*, p. 229.

¹⁵⁸ Daniels, R. *Coming to America: A History of Immigration and Ethnicity in American Life*, p. 60.

valodu, atšķiras no Eiropā piekopto dievkalpojumu formas.¹⁵⁹ Herskovita uzskatus par afrikānismu iespaidu balto sabiedrībā apstrīdēja poļu izcelsmes britu antropologs un etnogrāfs Bronislavs Malinovskis, skaidrojot, ka tādā divu sociālo kārtu sabiedrībā, kāda bija Dienvidu štatos, ir vērojama ne tikai starprasa, bet arī starpkulturāla situācija. Tā kā baltā dominējošā rase neatzīst melnādainos par līdzvērtīgiem, tad arī kultūras kontaktu dibināšana var noritēt tikai vienpusēji - melnādainajiem pārņemot balto plantatoru un viņu pēcteču tradīcijas.¹⁶⁰ Vēsturnieks Džons Filipss gan norāda, ka iespējamība baltajiem ietekmēties no afroamerikāņiem pastāv tādā gadījumā, ja melnādaino īpatsvars apdzīvotajā vietā ir procentuāli lielāks.¹⁶¹ Šāda situācija verdzības laikā bija vērojama lielā daļā Dienvidu štatu apgabalu.

Herskovita - Freizera debates rezultāti, pierādot afrikānismu klātbūtni gan afroamerikāņu, gan Dienvidu štatu balto iedzīvotāju kopienā, ASV akadēmiskajās aprindās ļāva pārvērtēt pieņēmumu, ka vergi tika atvesti no kulturāla tuksneša un verdzības iespaidā tie zaudēja savu mežonīgo kultūru. Tomēr Melvils Herskovits sava monumentālā pētījuma ievadā ir paskaidrojis afroamerikāņu pētniecības pamatmērķi: "Senais uzskats, ka afroamerikāņiem nav bijusi ne vēstures cienīga pagātne, ne apspriešanas vērts Āfrikas mantojums, ir kļuvis par vienu no pamatprincipiem, kas sekmējis rasu aizspriedumu veidošanos šajā valstī."¹⁶²

Afrocentrisma pamatā esošo afrocentrisko ideju rašanās afroamerikāņu intelektuālajā vidē aizsākās pēc verdzības atcelšanas 1865. gadā un bija cieši saistīta ar melnādaino sociāli politisko un ekonomisko stāvokli Dienvidos, kā arī balto amerikāņu diskriminējošo attieksmi. Tā tika argumentēta ar baltās rases pārākuma statusu, liedzot pilsoņtiesības. Afroamerikāņu intelektuāļu centieni pierādīt savu līdzvērtību ar baltajiem Amerikas demokrātijas veicināšanā rezultējās vēsturisko apcerējumu radīšanā, kuru centrālais problēmjautājums bija afrikāņu pagātnes sasniegumu slavēšana. Saistot afroamerikāņu pēctecību ar afrikāņu cilšu iedzīvotājiem, tika iedibinātas pan-afrikānisma idejas, kuru izcelsme saistāma ar Viljama Dibua aktīvo darbību. Šīs idejas par kopīgo pagātņi un vienotu kulturālo mantojumu sekmēja melnādaino kopienu pašapziņas un solidaritātes veicināšanu. Radikālākās idejas atbalstīja

¹⁵⁹ Phillips, J. E. The African Heritage of White America. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*, p. 229.

¹⁶⁰ Malinowski, B. The Pan-African Problem of Culture Contact. *American Journal of Sociology*, Vol. 48, No. 6, 1943, p. 663.

¹⁶¹ Phillips, J. E. The African Heritage of White America. In: [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*, p. 234.

¹⁶² Herskovits, M. J. *The Myth of the Negro Past*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1941, p. 1.

melnādaino kopienas institūciju segregāciju, kā arī popularizēja emigrācijas idejas, atgriežoties vēsturiskajā dzimtenē Āfrikā, tomēr šo ideju realizācija bija nesekmīga. Iepriekšminēto centienu rezultātā ASV akadēmiskajā vidē aizsākās afrikānismu pētījumi ASV kultūrā, antropologam Melvilam Herskovitam liekot pamatus afroamerikāņu pētniecības aizsākumiem.

Par otru svarīgāko problēmjautājumu izvirzījās melnādainajiem piemērotas izglītības sistēmas izveide, kas aizsāka slaveno Vašingtona – Dibuā polemiku par arodizglītības vai augstākās izglītības piemērotību afroamerikāņu kopienas uzplaukumam. Debates rezultātā tika sekmēta izglītības veicināšana un ekonomiskās situācijas uzlabošana līdz II pasaules karam.

2. AFROAMERIKĀŅU PĒTNIECĪBAS UN PILSONĪTIESĪBU KUSTĪBAS NOZĪME AFROCENTRISMA KĀ AKADĒMISKAS DISCIPLĪNAS IZVEIDĒ

Otrais pasaules karš un ASV dalība tajā ieviesa pārmaiņas ne tikai pasaules politiskajā situācijā, bet arī ASV iekšpolitikā, fundamentāli pārveidojot starprasu attiecības un amerikāņu sabiedrību gan Ziemeļos, gan it īpaši Dienvidos. Piepildījās Viljama Edvarda Burgharda 1903. gadā izdotajā darbā “Melnie ļaudis tad un tagad” izteiktais pareģojums, ka “divdesmitā gadsimta galvenā problēma būs starprasu attiecību problēma”.¹⁶³ Militārā konflikta radītās ideoloģiskās pretrunas pastiprināti motivēja afroamerikāņu kopienu iesaistīties protesta akcijās un pieprasīt prezidentam Frenklinam Delano Rūzveltam (Franklin Delano Roosevelt) vienlīdzīgu statusu sabiedrībā. Kāds 1945. gadā no kaujām Eiropā atgriezies melnādainais kaprālis no Alabamas runāja visu melnādaino karavīru vārdā, sakot, ka “es aizgāju kā nēģeris, bet esmu atgriezies kā vīrs!”¹⁶⁴ Tieši melnādaino kara veterānu vidū bija vērojama visaktīvākā cīņa par pilsonītiesību iegūšanu, jo riskējot ar savām dzīvībām demokrātijas vārdā, viņi uzskatīja, ka ir pelnījuši baudīt cīņas augļus savā dzimtenē. Aktivizējās arī jaunie melnādainie vīrieši, jo viņi kā sabiedrības grupa bija visneaizsargātākie pret balto radikāļu vardarbību un linčošanu. Afroamerikāņu vēsturnieks Vinsents Gordons Hārdings (Vincent Gordon Harding) uzskata, ka prezidenta Harija Trūmena (Harry Truman) kabinets, kurš nāca pie varas pēc Rūzvelta nāves, un Kongress bija norūpējušies par ASV tēlu ārzemēs, īpaši Aukstā kara apstākļos, kad raisījās atklāta cīņa par jaunām ietekmes zonām Āfrikā un Āzijā ar ideoloģiskajiem pretiniekiem. Rasisms un demokrātija kļuva par diviem nesavienojamiem jēdzieniem, un melnādainie līderi apzinājās, ka balto amerikāņu attieksme pret afroamerikāņiem var kļūt par kavējošu apstākli ASV ceļā uz lielvaras statusu un sabiedroto meklēšanā starp jaunizveidotajām Āfrikas valstīm.¹⁶⁵ Hārdings uzsver, ka nebija iespējams veicināt demokrātijas idejas globālajā politikā, ja melnādaino kopiena ASV tika atklāti diskriminēta. Otrs faktors, kas veicināja Trūmenu pārskatīt Džima Krova likumu leģitimitāti bija fakts, ka viņa pārvēlēšana prezidenta amatā 1948. gadā vairāk kā jebkad balstījās uz balsstiesīgo afroamerikāņu izvēli.¹⁶⁶

¹⁶³ DuBois, W. E. B. *Black Folk Then and Now*, p. 273.

¹⁶⁴ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 174.

¹⁶⁵ Morris, A. D. A Retrospective on the Civil Rights Movement: Political and Intellectual Landmarks. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25, 1999, p. 522.

¹⁶⁶ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 171.

Kā uzsver vēsturnieks Stīvens Lavsons (Steven Lawson), tad valsts varas orgānu – likumdevēju, tiesu un izpildvaras institūcijas ASV, nodrošināja juridisko pamatu pilsoņtiesību kustības aktivitātēm. Tieši valsts institūciju rokās bija līdzekļi, kas iezīmēja afroamerikāņu līdztiesības cīņas raksturu turpmākos divdesmit gados.¹⁶⁷ Atšķirīgu viedokli pauž gan Hārdings, gan Čikāgas universitātes profesors Čārlzs Peins (Charles Payne), norādot, ka Trūmena valdība bija spiesta uzlabot melnādaino iedzīvotāju dzīves apstākļus gan iekšpolitiska, gan ārpolitiska spiediena dēļ. Valsts institūcijas līdz 20. gs. vidum bija sekmēju rasistiskās sistēmas saglabāšanu un tieši pilsoņtiesību kustības līderu aktivitāšu dēļ izdevās veiksmīgi manevrēt un atrast pastāvošās sistēmas vājos punktus. Tāpat abi autori noliedz ASV historiogrāfijā pastāvošo valdošo uzskatu par pilsoņtiesību kustības un afroamerikāņu kopienas homogēno raksturu, kas sekmēja veiksmīgo darbību un melnādaino saliedēšanos.¹⁶⁸ Tā vietā viņi norāda uz afroamerikāņu kopienas reģionālajām, ekonomiskajām un sociālajām atšķirībām, uzsverot melnādaino vidusšķiras kūtumu, vairāku nozīmīgu līderu aktivitātes, kā arī dažādu pilsoņtiesību organizāciju darbību, kas sekmēja radikalizēšanos afroamerikāņu jauniešu un studentu vidū.

Pilsoņtiesību kustības aizsākumu analīzē Nortvesternas universitātes socioloģijas profesors Aldons Moriss (Aldon Morris), atšķirībā no iepriekš minētajiem akadēmiķiem, uzsver lokālo protesta akciju lomu kustības ideoloģiskās pamatbāzes izveidē un melnādaino mobilizēšanā. "Džima Krova" likumu atstātais negatīvais psiholoģiskais iespaids, afroamerikāņu ekonomiskā ekspluatēšana, protesta literatūras radīšana, masveida migrācija uz Ziemeļu un Rietumu štatiem, linčošanas un moderno komunikāciju tehnoloģiju – televīzijas attīstība, veicināja solidaritāti afroamerikāņu vidū, sekmēja pilsoņtiesību kustības protestu masveidīgo raksturu un pakāpenisko jauniešu radikalizēšanos.¹⁶⁹ Līdzīgi kā Hārdings, arī Moriss norāda, ka jau no 20. gs. 40. gadiem afroamerikāņu protesta akcijām bija nevardarbīgs raksturs. Melnādainie aktīvi sekoja jaunumiem par antikoloniālajām neatkarības kustībām Indijā, Āfrikā un Austrumāzijā. Afroamerikāņu prese regulāri atsaucās uz Indijas garīgā līdera Mahatmas Gandija (Mahatma Gandhi) sludināto miermīlīgo pretošanos neatkarības iegūšanai no britu impērijas. Melnādaino periodisko izdevumu ievadrakstos un saņemtajās vēstulēs bieži tika uzsvērts, ka Gandija kustība piedāvā piemērotāko modeli melnādainajiem cīņā par līdzvērtību sabiedrībā.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*. Rowman & Littlefield Publishers, 2006, p. 4-6.

¹⁶⁸ Ibid, p. 124.; [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 200 – 201.

¹⁶⁹ Morris, A. D. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25, 1999, p. 518 – 523.

¹⁷⁰ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 175.

Afroamerikāņu ievērojamākā pilsoņtiesību organizācija "NAACP" par savu aktivitāšu placdarmu izvēlējās juridisko ceļu, cenšoties pierādīt "Džima Krova" likumu neatbilstību ASV Konstitūcijai, nošķirto skolu un sabiedrisko iestāžu negatīvo ietekmi uz melnādaino psihi un vairāku Konstitūcijas labojumu pārkāpšanu. Pateicoties organizācijas aktivitātēm, kas 20. gs. 40. gadu sākumā izcīnīja tiesības melnādainajiem Teksasas štatā piedalīties Demokrātu partijas kandidātu vēlēšanās, trīs gadu laikā palielinot afroamerikāņu balsstiesīgo skaitu četras reizes¹⁷¹, prezidents Trūmens 1947. gadā izdeva rīkojumu izveidot Pilsoņtiesību komiteju kabineta pārraudzībā (President's Committee on Civil Rights). Tās pamatuzdevums bija izmeklēt pilsoņtiesību stāvokli ASV, sagatavot prezidentam atskaiti par rezultātiem un piedāvāt variantus kā uzlabot minoritāšu tiesisko situāciju valstī. Pēc atzinuma analīzes Trūmens izdeva rīkojumus Nr. 9980 un 9981, kas noteica pārtraukt segregāciju militārajos spēkos, publiskajā starpstatu transportā, valdības iestādēs, palielināt finansējumu nošķirtajām sabiedriskajām iestādēm, izveidot rīcības plānu balsošanas diskriminācijas un linčošanu izbeigšanai, kā arī izveidot Pilsoņtiesību komisiju (Civil Rights Commission) esošo problēmu izpētei un analīzei.¹⁷² Pretimnākšana no valsts varas puses un "NAACP" ambiciozā advokāta Turgūda Māršala (Thurgood Marshall) sekmes, apstrīdot "nošķirti, bet līdztiesīgi" doktrīnu Teksasas un Oklahomas universitātēs, sniedza pamatu pastāvošo rasistisko normu apstrīdēšanai valsts finansētajās izglītības iestādēs, kas vistiešāk ietekmēja starprasu attiecības Dienvidos. Māršals argumentēja, ka doktrīna neatbilst Konstitūcijai, jo afroamerikāņu skolniekiem jādzīvo vidē, kas tos tiesiski nostāda zemākā statusā kā baltos.¹⁷³

Par pagrieziena punktu segregācijas izbeigšanai valsts un štatu finansētajās izglītības iestādēs Dienvidos kļuva piecu paraugprāvu kopums, kuru vadīja "NAACP" juristu un advokātu komanda Turgūda Māršala vadībā. 1954. gadā Augstākajā Tiesā izskatītā lieta "Brauns pret Topekas izglītības pārvaldi" (Brown vs. Topeka Board of Education) Mualanas Karengas vārdiem deva nepieciešamo psiholoģisko impulsu un juridisko pamatu "nošķirti, bet līdztiesīgi" doktrīnas sagraušanai.¹⁷⁴ Afroamerikāņu historiogrāfija uzsver ne tikai "Brauna" nozīmi pilsoņtiesību kustības kontekstā, bet dēvē to par "nākošo pakāpienu ASV starprasu attiecībās kopš melnādaino vergu emancipācijas"¹⁷⁵. "Nošķirti, bet līdztiesīgi" doktrīnas apstrīdēšanā civilietas pārstāvis Turgūds Māršals izmantoja divu melnādaino psihologu – Mamijas un Keneta Klārka (Mamie Clark, Kenneth Clark) – pētījumu par

¹⁷¹ Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*, p. 6.

¹⁷² Ibid., p. 7-8.

¹⁷³ Chambers, J. L. Thurgood Marshall's Legacy. *Stanford Law Review*, Vol. 44, 1992, p. 1254.

¹⁷⁴ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 186.

¹⁷⁵ Washington, R. The Civil Rights Movement after Three Decades. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, Vol. 7, No. 2, 1993, p. 268.

pastāvošo nošķirto izglītības iestāžu negatīvo iespaidu uz bērnu psiholoģiju, kā rezultātā melnādainie skolēni ieguva zemākus novērtējumus mācību pārbaudījumos.¹⁷⁶ Par spīti vispārējai afroamerikāņu sajūsmi un “Vašingtonas Pasta” (“Washington Post”) ziņai, ka “Brauns pret Topekas izglītības pārvaldi” “sniedz dzīvību jaunām brīvības izpausmēm ASV”¹⁷⁷, ne visi afroamerikāņu līderi uzskatīja, ka ar šo juridisko soli ASV ir gatava atteikties no vairāk kā 60 gadus ilgušās rasistiskās kārtības, īpaši Dienvidos. Skeptisku nostāju ieņēma Viljams Dibuā, skaidrojot, ka izglītības iestāžu integrācija nespēs atrisināt rasisma un vispārējas nabadzības radīto nevienlīdzību sabiedrībā. Pēc viņa domām trīs pamatfaktori bremsēja tūlītēju rasistiskā režīma sagraušanu – integrētās izglītības iestādes turpinās vadīt tie paši cilvēki, kas administrēja nošķirtās iestādes; skolēni no izglītības iestādēm atgriezīsies nošķirtos dzīvojamajos rajonus; un ASV ekonomika piedzīvo lejupslīdi, kas visvairāk ietekmē tieši afroamerikāņus.¹⁷⁸

Neskatoties uz viedokļu dažādībām, pirmā dekāde pēc Otrā pasaules kara fundamentāli izmainīja starprasu attiecības ASV sabiedrībā un sekmēja afroamerikāņu integrāciju ne tikai Ziemeļu štatos, bet arī Dienvidos, sagraujot kopš 1896. gada pastāvošo “nošķirti, bet līdztiesīgi” doktrīnu. Pēc spīdošās uzvaras Augstākajā Tiesā aizsākās aktīvais pilsoņtiesību kustības darbības periods, kas pārveidoja afroamerikāņu kopienu, sekmējot masveida solidaritāti un upurēšanos kopīga mērķa labā, kā arī transformēja balto amerikāņu attieksmi pret melnādainajiem, sekmējot pilnīgu integrāciju. Paralēli politiskajiem centieniem, aktivizējās arī melnādainie intelektuāļi, ar pētījumu palīdzību turpinot pierādīt afroamerikāņu devumu ASV demokrātijas ideju attīstībā un vērsot pastiprinātu uzmanību uz Āfrikas vēstures un kultūru nozīmi afroamerikāņu sabiedrībā.

2.1. Afroamerikāņu pētniecības uzplaukums ASV akadēmiskajā vidē pēc Otrā pasaules kara

ASV dalība Otrajā pasaules karā un Aukstā kara ideoloģija pieprasīja sekmēt tādu augstākās izglītības iestāžu mācību programmu izveidi un ekspertu sagatavošanu, kas sekmētu realizēt lielvaras globālās intereses. Par stratēģiski nozīmīgu pētniecības objektu Āfrika kļuva pēc britu un amerikāņu 1942. gadā Ziemeļāfrikā veiktās militārās operācijas “Lāpa” (“Torch”) izpildes, sekmējot humanitāro zinātņu ekspertu sagatavošanu, kas papildinātu militāro institūciju informatīvo bāzi. Melnādainie akadēmiķi izmantoja balto filantropu organizāciju

¹⁷⁶ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 177.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Washington, R. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, Vol. 7, No. 2, 1993, p. 268, 271.

interesi par Āfrikas kontinentu, radot afroamerikāņu pētniecības programmas ASV koledžās un universitātēs. Tā kā līdz 20. gs. vidum afroamerikāņu pētniekiem tika liegta iespēja iegūt zināšanas tikai balto pārstāvētajās universitātēs, risinājās centieni panākt papildus finansējuma iegūvi melnādaino līderu izaugsmes iespējām. Par četriem afroamerikāņu vadītajiem melnādaino pētniecības programmu centriem kļuva Fiska universitāte, Frenklina Freizera pārstāvētā Hovarda universitāte, Čikāgas Rūzvelta universitāte un Linkolna universitāte.¹⁷⁹ Tā kā līdz 20. gs. 50. gadiem Āfrikas studiju programmas tika piedāvātas antropoloģijas un ģeogrāfijas departamentos, tad nozīmīgu devumu pētniecības lauka izziņāšanā sniedza antropologs Melvils Heskovits, kura pārstāvētā Nortvesternas universitāte kļuva par afrikāņu antropoloģijas izpētes centru ASV.

Viens no galvenajiem noteikumiem finansējuma piešķiršanā bija sekošana ASV ideoloģiskajām vadlīnijām, kas ietvēra Eiropas sabiedroto atbalstu, līdz ar to akadēmiķi, kas neatbalstīja lielvaru koloniālās intereses un aicināja sekmēt Āfrikas neatkarības tendences, nespēja nodrošināt finansējuma piesaisti. Viņu vidū bija divi ietekmīgi afroamerikāņi – Čikāgas Rūzvelta universitātes antropologs Klērs Dreiks (Clair Drake) un Linkolna universitātes vēsturnieks Horāss Bonds (Horace Bond), kuru darbības pamatmērķis bija apstrīdēt pastāvošo melnādaino zemākās pakļautības statusu. Afroamerikāņu intelektuāļu pamatmērķis bija nodrošināt, lai afrikāņus Āfrikā un ārpus tās neturpinātu vērtēt kā balto iedzīvotāju apspiešanas un kundzības upurus, bet kā līdzvērtīgus pētniecības objektus. Paralēli šiem centieniem melnādainajiem akadēmiķiem bija jāatspēko ASV historiogrāfijā valdošos rasistiskos uzskatus, kas noliedza Āfrikas kopienas vēstures esamību, rakstīto avotu trūkuma dēļ. Tā vietā intelektuāļi, viņu vidū Hovarda universitātes pētnieks, afroamerikānis Viljams Leo Hansberijs,¹⁸⁰ (William Leo Hansberry) akcentēja afrikāņu mutvārdu kultūras tradīcijas.

181

Turpinot Kārtera Vudsona un Viljama Dibuā iesāktos pētījumus, kas koncentrējās uz afrikāņu un afroamerikāņu vēsturi un kultūru, ideju kontinuitāte bija vērojama jaunās akadēmiķu paaudzes izstrādātajos darbos. Publicējot darbus, kuru pamatmērķis bija uzsvērt Eiropas imperiālistu lomu afrikāņu kultūras un ekonomikas bremsēšanā, Viljams Dibuā sāka zaudēt savu vietu kā ievērojamākais afroamerikāņu intelektuālis ASV. Viņa simpātijas

¹⁷⁹ Gershenhorn, J. "Not an Academic Affair": African American Scholars and the Development of African Studies Programs in the United States, 1942 - 1960. *The Journal of African American History*, Vol. 94, No. 1, 2009, p. 45-46.

¹⁸⁰ Interesanti, ka Hansberija studentu vidū bija divi nākošie Āfrikas valstu vadītāji – Ganas pirmais prezidents Kwame Nkruma (Kwame Nkrumah) un Nigērijas pirmais prezidents Namdi Azikive (Nnamdi Azikiwe), kas Hansberija vadībā studēja antropoloģiju Hovarda universitātē no 1928. – 1929. gadam.

¹⁸¹ Gershenhorn, J. *The Journal of African American History*, Vol. 94, No. 1, 2009, p. 46, 49.

sociālisma idejām un darbu propagandiskais raksturs, liedza iegūt filantropu finansējumu "Encyclopedia Africana" projektam. Darba pamatmērķis bija izveidot zinātnisku un visaptverošu pētījumu par Āfrikas mantojumu, kura pamatā būtu afrocentrisks skatījums par ārpusaules ietekmi uz Āfrikas vēsturi, un afrikāņu sasniegumu nozīmi citu civilizāciju attīstībā. Dibuā savu plānu izdevās realizēt tikai 1961. gadā, finansējuma trūkuma dēļ. Kā uzsver Vilsons Mozess, tad "Encyclopedia Africana" pirmo reizi ir lietots termins "afrocentrisms", nesniedzot īsāku terminoloģijas skaidrojumu, tomēr akcentējot ciešo saistību ar pastāvošajām pan-afrikānisma idejām.¹⁸² Kā norāda Kornelas universitātes (Cornell University) asociētais profesors Roberts Hariss Jr. (Roberts Harris Jr.), tad Dibuā darbu revizioniskais raksturs sekmēja radikālizēšanos afroamerikāņu akademiķu vidū, un piesaistīja papildus uzmanību no ASV drošības iestādēm, liedzot saglabāt respektu no filantropu puses un veicināt finansējuma piesaisti tālākai afroamerikāņu pētniecībai.¹⁸³

50. gadu sākumā "Fordas fonds" ("Ford Foundation") aizstāja Karnegi korporāciju (Carnegie Corporation) kā dominējošā filantropu organizācija valsts līmeņa un starptautisku projektu finansēšanā, turpinot iepriekš definēto politiku, kas saskanēja ar Aukstā kara ideoloģiju. Šī nostāja nesakrita ar afroamerikāņu akademiķu vairākumu, kas cerēja sekmēt afrocentriskā pasaules uzskata ieviešanu akadēmiskajā vidē. Līdz 20. gs. vidum melnādainie intelektuāļi piekopa revizionisko vēstures rakstīšanas pieeju, cenšoties pārvērtēt balto amerikāņu attieksmi pret melnādainajiem un labot radīto nepareizo iespaidu par melnādaino sasniegumiem, kurus sekmēja rasistiskie uzskati ASV historiogrāfijā. Kā norāda Roberts Hariss, tad afroamerikāņu pētniecībai trūka izstrādātas pētniecības struktūras. Tieši šī trūkuma novēršana motivēja akademiķus iegūt filantropu finansējumu, izveidojot afroamerikāņu pētniecības departamentus ne tikai jauktajās izglītības iestādēs, bet arī balto universitātēs un koledžās.¹⁸⁴

1952. gadā plānojot konferenci par afrikāņu izpēti, Melvils Herskovits uzaicināja tikai vienu afroamerikāņu akademiķi. Horāss Bonds to kritizēja, skaidrojot ar faktu, ka "'Fords" un pārējie filantropi mūs uzskata par melnajiem šovinistiem".¹⁸⁵ Melnādainie pētnieki turpināja izjust atklātu rasismu akadēmiskajā vidē par spīti faktam, ka "Fordas fonds" gadu vēlāk veicināja afroamerikāņu pētniecības starpdisciplināro ievirzi, sekmējot dažādu novirzienu speciālistu piesaisti. Afroamerikāņu integrāciju akadēmiskajā vidē bremzēja arī fakts, ka

¹⁸² Moses, W. J. *Afrotopia: The Roots of African American Popular History*, p. 2.

¹⁸³ Harris, Jr. R. L. *Coming of Age: The Transformation of African-American Historiography*. *The Journal of Negro History*, Vol. 67, No. 2, 1982, p. 111.

¹⁸⁴ *Ibid.*, p. 107.

¹⁸⁵ Gershenhorn, J. *The Journal of African American History*, Vol. 94, No. 1, 2009, p. 53.

filantropu organizāciju padomēs reti kad darbojās melnādainie. Strīdi turpinājās arī pašu afroamerikāņu vidū, tā sociologs Freizers, kurš savos darbos noliedza afrikānismu klātbūtni afroamerikāņu kultūrā, pēc finansējuma iegūšanas maģistra studiju programmas izveidei Hovarda universitātē, no tās izslēdza Leo Hansberiju, argumentējot to ar viņa nepietiekamo kvalifikāciju. Finansējumu neizdevās iegūt arī Rūzvelta universitātes Āfrikas pētniecības programmas vadītājam Klēram Dreikam, kura uzskati tika vērtēti kā pārlietu radikāli.¹⁸⁶

Raisoties atklātai cīņai pret rasismu akadēmiskajā vidē, par afroamerikāņu kopienas redzamāko intelektuāli kļuva vēsturnieks Džons Houps Frenklins, kura 1947. gadā izdots darbs "No verdzības uz brīvību" ("From Slavery to Freedom") tiek dēvēts par "Melnādaino vēstures Bībeli".¹⁸⁷ 1931. gadā pabeidzis Būkera Vašingtona vārdā nosaukto vidusskolu Oklahomas štata pilsētā Topekā, sava maģistra darba izstrādes laikā Frenklins aktīvi sadarbojās ar sociālās un urbānās vēstures pionieri Artūru Šlezingeru senioru (Arthur Schlesinger Sr.). Dienvidkarolīnas štata universitātes (South Carolina State University) vēstures profesors Viljams Hains (William Hine) raksturojot Frenklina devumu melnādaino vēstures pētīšanā uzsver: "Džons Houps Frenklins neizveidoja afroamerikāņu vēstures pētniecības lauku. Viņš mācīja šo vēsturi. Viņš rakstīja šo vēsturi. Un viņš pārveidoja to."¹⁸⁸ Frenklina devums saistās ne tikai ar akadēmiskā lauka popularizēšanu un pārveidi, viņš kalpoja par padomdevēju Turgūdām Māršalam slavenajā tiesas procesā "Brauns pret Topekas izglītības pārvaldi". Frenklins bija "jaunā nēģeru" tipa produkts, un savos darbos slavēja priekšgājēju - Būkera Vašingtona, Viljama Dibua un Kārtera Vudsona devumu afroamerikāņu vēstures un kopienas izpētē, kā arī solidaritātes un rases lepnuma veicināšanā. Paralēli Frenklina darbībai, "Nēģeru dzīves un vēstures pētniecības asociācija" un 1926. gadā iedibinātais "Melnādaino vēstures mēnesis" ("Black History Month") balstīja afroamerikāņu vēstures kustību, savienojot akadēmisko un profesionālo vidi ar muzeju, bibliotēku un citu publiski pieejamo izglītojošo institūciju darbību. Tādā veidā melnādaino akadēmiķu idejas kļuva pieejamākas ASV sabiedrībai un afroamerikāņu kopienai.¹⁸⁹ Savā autobiogrāfijā "Spogulis Amerikai" ("Mirror to America") Frenklins rezumējis savas dzīves pamatmērķi: "Es biju apņēmības pilns darīt visu, lai izskaustu rasismu, kas aptumšoja amerikāņu

¹⁸⁶ Gershenhorn, J. *The Journal of African American History*, Vol. 94, No. 1, 2009, p. 57 - 58.

¹⁸⁷ Hine, D. C. John Hope Franklin and Black History in Transition. *The Journal of African American History*, Vol. 94, No. 3, 2009, p. 359.

¹⁸⁸ Ibid., p. 355.

¹⁸⁹ Franklin, J. H. The New Negro History. *The Journal of Negro History*, Vol. 42, No. 2, 1957, p. 89-90, 93.

intelektuālo un akadēmisko dzīvi un saindēja citus amerikāņu sabiedriskās dzīves elementus."¹⁹⁰

Akadēmiskajā vidē valdošais rasisms un nespēja sekmēt atšķirīgu ideju akceptēšanu jaunu studiju programmu izveidē, pēc Stīvena Hova domām, sekmēja ne tikai radikālo ideju popularitāti, bet arī pašmācītu afroamerikāņu vēsturnieku, sociologu un antropologu aktivizēšanos. Šie entuziasti, kurus spēcīgi ietekmēja Markusa Gārvija paustās idejas par repatriāciju uz Āfriku un separātu melnādaino institūciju izveidi, publicēja pseidozinātniskus pētījumus, kas bija tieši pieejami vietējai kopienai. Politiskie notikumi ASV, ieskaitot Pilsoņtiesību kustības aktivitātes, 20. gs. 60. gados sekmēs melnādaino nacionālisma uzplaukumu un jauno intelektuāļu ideju popularizēšanu radikālo studentu vidū.¹⁹¹

Par spīti tam, ka afroamerikāņu pētniecība 20. gs. vidū ieguva jaunu nozīmi ASV globālo interešu dēļ, melnādainie akadēmiķi bija neapmierināti ar pastāvošo rasismu intelektuālajā vidē, kas neļāva realizēt afrocentrisku mācību programmu ieviešanu. Balto filantropu centieni sekmēt konservatīvo skatījumu veicināja radikālu, afrocentrisku un separātisku ideju popularitāti melnādaino kopienā un studentu vidū. Tomēr politiskie notikumi valstī un Pilsoņtiesību kustības aktīvais posms, sākot ar 1955. gadu, pastiprināti stimulēja prasību par afroamerikāņu vēstures pētniecības nodošanu melnādaino akadēmiķu rokās.

2.2. Pilsoņtiesību kustības līderu devums melnādaino solidaritātes veicināšanā

1955. gadā ar Rouzas Pārksas (Rosa Parks) atteikšanos atdot savu sēdvietu sabiedriskajā transportā baltajam vīrietim "Konfederācijas šūpulī" - Alabamas štata galvaspilsētā Montgomerijā (Montgomery) - aizsākās gadu ilgstošais afroamerikāņu iedzīvotāju sabiedriskā transporta boikots pilsētā. Šis incidents, kura rezultātā Pārksa - "NAACP" ilgstoša darbiniece - tika sodīta ar 10 dolāru naudas sodu, deva impulsu Pilsoņtiesību kustības aktīvā posma aizsākumam, kas ilga no 1955. gada līdz 1968. gadam, kad tika noslepkavots spilgtākais pilsoņtiesību aizstāvis ASV - Martins Luters Kings (Martin Luther King Jr.). Šo nepilno trīspadsmit gadu laikā bija vērojama līdz tam neredzēta afroamerikāņu vienotība, cīņas un gribasspēks, kā rezultātā tika izcīnīti būtiski tiesiskā stāvokļa uzlabojumi. Vairāku ārēju un iekšēju faktoru rezultātā mainījās arī balto amerikāņu

¹⁹⁰ Franklin, J. H. *Mirror to America: The Autobiography of John Hope Franklin*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005, p. 376.

¹⁹¹ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 63 - 64.

un ASV varas orgānu attieksme pret melnādaino kopieni, tomēr neiztika arī bez vardarbīgām izpausmēm mērķu sasniegšanā, jo ne visi afroamerikāņi, viņu vidū liels skaits studentu un zemākās kārtas pārstāvju, atbalstīja Kinga postulēto nevardarbīgo pretošanos. Kā norāda Aldons Moriss, tad pretošanās nevardarbīgais raksturs bija nepieciešams, lai balto institūcijas nevarētu ar fizisku spēku sagraut pilsoņtiesību kustību bez paliekošām sekām.¹⁹² Alternatīvu pieeju piedāvāja radikāļi, kas neizslēdza vardarbības pielietošanu afroamerikāņu pilsoņtiesību mērķu sasniegšanai, attīstoties melnādaino nacionālismam - sociālai un politiskai kustībai, kas propagandēja afroamerikāņu separātisma idejas un aicināja veidot melnādaino pašpārvaldi visās dzīves sfērās. Izmaiņas politiskajā un tiesiskajā afroamerikāņu stāvoklī ASV, sekmēja melnādaino intelektuāļu radikalizēšanos akadēmiskajā vidē, kas joprojām centās pārvērtēt oficiālajā historiogrāfijā valdošos mītus par afroamerikāņu pagātņi, piedāvājot alternatīvus afrocentriskus uzskatus.

Transformējoties politiskajam un sociālajam stāvoklim valstī, melnādaino kopiena bija izvēles priekšā - pieņemt Martina Lutera Kinga postulēto mēreno nevardarbīgo pretošanos rasu segregācijai ASV; sekot Malkolma X ideoloģiskajam ceļam, kas neizslēdza vardarbīgu pretošanos un pieprasīja tūlītēju tiesiskā stāvokļa maiņu; saglabāt segregāciju, baidoties no straujām *status quo* izmaiņām un balto amerikāņu vardarbības uzplūdiem; vai sākotnēji sakārtot jautājumus, kas tieši skāra afroamerikāņu kopieni, liekot uzsvāru uz ekonomiskajiem jautājumiem, un tikai tad censties iegūt līdztiesīgu stāvokli.¹⁹³ Segregācijas aizstāvji asi kritizēja "NAACP" politiku, kas aicināja sekmēt integrāciju, tomēr arī šeit nepastāvēja vienprātība, jo, ja melnie nacionālisti pieprasīja pašnoteikšanās tiesības un nošķirtas sabiedriskās iestādes, tad otru novirzienu pārstāvēja afroamerikāņu garīdznieki, biznesmeņi un pedagogi, kas centās saglabāt segregāciju, lai nezaudētu iegūtās privilēģijas. No viņu vidus nāca balto paternālisma aizstāvji, kas uzskatīja, ka melnādainajiem ir nepieciešama balto amerikāņu pārraudzība. Stīvens Hovs šo afroamerikāņu nacionālistu centienus ir nodēvējis par mēģinājumu izveidot "iekšēju koloniju ASV".¹⁹⁴

Lai arī radikālie viedokļi par afroamerikāņu nākotni neguva plašu atbalstu kopienā, tomēr tie bremsēja divu ievērojamāko šī laika līderu - Martina Lutera Kinga un Malkolma X - ideju izplatību un melnādaino kopienas saliedētību. Līdzīgi kā 20. gs. sākumā, kad divas alternatīvas afroamerikāņu kopienas attīstībai piedāvāja Viljams Dibuā un Būkers Vašingtons, arī Kings un Malkolms X pārstāvēja atšķirīgus ceļus kā sasniegt kopīgu mērķi - pilsoņtiesību

¹⁹² Morris, A. D. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25, 1999, p. 525.

¹⁹³ Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*, p. 124.

¹⁹⁴ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 87.

iegūšanu, kopienas solidaritāti un vispārēju atzīšanu un cieņu no balto amerikāņu puses. Kings bija "talantīgā desmitnieka" produkts - audzis un izglītojies Dienvidos - Džordžijas štatā, viņš turpināja tēva karjeru kā mācītājs. Būdams tikai 28 gadus vecs, Kings jau bija iemantojis autoritāti afroamerikāņu vidū kā nevardarbīgas pretošanās aizstāvis, un 1957. gadā kopā ar vairākiem melnādainajiem garīdzniekiem dibināja "Dienvidu kristiešu līderības konferenci" ("Southern Christian Leadership Conference") (turpmāk tekstā "SCLC") aicinot uz "krusta karu par pilsoņtiesību iegūšanu".¹⁹⁵ Organizācijas programma izvirzīja ideju ar kristīgās apziņas palīdzību nevardarbīgu akciju ceļā mainīt balto rasistu uzskatus, kas apvienojumā ar politisko spiedienu, spētu izskaust visa veida rasismu ASV.¹⁹⁶ Šajā cīņā melnādaino kopienai būtu jāpierāda sava saliedētība, lai ar masveida demonstrāciju palīdzību cīnītos pret Džima Krova režīmu Dienvidu štatos. Aldons Moriss uzsver, ka reliģiskajām kopienām un baznīcas institūcijai, kas kalpoja par melnādaino kultūras repozitoriju, jau vēsturiski bijusi vislielākā loma afroamerikāņu kopienas mobilizēšanā. Mūzika, lūgšanas un reliģiskās doktrīnas tika pārveidotas, lai kritizētu kopienas apspiestību un veicinātu solidaritāti, kas kalpoja par galveno ieroci afroamerikāņu aktivizēšanai.¹⁹⁷

Kamēr amerikāņu sabiedrības acis bija pievērstas demonstrācijām Montgomerijā, studentu protesta akcijām Dienvidos, Emeta Tila slepkavībai un "Litlrokas krīzei"¹⁹⁸, Detroitā, Ņujorkā, Čikāgā un Losandželosā melnādainie pievērsās Elaija Pūla (Elijah Poole), vēlāk zināma kā Elaija Muhameda (Elijah Muhammad), sludinātajai pārveidotajai islāma ticībai, ko pārstāvēja izveidotā "Islāma nācijas" ("Nation of Islam") organizācija. Tā sludināja melnādaino rases pārākuma ideju apvienojumā ar ortodoksālā islāma elementiem, balstoties uz melnādaino kristīgo organizāciju struktūru. Par spīti tam, ka "Islāma nācija" tika dēvēta par radikālu sektu, tā postulēja konservatīvas vērtības un idejas, aicinot sekmēt melnādaino uzņēmumus, un izglītojot geto dzīvojošos afroamerikāņus par disciplīnas, pašpalīdzības un tīrīguma nepieciešamību. Tā kā oficiāli organizācija atteicās paust politiskus uzskatus, tā orientējās uz afroamerikāņu garīgo vērtību uzplaukumu.¹⁹⁹ "Islāma nācija" papildināja savas rindas arī ar melnādainajiem cietumniekiem, un viens no tiem bija Malkolms Litls, kurš izcieta astoņu gadu ieslodzījumu par zādzībām un ielaušanos. Pēc organizācijas pausto dogmu

¹⁹⁵ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 192.

¹⁹⁶ Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*, p. 18.

¹⁹⁷ Morris, A. D. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25, 1999, p. 524 - 525, 534.

¹⁹⁸ "Litlrokas krīze" apzīmē notikumus Arkanzasas štata galvaspilsētā Litlrokā (Little Rock) 1957. gadā, kad deviņiem afroamerikāņu skolniekiem štata gubernators Orvals Fobuss (Orval Faubus) liedza apmeklēt tikai balto pārstāvēto vidusskolu, liekot nacionālajai gvardei bloķēt ieeju izglītības iestādē. Tikai pēc prezidenta Dvaita Eizenhauera iejaukšanās, pavēlot 101. aviodienesta vienībai nodrošināt deviņu skolēnu aizsardzību, tika nodrošināta kārtība, kas pievērsa pastiprinātu amerikāņu uzmanību notikumiem.

¹⁹⁹ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 199.

pieņemšanas, Elaija Muhameds mainīja jaunā rekrūša vārdu uz Malkolms X. Kā savā autobiogrāfijā norāda vēlākais pilsoņtiesību aktīvists, tad "X" simbolizēja viņa nezināmo afrikānisko izcelsmi.²⁰⁰ Tieši Malkolms X bija atbildīgs par "Islāma nācijas" straujo uzplaukumu, iemiesojot organizācijas bezkompromisa kareivīgo un vardarbīgo dabu, kas biedēja daudzus baltos liberāļus un sekmēja jaunas melnādaino radikāļu paaudzes dzimšanu. Kā uzskata Vinsents Hārdings, tad Malkolma X kareivīgā nostāja pret balto amerikāņu pārākumu un harizmātiskās oratora spējas, argumentējot par labu afroamerikāņu vēstures sasniegumiem un kultūrai, kā arī rasisma atstātajām negatīvajām psiholoģiskajām sekām, mobilizēja jaunu aktīvistu piesaisti cīņai par līdztiesību.²⁰¹ Kā "Melnādaino apziņas kustības" ("Black Consciousness Movement") aktīvākais proponentis, Malkolms aicināja pārvērtēt tradicionālo afroamerikāņu vēstures interpretāciju. Viņš popularizēja ideju identificēties ar Āfriku, veicinot pan-afrikānisma ideju kontinuitāti, un kritizēja tos afroamerikāņus, kuri centās integrēties sabiedrībā, kas gadsimtiem ilgi centusies tos atstumt. Tā vietā viņš piedāvāja alternatīvu perspektīvu - asociēt sevi ar spēcīgu melnādaino vispasaules kopienu un integrēt afrikāņu vērtības ASV.²⁰² Malkolms X pievērsa amerikāņu uzmanību "Islāma nācijai", kritizējot pilsoņtiesību kustības līderus par centieniem veicināt integrācijas idejas, nevis bruņoti pretoties rasistiskajiem uzbrukumiem.

Divu ievērojamāko pilsoņtiesību kustības līderu ideoloģiskās pretrunas apstiprina Čārlza Peina teikto, ka demonstrācijas, protesti un citas masveida aktivitātes līdztiesības atbalstīšanai, kam būtu jāsimbolizē nacionālā vienotība, risinājās laikā, kad amerikāņu nācija un afroamerikāņu kopiena bija ideoloģiski sašķeltas, nespējot formulēt vienotu plānu un mērķus solidaritātes veicināšanai.²⁰³ ASV historiogrāfijā Martina Lutera Kinga Jr. un Malkolma X ideoloģiskās pretrunas ir plaši analizētas, tā Peins uzsver, ka abi līderi propagandēja ekonomiskās sistēmas fundamentālu pārveidošanu. Lai arī Malkolms X kādā uzrunā teicis, ka "parādiet man kapitālistu, un es jums parādīšu asinssūcēju"²⁰⁴, tad Molefi Kete Asante darbā "Malkolms X kā kulturāls varonis" aicina nesaistīt "Islāma nācijas" līdera ideoloģiju ar sociālisma idejām, kuras aktīvista runās nekad netika izceltas priekšplānā.²⁰⁵ Stīvens Lavsons Lutera Kinga kapitālisma nosodījumu saista ar Vjetnamas kara un amerikāņu imperiālisma kritiku, par spīti faktam, ka Federālā izmeklēšanas biroja (FIB) direktors Edgars

²⁰⁰ Asante, M. K. *Malcolm X as Cultural Hero & Other Afrocentric Essays*. Trenton: Africa World Press, Inc, 1993, p. 26.

²⁰¹ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 200, 240.

²⁰² Harris Jr., R. L. *The Journal of Negro History*, Vol. 67, No. 2, 1982, p. 108.

²⁰³ Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*, p. 135.

²⁰⁴ *Ibid.*, p. 149.

²⁰⁵ Asante, M. K. *Malcolm X as Cultural Hero & Other Afrocentric Essays*. Trenton: Africa World Press, Inc, 1993, p. 29.

Hūvers Kingu reiz nosauca par "slavenāko meli ASV" un brīdināja prezidentu Kenediju, ka pilsoņtiesību kustības līderis ir nonācis komunistu ietekmē.²⁰⁶ Gan Peins, gan Hārdins uzskata, ka, neskatoties uz Malkolma provokatīvajiem izteikumiem, vardarbības pielietošana netika uzskatīta par obligātu nepieciešamību, drīzāk viņš aicināja afroamerikāņus pretoties apspiešanai "ar visiem iespējamiem līdzekļiem".²⁰⁷ "Es neatbalstu vardarbību," savā runā 1965. gadā Malkolms X postulēja, "tomēr, ja kāds uzkāps man uz kājas, es atkāpšu preti".²⁰⁸ Atšķirībā no Kinga, kurš sevī iemiesoja integrācijas, brālības un nevardarbīgas pretošanās idejas, Malkolms paziņoja, ka melnādainajiem ir tiesības uz paš aizsardzību, jo prasība ar lēnprātību un mīlestību atbildēt kādam, kas tevi ir pazemojis, nav cilvēku dabā. Lai arī Kings bija "pasīvās pretošanās" aizstāvis, viņaprāt tieši melnādaino paškontrole bija drosmes un spēka augstākā izpausme. Šo izteikumu dēļ vēlākie radikāļi apsūdzēs Luteru Kingu nodevībā un kritizēs viņa ciešanās saites ar Lindona Džonsona (Lyndon Johnson) administrāciju. Kā uzsver Augusts Meiers, tad Kinga idejas kritizēja ne tikai ideoloģiskie sāncenši, bet arī līdzgaitnieki "SCLC", nosodot līdera konservatīvismu, neizlēmību, pasivitāti un tendenci pieņemt pāragrus lēmumus.²⁰⁹ Šo viedokli apstiprina Stenfordas universitātes profesors Kleiborns Kārsons (Clayborne Carson), norādot, ka vēsturē par Kinga devumu melnādaino pilsoņtiesību cīņas ietekmēšanā pastāv vairāki maldīgi mīti. Autors izceļ līdera harizmu, tomēr uzsver, ka bez Kinga līdzdalības cīņa par līdztiesīgu statusu būtu turpinājusi to pašu ceļu, uzsverot kopienas saliedētības, ne atšķirīgu personu devumu.²¹⁰

Pēc aiziešanas no "Islāma nācijas" personīgu nesaskaņu dēļ²¹¹, Malkolms X norādīja, ka cilvēkus būtu jātīnās nevis pēc to ādas krāsas, bet pēc uzvedības un attieksmes pret apkārtējiem. Šis viedoklis pilnībā sakrita ar Kinga ideoloģisko līniju. Abu līderi bija vienprātis arī jautājumā par dzimumu līdztiesību. Gan Kings, gan Malkolms jau no pirmajām publiskajām uzstāšanās pauda konservatīvus, nelokāmus un tradicionālus uzskatus par sieviešu dalību pilsoņtiesību kustībā un devumu afroamerikāņu kopienas attīstībā - ja Martins Luters Kings nespēja uztvert sievietes kā līdzvērtīgas, tad Malkolms X tās mēdza

²⁰⁶ Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*, p. 37, 45.

²⁰⁷ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 243.

²⁰⁸ [ed.] Holt, T. C. *Major Problems in African American History, Vol. 2: From Freedom to Freedom Now, 1865 - 1990s*, p. 294.

²⁰⁹ Meier, A. Rudwick, E. *CORE: A Study in the Civil Rights Movement, 1942 - 1968*. New York: Oxford University Press, 1973 (563 p.), p. 91.

²¹⁰ Carson, C. "A Leader Who Stood Out in a Forest of Tall Trees". *Major Problems in African American History, Vol. 2: From Freedom to Freedom Now, 1865 - 1990s*, p. 297-298.

²¹¹ Malkolma X aiziešanu no organizācijas veicināja nesaskaņas ar "Islāma nācijas" līderi Elaiju Muhamedu, kurš tika apsūdzēts seksuāla rakstura sakaru veikšanā ar organizācijas dalībnieci un Muhameda augošās skaudības dēļ. Malkolms X uzskatīja, ka organizācijas vadība bija novirzījusies no sākotnēji sludinātā ceļa, un pieteikami nesadarbojās ar citiem pilsoņtiesību kustības līderiem.

dēvēt par "melīgām un neuzticamām".²¹² Tomēr neilgi pirms savas nāves 1965. gadā līdera uzskati kļuva mērenāki, nožēlojot iepriekšējos izteikumus. Moriss attaisno abus līderus, norādot, ka pilsoņtiesību kustību raksturoja patriarhālais modelis par spīti tam, ka Rouzu Pārksu mēdz dēvēt pat "pilsoņtiesību kustības māti".²¹³

Kā uzskata Asante, tad afroamerikāņu kultūras neiekļaušana kopējās pilsoņtiesību kustības aktivitātēs un koncentrēšanās tikai uz politiskajiem un tiesiskajiem mērķiem, bija viens no iemesliem kāpēc Malkolms X asi kritizēja Martinu Luteru Kingu un citus līderus. Ietekmējoties no Markusa Gārvija nacionālisma idejām, Malkolms popularizēja termina "afrikānis" lietošanu, aicinot lepoties ar Āfrikas saknēm, par spīti tam, ka līdz 20. gs. vidum terminam bija negatīva nokrāsa. Gārvija ideju kontinuitāte vistiešāk bija vērojama Malkolma X aicinājumos izmantot Āfrikas neatkarības kustību idejas un afrikāņu kultūru kā ieroci cīņā par afroamerikāņu kultūras atzīšanu un uzplaukumu. Pēc Asantes domām "Islāma nācijas" līdera idejas bija pamatā kultūras nacionālisma uzplaukumam afroamerikāņu vidū.²¹⁴

Par spīti divu ietekmīgāko afroamerikāņu līderu ideoloģiskajām atšķirībām, laika posmā no 1955. - 1965. gadam bija vērojama līdz tam laikam nepieredzēta melnādaino kopienas saliedētība un cīņa par vienotā mērķa - afroamerikāņu līdztiesības un pilsoņtiesību iegūšanas - sasniegšanu. Masveida kopienas organizētās akcijas deva rezultātu - 1964. gada 2. jūlijā prezidents Lindons Džonsons parakstīja pilsoņtiesību aktu, kas atcēla diskrimināciju pēc rases, ādas krāsas, reliģijas, dzimuma un nacionālās piederības darba vietās un sabiedriskajā sektorā. Tomēr redzot, ka diskriminācijas atcelšana un balto iedzīvotāju attieksmes maiņa noris pakāpeniski, afroamerikāņu jauniešu un nacionāli noskaņoto organizāciju vidū bija vērojama strauja radikalizēšanās. Kā uzskata Čārlzs Peins, tad "pilsoņtiesību kustība" kā termins piedāvāja šauru interpretāciju un neiekļāva afroamerikāņu radikāļu nostāju, kas neaprobežojās tikai ar politiskā un tiesiskā stāvokļa uzlabošanu, bet pieprasīja afroamerikāņu kultūras līdzvērtības atzīšanu, rasiskā lepnuma veicināšanu un vienotu institūciju izveidi, kas sekmētu melnādaino kolektīvās intereses.²¹⁵ Pārmaiņas politiskajā atmosfērā vistiešākajā mērā ietekmēja arī akadēmisko vidi, aktivizējoties pašmācītu un pašpasludinātu intelektuāļu darbībai. Pēc Stīvena Hova domām 60. gadu vidū afroamerikāņu kopiena bija pārmaiņu gaidās, jo integrācijas idejas nedeava tūlītēju rezultātu, kas ļāva uzplaukt kolektīvai melnādainā spēka un separātisma retorikai.²¹⁶

²¹² Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*, p. 151.

²¹³ Morris, A. D. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25, 1999, p. 535.

²¹⁴ Asante, M. K. *Malcolm X as Cultural Hero & Other Afrocentric Essays*, p. 25 - 29.

²¹⁵ Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*, p. 144 - 145.

²¹⁶ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 89.

2.3. Afroamerikāņu kopienas radikalizācija un melnādaino nacionālisma uzplaukums

Sekojoš formāli spīdošajiem sasniegumiem likumdošanas jomā 1964. un 1965. gadā²¹⁷, pilsoņtiesību kustība sašķēlās vairākos novirzienos. NAACP saglabāja tradicionālo virzienu - veicinot integrāciju balto amerikāņu sabiedrībā un cenšoties sasniegt mērķus ar tiesu, izpildvaras un likumdošanas varas orgānu palīdzību. Radikāli pretēju ceļu izvirzīja tādas kareivīgas organizācijas kā 1942. gadā dibinātā "Rasu vienlīdzības kongress" ("Congress of Racial Equality") jeb "CORE" un 1960. gadā dibinātā "Studentu nevardarbīgā koordinēšanas komiteja" ("Student Nonviolent Coordinating Committee") jeb "SNCC", atsakoties no integrācijas un nevardarbīgas pretošanās idejām, tā vietā veicinot melnādaino nacionālisma un bruņotas paš aizsardzības nepieciešamību.²¹⁸ Pieņemot melnādaino nacionālisma idejas par afroamerikāņu politisko un ekonomisko attīstību bez balto amerikāņu līdzdalības, abas organizācijas kļuva par "melnā spēka" ideju organizatoriskajiem balstiem. Vinsents Hārdings uzsver, ka jauniešu vidū noplaka respekts pret Martinu Luteru Kingu Jr. pēc tam, kad kļuva skaidrs, ka afroamerikāņi nedrīkst vieglprātīgi paļauties uz valdības atbalstu. Jaunā aktīvistu paaudze tiecās iegūt reālu varu un spēku savās rokās.²¹⁹ Tomēr Mualana Karenga pozitīvi vērtē pilsoņtiesību kustības darbību, jo no tās aktīvistu rindām tika mobilizēti spēki, kas transformēja uzskatus un pieņēma melnādaino nacionālisma alternatīvo virzienu.²²⁰

Par "melnā spēka" atbalsta centriem kļuva afroamerikāņu kopienas Ziemeļu un Dienvidu lielpilsētās, kur nabadzība un policijas brutalitāte bija daļa no ikdienas. Jauniešu vidū pieauga neapmierinātība ar lēno progresu sociālas un politiskas līdztiesības iegūšanā, aicinot atteikties no kompromisiem, sadarbības ar baltajiem liberāļiem un nevardarbīgās pretošanās. Par spilgtāko "melnā spēka" ideju veicinātāju (arī pēc savas nāves) kļuva Malkolms X, sludinot: "Melnādainie ir noguruši sekot šiem izredzētajiem nēģeru līderiem, kuri izklausās pēc profesionāliem ubagotājiem, raudot gadu pēc gada, lai balto Amerika mūs pieņemtu par pirmās šķiras pilsoņiem."²²¹

Kā rakstā "Melnā spēka koncepts" ("The Concept of Black Power") norāda Viskonsīnas universitātes afrikoloģijas profesors Vinstons Van Horns (Winston Van Horne),

²¹⁷ 1965. gadā Lindons Džonsons parakstīja "Balsstiesību aktu" ("Voting Rights Act"), aizliedzot diskrimināciju pēc rases principa ievēlot štata un valsts amatpersonas.

²¹⁸ Abas organizācijas pievērsās "Melnā spēka" ("Black Power") idejām, kad par to vadītājiem kļuva radikāļi Floids Makkisiks (Floyd McKissick), Rojs Inniss (Roy Innis) un Stokelijs Kārmaikls (Stokely Carmichael) 60. gadu vidū.

²¹⁹ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 239.

²²⁰ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 185.

²²¹ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 241.

tad "melnā spēka" fundamentālie mērķi ietvēra izklaidēto melnādaino iedzīvotāju spēku konsolidēšanu, lai spētu sasniegt kopienas apslēpto potenciālu. "Melnais spēks" kļuva par saistošo elementu starp afroamerikāņu kopienu un tās līderiem, novēršot nesaskaņas un veicinot grupas solidaritāti, aptverot visas dzīves sfēras. Šīs idejas, kas sekmēja politisko un ekonomisko spēku, kultūras identitāti un afroamerikāņu integrāciju vienotā uzskatu sistēmā, nodrošināja melnādaino izdzīvošanu zem balto amerikāņu apspiestības režīma.²²² Par spīti kritikai no balto liberāļu un konservatīvo afroamerikāņu puses, gan Kārmaikls, gan Van Horns norāda, ka "melnais spēks" negrāva ASV sociālo kārtību, tas nebija radīts, lai iebiedētu vai apspiestu kādu sabiedrības grupu, bet saliedētu melnādaino kopienu pirms koalīciju veidošanas plašākā sabiedrībā. Šī ideoloģija neizslēdz vardarbības pielietošanu, pieļaujot tās izmantošanu tikai paš aizsardzības nolūkos. Ekonomiskajos jautājumos "melnais spēks" propagandēja nošķirtu un neatkarīgu institūciju izveidi, kas nodrošinātu afroamerikāņu autonomo gribu, nesaistot idejas ar ekonomisko autarķiju.²²³ Karenga kā nozīmīgākos „melnā spēka” panākumus uzsvēr afroamerikāņu paš aizsardzības, pašcieņas, pašnoteikšanās un politiskās pašapziņas veicināšanu.²²⁴

Vidusceļu pēc pilsoņtiesību kustības šķelšanās piekopa Martina Lutera Kinga Jr. vadītā "SCLC" organizācija, kas neatbalstīja "melnā spēka" idejas, uzskatot tās par pārāk skarbām attiecībā uz balto amerikāņu izslēgšanu cīņā par līdztiesības sasniegšanu. Kings gan norādīja, ka kareivīgās organizācijas veica atzīstamu darbu propagandējot lepnumu par melnādaino rasi un sekmējot politiskā un ekonomiskā spēka konsolidāciju afroamerikāņu kopienā. Tomēr afroamerikāņu līderis neuzskatīja, ka melnādaino apziņas veicināšanai nepieciešams izslēgt Baltos amerikāņus no kopīgās cīņās par vienlīdzības iegūšanu, kā arī kritizēja organizācijas par aicinājumu uzlūkot nevardarbīgas pretošanās metodes kā neefektīvas. Līdzīgi kā "NAACP", arī Kinga vadītā organizācija sadarbojās ar Lindona Džonsona administrāciju, cenšoties lauzt atlikušās barjeras sociālās vienlīdzības ceļā, pastiprinātu uzmanību pievēršot nabadzības uz bezdarba apkarošanai afroamerikāņu vidū.²²⁵

"Melnā spēka" kustības aktīvisti sevi uzskatīja par revolucionāriem. Pēc viņu domām cīņa par pilsoņtiesību un vienlīdzības iegūšanu sabiedrībā bija noslēgusies bez redzamiem faktiskiem panākumiem, tāpēc bija nepieciešams sākt revolucionāru darbību, lai saliedētu afroamerikāņus, veidotu nošķirtas organizācijas un biznesus, kā arī iekļautu afrikāņu kultūras

²²² Van Horne, W. A. The Concept of Black Power: Its Continued Relevance. *Journal of Black Studies*, Vol. 37, No. 3, 2007, p. 371 - 374.

²²³ Ibid., p. 380 - 383; Carmichael, S. Hamilton, C. V. *Black Power: The Politics of liberation in America*. New York: Vintage Books, 1967, p. 47;53.

²²⁴ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 191.

²²⁵ Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*, p. 34.

elementus afroamerikāņu kultūras modelēšanā. Arvien vairāk tika popularizēta ideja par "iekšējo koloniju" un "valsti valstī".²²⁶ "Melnā spēka" aktivitātes visplašāk bija vērojamas politiskajā un kulturālajā platformā, kā arī akadēmiskajā vidē. Politiski jaunās revolucionārās idejas pārstāvēja 1966. gadā izveidotā "Melno panteru partija" ("Black Panther Party"). Veidojusies no aktīvistiem studentu vidū, tā, apvienojumā ar marksisma ideoloģijas akceptēšanu, par savu galveno mērķi uzstādīja nabadzīgo un apspiesto afroamerikāņu mobilizēšanu cīņai pret kapitālismu. Savā programmā "panteras" pieprasīja nodrošināt afroamerikāņus ar darba vietām, līdzvērtīgiem dzīves apstākļiem un izglītību, melnādaino atbrīvošanu no militārā dienesta, policijas brutalitātes izbeigšanu un visu melnādaino cietumnieku brīvīšanu. Par vienīgo efektīvo ieroci cīņā ar apspiestību partija uzskatīja bruņotu pretošanos. Neilgi pēc organizācijas dibināšanas, jau 1968. gadā, FIB ar Hūveru priekšgalā pieteica bezkompromisa cīņu "Melno panteru partijai", gada laikā nogalinot vairāk kā divdesmit organizācijas līderus.²²⁷ Melnādaino nacionālisma aizstāvis un aktīvists Mualana Karenga nosoda FIB darbību, skaidrojot, ka ASV drošības iestādes esot baidījušās no nacionālisma kustību saliedētības un reālas afroamerikāņu revolūcijas iespējamības.²²⁸

Tā kā bez prezidenta administrācijas un citu varas orgānu atbalsta nebija iespējams turpināt sekmīgu politisko cīņu, melnādaino nacionālisma idejas uzplauka kultūras un akadēmiskajā dzīvē. Jauna mākslinieku paaudze radīja literatūras, tēlotājmākslas un mūzikas darbus cildinot melnādainos, cenšoties veicināt cīņu pret rasismu un nabadzību pasaulē. Šie mākslinieki aicināja afroamerikāņus godināt savas Āfrikas saknes un to kultūru atstāto mantojumu, kā arī uztvert piederību negroīdai rasei nevis kā kauna, bet skaistuma simbolu.²²⁹ Stīvens Hovs "Melnādaino mākslas kustību" ("Black Arts Movement") asociē ar panafrikānisma un afrocentrisma ideju izpausmēm literatūrā. Tādas redzamas figūras kā Amiri Baraka (dzimis Everets Līrojs Džounss (Everett LeRoi Jones) un Mualana Karenga (dzimis Ronalds Makinlijs Everets (Ronald McKinley Everett) savos darbos radīja tradicionālo Āfrikas un afroamerikāņu kultūru sintēzi, par pamatu izmantojot afrikāņu reliģiskos un filozofiskos elementus.²³⁰ Karengas nozīmīgākais devums saistās ar 1966. gadā ieviesto

²²⁶ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 253; Howe, *Afrocentrism*, p. 91.

²²⁷ [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 254-257.

²²⁸ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 202.

²²⁹ 60. gadu otrajā pusē afroamerikāņu vidū tika popularizēta frāze „melns ir skaists” („black is beautiful”), uzsverot negroīdās rases fizisko pazīmju (tumša ādas krāsa, sejas vaibstu un sprogaino matu) un piekoptās kultūras skaistumu un līdzvērtību ar baltajiem amerikāņiem. Pēc aktīvistu domām melnādaino zemajai pašapziņai bija negatīva ietekme uz cilvēku psihi, kas palīdzēja plaukt internalizētam rasismam.

²³⁰ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 106.

"Kwanzaa" svētku svinēšanu, kas tika izveidoti kā specifiski afroamerikāņu svētki, veicinot kopienas asociēšanos ar Āfrikas kultūrām, tradīcijām un vēsturisko mantojumu.²³¹

Paralēli literārajiem izdevumiem un tēlotājmākslas darbiem, mūzika, īpaši džezs un souls, kļuva par nozīmīgāko izpausmes līdzekli politisko norišu kritikai un masveida afroamerikāņu saliedēšanai. Tādi redzami skatuves mākslinieki kā par "soula krusttēvu" dēvētais Džeimss Brauns (James Brown), Mārvins Gejs (Marvin Gaye) un džeza virtuozī Ornets Kolmens (Ornette Coleman) un Sesils Teilors (Cecile Taylor), pēc Vinsenta Hārdinga domām, pārņēma "melnā spēka" idejas un iekļāva tās savās muzikālajās kompozīcijās. Pēc autora domām arī džeza avangarda virzienu, improvizējot ar tradicionālajām harmonijām, ritmu un skaņdarba struktūru, ietekmēja afrikāņu mūzika, padarot šos darbus par panafrikānisma kultūras neatņemamu sastāvdaļu.²³²

ASV historiogrāfijā tiek postulēts viedoklis, ka pārmaiņas, kas risinājās 20. gs. 60. gados ir dēvējamas par „kultūras revolūciju”, ko asi kritizējuši baltie liberāļi. Konservatīvais žurnālists, publicists, prezidenta Ričarda Niksona (Richard Nixon), Džeralda Forda (Gerald Ford) un Ronalda Reigana (Ronald Reagan) padomnieks Patriks Bjūkenens (Patrick Buchanan) darbā „Rietumu bojāeja” („The Death of the West”) uzsver, ka revolucionāru mērķis, viņu vidū tiek minēti arī afroamerikāņu aktīvisti, ir bijis veicināt kristīgās ticības norietu, kas novestu pie vienotas nācijas sadalīšanas un cilvēku konglomerāta izveides, kas sevi spētu asociēt tikai ar kopienu. Ar mediju un mākslas palīdzību kareivīgi noskaņotie melnādainie, pēc pilsoņtiesību kustības norieta, turpināja pieprasīt valsts varas orgāniem jaunas neizpildāmas prasības, aktivizējot darbību valsts finansētajās izglītības iestādēs. Bjūkenens nekautrējas atzīt, ka, pēc viņa domām, Rietumu civilizācija un kultūra ir pārākas par citām, noniecinot melnādaino centienus identificēties ar Āfriku.²³³ Karenga noliedz Bjūkenena pausto kritiku, apgalvojot, ka vienīgais melnādaino revolucionāru mērķis ir bijis atgūt un izprast seno afrikāņu uzskatus, vērtības un paradumus, lai bagātinātu un paplašinātu afroamerikāņu kultūru un redzesloku, cīņā par visa veida brīvību iegūšanu.²³⁴ Šis Karengas spriedums neiztur kritiku, jo zināms, ka „melnā spēka” un melnādaino nacionālisma ideoloģiskais pamatlicējs un aizstāvis Malkolms X noliedza kristietību, sludinot pievēršanos islāmam: „Svētie Raksti balto cilvēku rokās un viņu interpretācija par tiem, ir kļuvusi par

²³¹ Karenga apgalvo, ka izveidojis "Kwanzaa" kā alternatīvu kristiešu Ziemassvētkiem un termins nācis no Svahili valodas, veicinot panafrikānisma ideju izplatību afroamerikāņu vidū. Sīkāk: Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 194 – 196.

²³² [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*, p. 260-261.

²³³ Buchanan, P. *The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization*. St. Martin's Press, 2002, p. 218-219, 8, 55.

²³⁴ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 194.

ievērojamāko ideoloģisko ieroci, paverdzinot miljoniem melnādaino visā pasaulē”, bet islāma mācība: „tiecas sakārtot mūsu tikumus, lai mēs būtu cienīgi ienākt taisnīgajā Dieva pasaulē”.²³⁵

Radikālākā afroamerikāņu kopienas grupa, kas visaktīvāk uzsūca melnādaino nacionālisma un "Melnā spēka" idejas, bija studenti, kuri pēc pilsoņtiesību kustības norieta arvien aktīvāk sāka pieprasīt jauno ideju integrēšanu augstākās izglītības iestādēs. 60. gados bija vērojama pastiprināta interese par afroamerikāņu pagātnes sasniegumiem un Āfrikas vēsturi, ko akadēmiskajā vidē popularizēja "Afrikāņu pētniecības asociācijas" ("African Studies Association") (turpmāk tekstā "ASA"). Tomēr organizācijas vadībā atradās baltie intelektuāļi, kas neapmierināja nacionāli noskaņotos melnādāinos. Radikāļu galvenais mērķis bija censties pārvērtēt līdz šim postulētos mītus par Āfrikas atpalcību un afroamerikāņu sasniegumu noniecināšanu, ko bija veicinājuši baltie akadēmiķi. Tomēr arī šajā jautājumā nebija vērojama vienprātība, jo konservatīvie melnādāinie uzskatīja, ka afroamerikāņu vēsture ir jāintegrē kopējā ASV vēsturē, kamēr radikāļi pieprasīja nošķirtu institūciju, pētniecības centru un akadēmisko novirzienu nepieciešamību, lai izlabotu balto amerikāņu pieļautās kļūdas. Augstākās izglītības iestādēs, kur nebija iespējama separātu departamentu izveide, radikāļi uzstāja uz afroamerikāņu vēsturei veltīto kursu īpatsvara palielināšanu mācību programmās. Abas šī grupas vienoja kopīgs mērķis - radīt darbus un popularizēt idejas, kuros, atšķirībā no pastāvošā eurocentriskā skatu punkta, tiktu piedāvāts afrocentrisks redzējums - novietojot Āfriku pasaules vēstures centrā. Afrikāņu pagātnes sasniegumiem gan kontinentā, gan ārpus tā bija jāklūst par jauno radikālo ideju katalizatoru. Jānorāda, ka vēsture nebija vienīgais novirziens, kas izpelnījās nacionālu uzmanību. Jau no 60. gadiem tika iezīmēts afrocentrisko ideju starpdisciplinārais raksturs, koncentrējoties uz vēsturi, psiholoģiju, pedagoģiju, socioloģiju, lingvistiku, kulturoloģiju un bioloģiju.

Kā norāda šī laika posma aktīvistis Mualana Karenga, tad melnādaino pētniecība (arī afrikoloģija) kā intelektuāla mācību forma un augstāko izglītības iestāžu programma postulēja piecus pamatmērķus: mācīt melnādaino pieredzi tā vēsturiskajā un kulturālajā griezumā; izveidot zināšanu kopumu, kas sekmētu afroamerikāņu intelektuālo un politisko emancipāciju; izglītēt intelektuāļus, kas nodotos kopienas tālākai attīstībai un saliedēšanai; veicināt studentu un kopienas savstarpējo sadarbību visu uzdevumu īstenošanā; kā arī izveidot un nostiprināt melnādaino pētniecības kā pastāvīgas disciplīnas, akadēmiska departamenta un

²³⁵ [ed.] Holt, T. C. *Major Problems in African American History, Vol. 2: From Freedom to Freedom Now, 1865 – 1990s*, p. 294.

ideju koncepta pozīcijas akadēmiskajā vidē, kvalitatīvas izglītības iegūšanai.²³⁶ Melnādaino nacionālisma ideju nostiprināšanai akadēmiskajā vidē, pēc Roberta Harisa domām, pirmkārt, bija nepieciešams izveidot savu pētniecības ietvaru, jo līdz 20. gs. 60. gadiem afroamerikāņu vēsture bija balstījusies uz balto akadēmiķu izstrādātajām koncepcijām. Līdz šim melnādaino intelektuāļu darbos bija vērojams revizionisma gars, pārvērtējot kļūdainos spriedumus par afroamerikāņu kopienu un pagātņi. Nacionāļiem noraidot revizionismu un liberālo skatījumu, kas aicināja vērtēt afroamerikāņu vēsturi kā nemitīgu cīņu par brīvību un vienlīdzību sabiedrībā, tika izveidots no eirocentriskajiem uzskatiem nošķirts modelis turpmākai pētniecības attīstībai.²³⁷ Jaunie aktīvisti pieprasīja afrocentrisku skatījuma nepieciešamību un esošo pētniecības programmu pārstrādāšanu un pielāgošanu jaunajam modelim. Kā norāda vēstures profesore Mia Beja (Mia Bay), tad kultūras nacionālisti uzskatīja, ka melnādaino vēsturi līdz 60. gadiem ir raksturojusi "apspiestības psiholoģija", kas kaitējusi melnādaino skolēnu un studentu pašapziņai, kā arī veicinājusi negatīvu stereotipu izplatību par afrikāņiem un Āfrikas vēsturi.²³⁸ Šo viedokli apstiprina arī Templas universitātes pasniedzēja Ama Mazama (Ama Mazama) norādot, ka melnādainajiem intelektuāļiem adaptējot rietumu akadēmiķu pasaules uzskatu un perspektīvu, kā arī modelējot savus pētījumus pēc iepriekš izstrādāta metodoloģiskā ietvara, ir tikusi bremsēta afrocentrisko ideju izveide un integrēšana pētījumos un intelektuālajās aprindās.²³⁹

Akademizējot "Melnā spēka" idejas koledžu un universitāšu pilsētiņās, arvien uzskatāmāk tika pieprasītas pārmaiņas augstāko izglītības iestāžu tradicionālajās mācību programmās. Par pirmo universitāti, kurā melnādaino pētniecība tika izveidota kā atsevišķs studiju departaments, kļuva Sanfrancisko Štata universitāte (San Francisco State University). 1966. gadā "Melnādaino studentu savienība" ("Black Students Union") izveidoja rīcības programmu, pieprasot nošķirtas studiju programmas un departamenta izveidi, tomēr universitātes vadība neizrādīja pretimnākšanu. Pēc plašiem piketiņiem, boikotiem un sadursmēm ar policiju, 1968. gadā afroamerikāņu studentu prasības tika apmierinātas. Sanfrancisko kļuva par flagmani tālākai straujai nošķirto afrikoloģijas departamentu izveidei visā ASV.²⁴⁰ Kā norāda Deivids Levains, tad aktīvisti, kas centās reformēt ASV augstāko izglītības iestāžu programmas, balstījās uz Kārtera Vudsona 1933. gadā izdoto darbu "Nēģeru

²³⁶ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 18 - 20.

²³⁷ Harris Jr., R. L. *The Journal of Negro History*, Vol. 67, No. 2, 1982, p. 107, 110, 116.

²³⁸ Bay, M. The Historical Origins of Afrocentrism. *Amerikanstudien/American Studies*, Vol. 45, No. 4, 2000, p. 503.

²³⁹ Mazama, A. The Afrocentric Paradigm: Contours and Definitions. *Journal of Black Studies*, Vol. 31, No. 4, 2001, p. 387.

²⁴⁰ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 13.

klūdainā izglītība", aicinot iekļaut afrocentrisko pieeju efektīvai melnādaino izglītošanai, pārvērtēt afroamerikāņu kultūras un vēstures nozīmi, liekot uzsvaru uz afrikānismu pārmantošanu un nošķirtas afroamerikāņu kultūras izpētes nepieciešamību. Pēc nacionālu domām klūdainā izglītība ir veicinājusi melnādaino psiholoģisko un ideoloģisko pagrimumu, kā arī sekmējusi balto pārkuma ideju nostiprināšanos.²⁴¹ Prasības par afrikāņu vēstures pārvērtēšanu 1969. gadā noveda pie "Afrikāņu mantojuma pētniecības asociācijas" ("African Heritage Studies Association") (turpmāk tekstā "ASHA") atdalīšanās no "ASA", ko vadīja afroamerikāņu intelektuāļi - aktīvisti, pārmetot "ASA" vadībai balto akadēmiķu dominantes veicināšanu Āfrikas pētniecības laukā. Prasības pēc strukturālajām pārmaiņām iekļāva pētniecības lauka kontroles nodošanu melnādaino rokās, kā arī pan-afrikānisma perspektīvas nepieciešamību vēstures interpretācijā. Noraidot "ASHA" prasības, tika izveidota nošķirta organizācija pan-afrikānista un vēsturnieka Džona Henrika Klārka (John Hendrik Clarke) vadībā.²⁴²

Baltie vēsturnieki, kas joprojām saglabāja virsroku pār zinātnisko grādu iegūšanu afrikāņu un Āfrikas pētniecības laukā, centās pasargāt disciplīnu no melnādaino nacionālisma draudiem. Artūrs Šlezingers Jr. (Arthur Schlesinger Jr.) noraidīja šo nacionālisma paveidu kā pārāk emocionālu, neredzot iespēju integrēt jaunās afroamerikāņu prasības ASV vēstures pētniecībā. Līdzīgi kā Šlezingers, pilsoņtiesību kustības atbalstītājs, viens no ievērojamākiem sava laika liberālajiem vēsturniekiem ASV - Komers Van Vudvards (Comer Vann Woodward) brīdināja intelektuāļus nepieslieties melnādaino nacionālu idejām, jo tās veicina mītu radīšanu, pagātnes pārspīlēšanu un neskaidru uzskatu slavināšanu popularitātes iegūšanai.²⁴³ Roberts Hariss gan noraida šos pārmetumus, argumentējot, ka baltos akadēmiķus vadīja bailes zaudēt hegemoniju pār afroamerikāņu historiogrāfiju, nevis centieni izprast melnādaino nacionālisma būtību un mērķus.²⁴⁴ Arī Vinstons Van Horns uzsver, ka "Melnā spēka" idejas akadēmiskajā vidē aicināja jaunajiem intelektuāļiem izveidot jaunus un neatkarīgus konceptus, izstrādāt afrocentriskas teorijas, hipotēzes un empīriskus viedokļus, lai veicinātu savstarpējo kultūru sadarbību, nevis iznīcinātu nevēlamos ideoloģiskos pretiniekus.²⁴⁵

Par spīti nesaudzīgajai kritikai, Augusts Meiers norāda, ka ar melnādaino nacionālu panākumiem, tika izstrādāta sava paradigma afroamerikāņu vēstures pētniecībai. Atšķirībā no

²⁴¹ Levine, D. *High School Journal*, Vol. 84, No. 1, 2000, p. 5, 6, 9.

²⁴² Gershenhorn, J. *The Journal of African American History*, Vol. 94, No. 1, 2009, p. 44.

²⁴³ Schlesinger Jr., A. Nationalism and History. *The Journal of Negro History*, Vol. 54, No. 1, 1969, pp. 21, 29 - 30.; Woodward, C. V. *Clio with Soul. The Journal of American History*, Vol. 56, No. 1, 1969, p. 18.

²⁴⁴ Harris Jr., R. L. *The Journal of Negro History*, Vol. 67, No. 2, 1982, p. 109.

²⁴⁵ Van Horne, W. A. *Journal of Black Studies*, Vol. 37, No. 3, 2007, p. 387.

pētījumiem līdz 60. gadiem, jaunā historiogrāfija neakcentēja melnādaino ieguldījumu ASV vēsturē, kā arī padziļināti nepētīja balto un melnādaino savstarpējās attiecības, bet uzsvēra atšķirīgo pieeju afroamerikāņu vēstures un kultūras izpētē. Šajā laika posmā bija vērojama afroamerikāņu historiogrāfijas pārbīde no nenozīmīga ASV vēstures zinātnes atzara uz nošķirtu un patstāvīgu pētniecības lauku.²⁴⁶ Neskatoties uz afroamerikāņu vēstures milzīgo nozīmi kopienas solidaritātes un melnādainā nacionālisma veicināšanā, Mualana Karenga uzsver, ka afrikoloģijas kā intelektuālas disciplīnas saknes ir meklējamas afrikāņu kultūrā, un afrocentriskā uzskatu sistēma ir balstīta šīs kultūras un pan-āfrikānisma ideju izpratnē, kas kalpos par pamatu afrocentrisma kā kultūrāla fenomena un akadēmiska novirziena definēšanai 20. gs. 70. gados.²⁴⁷

Pēc Otrā pasaules kara afroamerikāņu kopiena aizsāka aktīvu cīņu par pilsoņtiesībām, aicinot pārvērtēt pastāvošo rasistisko doktrīnu un nošķirto institūciju atbilstību ASV Konstitūcijai. Pilsoņtiesību kustības organizāciju un līderu devums melnādaino kopienas saliedēšanā vienotam mērķim, mobilizēja afroamerikāņu aktīvistus - studentus, sievietes, izbijušos karavīrus u.c. sociālās grupas. Baznīcas institūcijai bija milzīga loma kopienas vienotības veicināšanā. Lai arī 20. gs. vidū bija vērojama līdz tam laikam nepieredzēta saliedētība, atšķīrās viedokļi par pretošanās veidiem. Konservatīvie spēki, viņu vidū "NAACP" un Martins Luters Kings, aicināja piekopt nevardarbīgas pretošanās metodes un sadarboties ar ASV valsts varas orgāniem, bet tūlītēju rezultātu trūkums aktivizēja afroamerikāņu radikālos elementus, kas pieļāva arī bruņotu pretošanos. Paralēli cīņa risinājās arī akadēmiskajā vidē, kur melnādainie intelektuāļi centās iegūt virsroku afrikāņu pētniecības laukā, lai izlabotu balto rasistu kļūdainos spriedumus par afroamerikāņu vēsturi un kultūru. Kultūras jautājumu ignorēšana no pilsoņtiesību kustības aktīvistu puses veicināja radikālo kultūras nacionālistu uzplaukumu studentu un mākslinieku vidū. Melnādaino līdera Malkolma X idejas par nošķirtas afroamerikāņu kultūras un afrikāņu mantojuma esamības popularizēšanu, pastiprinātu uzmanību ieguva pēc viņa nāves 1965. gadā. Ar šo laiku aktivizējās "melnā spēka" idejas gan politiskajā, gan kulturālajā un akadēmiskajā vidē, sekmējot radikālu uzskatu iekļaušanu visās dzīves sfērās.

²⁴⁶ Harris Jr., R. L. *The Journal of Negro History*, Vol. 67, No. 2, 1982, p. 109.

²⁴⁷ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 30.

Pilsoņtiesību kustības sekmes afroamerikāņu saliedēšanā aktivizēja radikālos melnādaino nacionālisma elementus, kas pastiprinātu uzmanību pievērša ne tik daudz politiskajai līdztiesībai, cik izpratnes veicināšanai par afrikāņu kultūrām un vēsturi, sekmējot pan-āfrikānisma idejas. Apvienojumā ar nošķirtas un tikai melnādainajiem piemērotas izglītības sistēmas nepieciešamību, tika radīti priekšnoteikumi afrocentrisko ideju integrēšanai akadēmiskajā vidē, kas kalpoja par pamatu afrocentrisma kā akadēmiskas disciplīnas izveidē.

3. AFROCENTRISMS KĀ VĒSTURES UN KULTŪRAS FENOMENS

20. gs. 70. gadu sākumā, pēc „Melnā spēka” politiskā spārna sakāves, popularitāti afroamerikāņu studentu un aktīvistu vidū saglabāja melnādaino nacionālisma idejas. Kā norāda Bostonas universitātes vēstures profesors Brūss Šulmans (Bruce Shulman) darbā „Septiņdesmitie” („The Seventies”), tad ASV bija lielu vēsturisku pārmaiņu priekšā. 60. gadu sociālās pārvērtības un eksperimenti iekšpolitikā savu kulmināciju sasniedza dekādi vēlāk, definējot šo procesu kā „tradicionālo morālo vērtību noniecināšanu” un „amerikāņu nācijas pārbūvi”. Atmetot integrācijas idejas, pēc Šulmana domām, visu apspiesto etnisko grupu kultūras šajā laikā raksturoja centieni iegūt vispārēju vienlīdzīgu atzīšanu no atšķirīgo sabiedrības grupu vidus. Tomēr konservatīvā Amerikas viduslāņa apziņā 70. gados kulturālie aizspriedumi bija dziļi iesakņojušies, kas deva ceļu ne tikai etnisko grupu, bet arī feministu kustības uzplaukumam, cenšoties pārvērtēt kļūdainos spriedumus.²⁴⁸ Izmaiņas dzimumu savstarpējās lomās izmantoja arī afroamerikāņi, kuru vidū feministu kustība tika saistīta ar afrikāņu ģimeņu maternālo raksturu un „Āfrikas mātes” kā simbola popularizēšanu.

Pilsoņtiesību kustībai zaudējot intensitāti 60. gadu beigās afroamerikāņu kopienā tika atmetas idejas par pilnīgu integrāciju ASV sabiedrībā. Melnādainie nacionālisti briedošās sociālās un politiskās pārmaiņas ASV saskatīja kā izdevīgu brīdi jaunu mērķu formulēšanai un sasniegšanai – tie vēlējās iegūt reālu spēku, lai aizsargātu melnādaino intereses ekonomikā, izglītībā un politikā. Kā uzskata Masačūsetas universitātes profesors Viljams Vilsons (William Wilson), tad nesaskaņas nacionālistu vidū noveda pie ideoloģiskas šķelšanās, pretstatot revolucionāros nacionālistus un kulturālos nacionālistus.²⁴⁹ Tieši kultūras nacionālisti vislielāko uzmanību pievērsa vēstures un kultūras jautājumu izstrādei, attīstībai un saglabāšanai melnādaino kopienas ietvaros. Visplašāk kulturālie nacionālisti pārstāvēja jaunās inteliģences un studentu rindas, nodrošinot ideju uzplaukumu augstāko izglītības iestāžu pilsētīnās. Afroamerikāņu studenti 70. gadu sākumā pieprasīja melnādaino pētniecības institūtu un departamentu izveidi, kas piedāvātu studiju kursus afroamerikāņu vēstures, literatūras, melnādaino kultūras un identitātes pētniecībā. Šo akadēmisko lauku apgūšana, pēc nacionāļu domām, palīdzētu sekmēt kopienas pašapziņas celšanos un vienotas identitātes

²⁴⁸ Schulman, B. J. *The Seventies: The Great Shift in American Culture, Society, and Politics*. New York: The Free Press, 2002, p. 3, 14.

²⁴⁹ Wilson, J. W. Revolutionary Nationalism 'Versus' Cultural Nationalism Dimensions of Black Power Movement. *Sociological Focus*, Vol. 3, No. 3, 1970, p. 43.

izveidi. Pēc Vilsona domām melnādaino nacionālisms vairāk kā jebkura cita pastāvošā ideoloģija ir sekmējusi vienotas afroamerikāņu apziņas izveidošanos.²⁵⁰

Afroamerikāņu pētniecību jau no pirmsākumiem raksturoja starpdisciplinārais raksturs pielietotajā metodoloģijā un redzējumu dažādībā, bet kā norāda Asante, tad tieši vēstures pētniecība ir ļāvusi sasniegt afrocentriskās apziņas augstākos līmeņus.²⁵¹ Laika posmā no 60. gadu beigām līdz 70. gadu vidum, sakrīt ar afroamerikāņu pētniecības veidošanos un agrīno organizatorisko fāzi, vairāki redzami pašpasludinātie intelektuāļi savos darbos izcēla nepieciešamību pēc afrocentriskā vēstures skatījuma nepieciešamības un meta izaicinājumu eiropcentriskās ASV vēstures izpētes koncepcijas apstrīdēšanai. Šie pašmācības ceļā izglītību ieguvušie intelektuāļi, viņu vidū Harolds Krūzs (Harold Cruse), Endžela Deivisa (Angel Davis) un Lerons Benets Jr. (Lerone Bennett Jr.), izmantoja afroamerikāņu vēsturi kā ieroci cīņā par rasu vienlīdzību, bet atsaucoties uz idejām par augsti attīstītām antīkām Āfrikas kultūrām, darbos iekļāva afrocentriskās koncepcijas elementus par vēstures izzināšanu kā galveno apziņas veidošanas un cilvēces atbrīvošanas metodi.²⁵² Pirmais Mičiganas universitātes afroamerikāņu pētniecības programmas direktors Harolds Krūzs savos darbos nosodīja iepriekšējos afroamerikāņu intelektuāļus par to nespēju izveidot skaidri iezīmētu kulturālu ideoloģiju un filozofiju, kā arī kritizēja nespēju noformulēt idejas, kas dotu pretsparu eiropcentriskajiem uzskatiem. Lai arī Krūza darbu orientācija bija multi-pozicionāla,²⁵³ teorētiski viņš propagandēja afrocentriskos pasaules redzējuma aspektus. Pēc viņa domām afroamerikāņu intelektuāļiem bija jāizveido autonoma kulturāla identitāte "no melnādaino skatu punkta",²⁵⁴ jo tieši intelektuāļu ziņā bija transformēt amerikāņu kultūru un aizsākt vēsturisko notikumu pārvērtēšanu.

Afrocentrisko intelektuāļu pētniecības lauku paplašināja Endželas Deivisas pētījumi par melnādaino plantācijas verdzeņu lomu verdzības institūcijā un vergu kopienā. Pirmkārt, pašpasludinātā intelektuāle piesaistīja feminisma kustības uzmanību afroamerikāņu sievietes vidū, bet viņas galvenais devums afrocentrisko uzskatu attīstībā bija eiropcentriskās terminoloģijas noliegšana un pārvērtēšana balto akademiķu darbos verdzības historiogrāfijā.²⁵⁵ Atšķirībā no Harolda Krūza, žurnālists un melnādainās vēstures popularizētājs Lerons Benets uzskatīja, ka afroamerikāņu pētniecība kā zinātniska nozare būtu jāskata pasaules vēstures

²⁵⁰ Wilson, J. W. *Sociological Focus*, Vol. 3, No. 3, 1970, p. 47.

²⁵¹ Asante, M. K. *Malcolm X as Cultural Hero & Other Afrocentric Essays*, p. 18.

²⁵² Dagbovie, P. G. History as a Core Subject Area of African American Studies: Self-Thought and Self-Proclaimed African American Historians, 1960s - 1980s. *Journal of Black Studies*, Vol. 37, No. 5, 2007, p. 604.

²⁵³ Asante, *Malcolm X as Cultural Hero & Other Afrocentric Essays*, p. 4.

²⁵⁴ Cruse, H. *The Crisis of the Negro Intellectual: A Historical Analysis of the Failure of Black Leadership*. New York: New York Review Books, 1967, p. 71.

²⁵⁵ Dagbovie, P. G. *Journal of Black Studies*, Vol. 37, No. 5, 2007, p. 618-620.

kontekstā. Pēc viņa domām afroamerikāņu vēsture dalīja kopīgas iezīmes ar citu apspiesto grupu pagātnes skaidrojumiem, tomēr novērtēja savas etniskās grupas īpašības kā unikālas. Afrocentrisko uzskatu attīstībā viņa loma bija ievērojama, atzīstot afroamerikāņu vēstures dažādos izpausmes veidus - kā ideoloģijai, zinātniskai disciplīnai un lepnuma un enerģijas avotam. Pēc Pero Dagbovi domām, Beneta uzskati pēc savas dabas bija afrocentriski.²⁵⁶

Par spīti jauno afroamerikāņu intelektuāļu aktivitātēm, studentu prasībām, pētniecības departamentu izveidei un melnādaino vēstures popularizēšanai kopienas vidū, akadēmiskajiem un populārzinātniskajiem darbiem trūka afrocentrisma pamats. Līdz 20. gs. 70. gadiem autori, kas apgalvoja, ka to darbi ir modelēti pēc afrocentriskā pasaules uzskata, nebija nodefinējuši afrocentrismu, kā arī trūka izstrādātas struktūras, metodoloģijas un darbu pētīšanas pamatprincipi. Šie nepieciešamie elementi afroamerikāņu pētniecībā tika pārņemti no senegāliešu vēsturnieka Čeika Antas Diopa (Cheikh Anta Diop), kura afrocentriskums tika nodefinēts jau 20. gs. 50. gados, bet darbi (no franču valodas) angļiski tulkoti tikai 70. gadu sākumā. Visa mūža garumā izstrādājot savu ideju konceptu, Diopa tēzes iespējams apkopot konkrēti - cilvēces bioloģiskās saknes un civilizāciju aizsākumi meklējami Āfrikā. Senās Ēģiptes civilizācija viennozīmīgi bija melnādaino sabiedrība, kuras kultūra apvienoja visu Āfrikas kontinentu. Šī kulturālā sistēma bija ne tikai atbildīga par cilvēku sociālo, bet arī intelektuālo attīstību, atšķiroties no Eirāziju apdzīvojošām kopienām matriarhālā rakstura, garīguma, miermīlības un humānisma ziņā. Senā Grieķija, un līdz ar to visas pārējās Eiropas civilizācijas, savu vērtību sistēmu ir pārņēmušas no afrikāņu-ēģiptiešu kultūras.²⁵⁷ Diskusijas izraisīja Diopa lineārā laika skatījuma noraidīšana, pieņemot ciklisko laika attīstības teoriju. Pēc viņa domām afrikāņu civilizācija bija krasi atšķirīga no pārējām, atkārtoti uzsverot atšķirības kopienas hierarhijā (matriarhālais pret patriarhālo), mākslā, uzvedībā, uzskatu sistēmā un reliģijā, visos elementos uzsverot Āfrikas pārākumu. Autora uzsvars uz kulturāliem un rasiskiem jautājumiem aizēnoja ekonomisko un sociālo struktūru elementu izpēti, noliedzot marksistiskos uzskatus.

Diopa kritiķi uzmanību vērta uz autora darbu raksturu, uzsverot politisko spriedumu pārsvaru pār zinātniskajiem argumentiem. Tāpat jaunie afrocentristi atteicās pieņemt Diopa terminoloģiju, kurš joprojām melnādainos apzīmēja ar vārdu "nēģeris" ("negro"), ko varētu skaidrot ar faktu, ka vēsturnieka darbos tika izmantoti novecojuši avoti. Kļūdainā terminoloģija, pēc Stīvena Hova domām, noliedza afrikāņu civilizācijas vienotību un ļāva eurocentriski noskaņotajiem autoriem atšķelt Ziemeļāfriku (tajā skaitā Ēģiptes civilizāciju) no

²⁵⁶ Dagbovie, P. G. *Journal of Black Studies*, Vol. 37, No. 5, 2007, p. 625.

²⁵⁷ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 165-166.

pārējās Āfrikas.²⁵⁸ Tomēr jaunie afroamerikāņu afrocentristi, viņu vidū arī radikālie afrocentrisma interpretētāji, pieņēma Diopa uzskatus bez kritiskas izvērtēšanas un viņa uzskatu modeli izmantoja par pamatu saviem pētījumiem.

Molefi Kete Asantem uzsākot darbu Tempļa universitātes afroamerikāņu pētniecības departamentā un Mualanam Karengam pieņemot identisku posteni Kalifornijas universitātē, jaunie afrocentriski noskaņotie pētnieki sāka nostiprināties akadēmiskajā vidē. Tomēr par spīti pašpasludināto intelektuāļu un studentu aktivitātēm, kā arī Diopa ideju integrēšanai, joprojām ievērojamākais afrocentrisma trūkums bija skaidri nedefinētas terminoloģijas trūkums - ko sevī ietver afrocentrisms, kādas idejas tas postulē un kā precīzi nedefinēt šo vēsturisko un kulturālo fenomenu?

3.1. Afrocentrisma definēšanas problemātika

Par afrocentrisma teorijas pamatlicēju lielākā daļa afrocentristu un to kritiķi atzīst Molefi Kete Asanti, kura 1980. gadā izdotajā darbā "Afrocentriskums: Sociālo pārmaiņu teorija" pirmoreiz ASV historiogrāfijā tiek analizēta termina izcelsme un attīstība, kā arī nedefinēts pētniecības ietvars, metodoloģija un teorētiskās vadlīnijas. Vairāki autori, viņu vidū arī Vilsons Mozess norāda, ka Asante savos darbos neatrisina afrocentrisma definēšanas problemātiku, bet drīzāk sarežģī to, laika gaitā mainot savu definīciju vairākas reizes.²⁵⁹ Jau darba ievadā Asante sniedz vairākus afrocentrisma skaidrojumus, definējot to kā afrikāņu pašapziņu pozitīvi ietekmējošu ideoloģiju, afrocentrisko uzskatu skaidrojošu teoriju un filozofisku perspektīvu, kas saistīta ar afrikāņu izcelsmi un vēstures aktualizēšanu kulturālo aspektu kontekstā. Tomēr afrocentrisma pamatdefinīciju Asante raksturojis kā "domāšanas un rīcības veidu, kuru centrā ir afrikāņu intereses, vērtības un perspektīva. Attiecībā uz teoriju, afrocentriskums novieto afrikāņus Āfrikas fenomena izpētes centrā."²⁶⁰ Pēc Asantes teiktā, afrocentriskums darbojas kā afrikāņu pieeja postmodernās vēstures izpētē, pētniecības centrā novietojot kultūru un dabu. Pēc Mia Bejas domām, Asantes uzskatus ir sarežģīti apkopot, jo tie ir neskaidri un dezorganizēti, kā arī viņa izpratne par afrikāņu kultūru laika gaitā ir mainījusies. Ja darbā "Afrocentriskums" Asante iedrošina topošos afrocentristus kultivēt

²⁵⁸ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*, p. 186-188; Okafor, V. O. Diop and the African Origin of Civilization: An Afrocentric Analysis. *Journal of Black Studies*, Vol. 22, No. 2, 1991, p. 257,260.

²⁵⁹ Moses, W. J. *Afrotopia: The Roots of African American Popular History*, p. 2.

²⁶⁰ Asante, M. K. *Afrocentricity: The Theory of Social Change*. Chicago: African American Images, 2003, p. v, 2, 3.

afrikāņu vērtības vadoties pēc "Njia"²⁶¹ mācībām un Mualanas Karengas izstrādātās "Kawaida"²⁶² teorijas, tad 1987. gadā izdotajā darbā "Afrocentriskā ideja" ("The Afrocentric Idea") jau centrā tiek novietota afrocentrisma retorika "Nommo" jeb vārdu spēks kā afrikāņu filozofijas un kultūras definējošais pamatelements. Tomēr jau tuvāk tūkstošgadi Asante pastiprinātu uzmanību sāka pievērst Senās Ēģiptes kā melnādaino civilizācijas reliģijai un kultūrai.²⁶³ ²⁶⁴ Arī Stīvens Hovs uzsver Asantes darbu haotisko raksturu, kas liedz gan afrocentristiem, gan to ideoloģiskajiem pretiniekiem noformulēt afrocentrismu, tomēr Hovs Asantes uzskatus formulē kā vienotas afrikāņu nācijas koncepciju, kuras pamatā ir dabiskā, fiziskā un garīgā vienotība to cilvēku vidū, kuru saknes meklējamas Āfrikā. Šos raksturojošos principus Asante aizņēmis no Senās Ēģiptes kultūras.²⁶⁵ Neskatoties uz afrocentrisma pamatlicēja nespēju noformulēt savas domas un nedefinēt šī fenomena terminu, gan Asante, gan afrocentristi uzsver kultūras centrālo un vadošo nozīmi autora uzskatu sistēmā. Pēc Asantes domām, kultūra atrodas visu vērtību centrā, autors atzīst vienotas afrikāņu kulturālās sistēmas esamību, kas balstās uz afrikāņu vēsturi, izglītību un pieredzi un ir ārējiem spēkiem nepieejama un nesagraujama.²⁶⁶ Viņš piedāvā savu kultūras definīciju: "vienota afrikāņu kultūra sevī ietver kopīgu izpratni, attieksmi un rīcību visās dzīves situācijās, kas ļauj cilvēkiem organizēt savu pieredzi pēc noteiktiem kritērijiem."²⁶⁷ Ama Mazama uzsver faktu, ka pirms Asantes, neviens cits domātājs nav izstrādājis un sistematizējis intelektuālu pieeju, kas balstīta uz afrikāņu pieredzes centrālo lomu, jeb afrocentriskumu.²⁶⁸

Attīstot un modificējot Asantes izstrādāto terminoloģisko ietvaru, afrocentrisma proponenti un kritiķi ir izstrādājuši savus atšķirīgos skaidrojumus, pat pieņemot, ka afrocentrisms kā termins ir pašpaskaidrojošs un tā definēšana nav nepieciešama. Tāpat autori mēdz pielāgot Asantes izstrādāto modeli saviem uzskatiem, lai pilnībā sakristu ar atšķirīgo

²⁶¹ Darbā "Afrocentriskums" Asante piedāvā uz afrocentriskajiem uzskatiem un vērtībām balstītu mācību - "Njia: Ceļš" ("Njia: The Way"), kuru, pēc autora domām, nevajadzētu interpretēt kā reliģiju, bet kā kolektīvu afrikāņu pieredzi. Sīkāk: Asante, M. K. *Afrocentricity: The Theory of Social Change*, p. 1, 137 - 148.

²⁶² Karengas izstrādātās filozofijas pirmsākumi meklējami melnādaino nacionālisma uzplaukuma periodā 20. gs. 60. gados, definējot septiņus afrikāņu apziņas pamatprincipus: brīvība, taisnīgums, cīņa, pašnoteikšanās, vienotība, kopiena un "melns spēks". Filozofijas pamatā ir afrikāņu kultūra, Karengam nodalot septiņas kultūras izpausmes sfēras: vēsturi, reliģiju (garīgumu un ētiku), sociālo struktūru, ekonomisko struktūru, radošumu (māksla, mūzika un literatūra) un etnosu. Visu elementu mērķis ir sasniegt kolektīvu pašapziņu. Sīkāk skatīt: Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 314 - 317.

²⁶³ Asante atsaucoties uz Seno Ēģipti izmanto terminu "Kemet", kas ēģiptiešu valodā apzīmē vārdu "melnā zeme", tādā veidā asociējot Ēģiptes civilizāciju ar melnādainās rases elementu klātbūtni.

²⁶⁴ Bay, M. *Amerikanstudien/American Studies*, Vol. 45, No. 4, 2000, p. 503-504.

²⁶⁵ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 231.

²⁶⁶ Asante, M. K. *Afrocentricity: The Theory of Social Change*, p. 4.

²⁶⁷ Asante, M. K. *Kemet, Afrocentricity and Knowledge*, p. 9.

²⁶⁸ Mazama, A. *Journal of Black Studies*, Vol. 31, No. 4, 2001, p. 394.

viedokli.²⁶⁹ Visbiežāk izmantotie termini afrocentristu vidū ir - pasaules uzskats, aksioloģija, estētika, epistemoloģija, kultūras strāvojums, ideoloģija un mācība. Asantes pārstāvētās Templa universitātes pasniedzēja Ama Mazama afrocentrismu akadēmiskajā kontekstā, pēc amerikāņu filozofa un vēsturnieka Tomasa Kūna (Thomas Kuhn) izstrādātās koncepcijas, skaidro kā paradigmu. Ar to saprotot pēc noteikta principa un pazīmju kritērija grupētu lingvistisko vienību kopumu, zinātnisku teoriju un konceptuālu pamatsistēmu, nodalot trīs aspektus - kognitīvo un strukturālo, kā arī pievienojot africentrismam atbilstošo funkcionālo aspektu, lai izbēgtu no eurocentriskā pasaules uzskata klātbūtnes.²⁷⁰ Atšķirībā no Mazamas, Mualana Karenga neatzīst afrocentriskuma kā paradigmas statusu, definējot to kā "perspektīvu vai pieeju, kas sakņojas afrikāņu kultūras tēlos un interesēs. Afrocentriskums ir konceptuāls pamats melnādaino pētniecībai".²⁷¹ Pēc Karengas domām afrocentriskums ir kategorija, kas jāskata kontekstā ar afrikoloģiju.

Mazāk filozofiskus un vienkāršotus uzskatus pauž Vilsons Mozess, raksturojot afrocentrismu kā melnādaino un balto autoru centienus manipulēt ar vēsturi un mītiem, dzeju un mākslu, folkloru un reliģiskajām tradīcijām, neatkarīgi no to izcelsmes, lai sekmētu Āfrikas iedzīvotāju pašapziņas celšanu.²⁷² Viņam oponentē Hovarda universitātes profesors Kains Houps Felders (Cain Hope Felder), uzskatot, ka Āfrika un afrikāņi gan kontinentā, gan diasporā būtu jāskata kā aktīvi savas vēstures objekti, ne pasīvi Rietumu vēstures subjekti. Afrocentrisms nozīmē novietot Āfriku un afrikāņus pasaules vērtību sistēmas centrā, nenoniecīnot citu kopienu vēsturiskos sasniegumus pasaules civilizācijas attīstībā.²⁷³ Pēc Asantes, Diopa un Martina Bernala darbu analīzes, Stīvens Hovs darbā "Afrocentrisms" ir centies nodefinēt afrocentrismu tā plašākajā formā, raksturojot to kā uzsvāru uz kopīgām afrikāņu saknēm visiem melnādainajiem, kas veicinājusi lepnumu par rasi un interesi par afrikāņu vēsturi un kultūru, kā arī ticību, ka kļūdainie eurocentriskie vērtējumi ir sagrozījuši un bloķējuši izpratni par afrikāņu vēsturi un kultūru.²⁷⁴ Afroamerikāņu sociologs Roberts Vašingtons (Robert Washington) afrocentrismu definē kā kustību, kas atteikusies no melnādaino nacionālisma uzskatiem, tās pamatiem sakņojoties melnādaino etniskās pašapziņas veicināšanā, lai sekmētu nošķirtas un suverēnas afroamerikāņu politiskās kopienas izveidi. Afrocentristu uzsvāru maiņu no politiski - separātiskiem uz intelektuāli - izglītojošiem

²⁶⁹ Mazama, A. *Journal of Black Studies*, Vol. 31, No. 4, 2001, p. 389.

²⁷⁰ Ibid., p. 391 - 392.

²⁷¹ Karenga, M. Black Studies and the problematic of a paradigm: The philosophical dimension. *Journal of Black Studies*, Vol. 18, 1988, No. 4, p. 404.

²⁷² Moses, W. J. *Afrotopia: The Roots of African American Popular History*, p. 226.

²⁷³ Felder, C. H. Afrocentrism, the Bible, and the Politics of Difference. *The Princeton Seminary Bulletin*, Vol. 15, No. 2, 1994, p. 47.

²⁷⁴ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 1.

jautājumiem Vašingtons salīdzina ar nošķirtas kultūras ideoloģijas veidošanu, kas kalpotu par pamatu afrocentrisko ideju integrēšanai ASV mācību iestādēs.²⁷⁵

Nozīmīgu lomu afrocentrisma definīcijas formulēšanā ieņem afroamerikāņu pētniecības jeb afrikoloģijas kā vēstures un kultūras fenomena zinātniskās un akadēmiskās izpausmes definēšana.²⁷⁶ 1990. gadā Asante ieviesa terminu afrikoloģija, nedefinējot to kā afrocentrisku mācību par parādībām, notikumiem, idejām un personībām, kas saistītas ar Āfriku.²⁷⁷ Detalizētāk šiem jautājumiem pievērsās Mualana Karenga, uzsverot, ka afroamerikāņu pētniecības mērķis un redzesloks iekļauj "sistemātisku un kritisku melnādaino domas un paradumu aspektu multidimensionālu pētniecību pašreizējā un vēsturiskā griezumā".²⁷⁸ Kā rezultātā šī pētniecības nozare (arī zinātne) ietver sociālās un psiholoģiskās pārmaiņas, valodas, literatūras, vēstures un māksliniecisko izteiksmes līdzekļu analīzi, kas pilnībā raksturo visu kulturālo un vēsturisko afrikāņu pieredzi. Par diviem afroamerikāņu pētniecības pīlāriem 20. gs. 80. un 90. gados izveidojās - Templa universitāte, kuras afroamerikāņu pētniecības departamentu vadīja Molefi Kete Asante, un afrocentristu izdots akadēmiskais izdevums "Melnādaino pētniecības žurnāls" ("The Journal of Black Studies"). Ama Mazama uzsver 1988. gadā Templa universitātē nodibinātās doktorantūras programmas nozīmi afroamerikāņu pētniecībā, kas ļāvusi sistemātiski sagatavot un apmācīt jaunos afrocentristi noskaņotos pētniekus, lai mestu izaicinājumu valdošajai Rietumu historiogrāfijai un atbrīvotu afroamerikāņus no "mentālā verdzības stāvokļa".²⁷⁹ Nesaudzīgu kritiku afrocentristu pētniecības placdarmam velta Stīvens Hovs, norādot, ka "Melnādaino pētniecības žurnāla" publikācijas pārsvarā veido Templa universitātes afroamerikāņu pētniecības departamenta pasniedzēji un studenti, kuru darbos vērojama intelektuālā homogenitāte, nekritisks konformisms un pat sava veida autoritārisms. Tas skaidrojams ar faktu, ka Asante ir izdevuma redaktoru kolēģijas vadītājs un publikācijās vērojams pārlietu liels uzsvars uz atsaucēm, citātiem un skaidrojumiem no Asantes pētījumiem.²⁸⁰

Pēc iepazīšanās ar afrocentristu formulējumiem par afrocentrisma (vai afrocentriskuma) definīciju, jāsecina, ka afrikāņu kultūra un tās raksturojošo elementu

²⁷⁵ Washington, R. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, Vol. 7, No. 2, 1993, p. 263.

²⁷⁶ Afrocentrisko uzskatu nozīmei afroamerikāņu pētniecības definēšanā pievērsies Hjūstonas universitātes afroamerikāņu pētniecības departamenta direktors Džeimss Konjērs (James Coyer), norādot, ka "afroamerikāņu pētniecība" kā termins neakcentē Āfrikas un kulturālo elementu sasaisti. Turpretī Afrikoloģiju vai "Africana" konceptu ir iespējams sasaistīt ar zemi, vēsturi un kultūru, kuras pamatā ir afrikāņu filozofiskie uzskatu un vērtību sistēma. Sīkāk par terminoloģijas jautājumiem skatīt: Conyers Jr., J. L. *The Evolution of Africology: An Afrocentric Appraisal*. *Journal of Black Studies*, Vol. 34, No. 5, pp. 640 - 652.

²⁷⁷ Asante, M. K. *Kemet, Afrocentricity and Knowledge*, p. 14.

²⁷⁸ Karenga, M. *Introduction to Black Studies*, p. 22.

²⁷⁹ Mazama, A. *Journal of Black Studies*, Vol. 31, No. 4, 2001, p. 403.

²⁸⁰ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 240.

kopums, kurā ietilpst vēsture, lingvistika, reliģiskie uzskati, sabiedrības un kopienas organizētība, melnādaino spēju un atziņu kopums, ir pētniecības centrālais objekts.²⁸¹ Autoru zinātniski tendenciozie un politiski separātie pētījumu rezultāti liecina par afrocentrisma ideoloģisko raksturu, ar to saprotot afrikāņu uzskatu sistēmas pamatu, etniskās kopienas interešu veicināšanai. Līdz ar to afrocentrisms atbilst kultūras ideoloģijas raksturojumam, kas ir pamatā vienotai afrikāņu uzskatu sistēmai.

3.2. Radikālie afrocentristi un to kritiķi

Balstoties uz Čeika Anta Diopa darbos izstrādātā modeļa par seno Āfriku apdzīvojošo civilizāciju melnādainajām saknēm, un pieņemot Asantes izstrādāto afrocentriskuma koncepciju, ASV historiogrāfijā sevi pieteica vairāki afrocentriski noskaņoti autori, kuru darbi robežojās ar pseidozinātni un mītisku pagātnes redzējumu. Šo akademiķu pētījumos afrocentriskais skatu punkts tika izmantots, nevis lai celtu melnādaino pašapziņu un padziļināti izzinātu afrikāņu kultūras saknes, bet izbeigtu eirocentrisko uzskatu dominanti un iekļautu savus uzskatus ASV izglītības iestāžu mācību programmās. Šie centieni ir izpelnījušies asu kritiku ne tikai no eirocentriski noskaņoto autoru puses, bet arī no mērenajiem afrocentristiem, kas aicina nejaukt afrocentrismu ar Ēģiptocentrismu.²⁸²

Asākās diskusijas par radikālo afrocentristu pētījumiem izvērtās pēc 1987. gadā Martina Bernala izdotā darba "Melnā Atēna" publicēšanas, kurā autors apgalvo, ka Senās Grieķijas civilizācija bija pakļauta ievērojamai afrikāņu, pārsvarā ēģiptiešu un feniķiešu, un Āziju apdzīvojošo kultūru ietekmei. Pēc autora domām, grieķi ne tikai pārņēma ēģiptiešu kultūru un reliģiju, piesavinājās filozofiskos un zinātniskos sasniegumus, bet ar kolonizācijas palīdzību daļa iedzīvotāju no Āfrikas kontinenta pārcēlās uz Atēnām.²⁸³ Bernals uzsver, ka Senās Grieķijas klasiskie autori apstiprina šo teoriju, ko viņš sauc par "Antīko modeli" ("Ancient Model"), bet vēlākie baltie autori, rasistisku uzskatu vadīti, to ir aizvietojuši ar falsificētu "Āriešu modeli" ("Aryan Model") Senās Grieķijas vēstures skaidrošanai. Tāpat rasistiski noskaņotos pētniekus Bernals apsūdz iedomātas "proto-āriešu" valodas izgudrošanā, norādot, ka vismaz puse no grieķu vārdiem un lielākā daļa mītu ir atrodami ēģiptiešu un

²⁸¹ Saulītis, R. *Verdzības modelis Dienvidu štatos un tā vērtējums ASV historiogrāfijā*: Bakalaura darbs, 51. lpp.

²⁸² Ēģiptocentrisma definīciju sniedz Vilsons Mozess, raksturojot to kā sentimentālu un cinisku mēģinājumu senās ēģiptiešu civilizācijas saknes sasaistīt ar afroamerikāņu senčiem Āfrikā. Tā pamatā ir senās kultūras atjaunošana afroamerikāņu apziņā, par pamatu ņemot Amerikas rasisko izpratni. Moses, W. J. *Afrotopia: The Roots of African American Popular History*, p. 6; Sīkāku kritiku skatīt: Wynters, C. A. Afrocentrism: A Valid Frame of Reference. *Journal of Black Studies*, Vol. 25, No. 2, 1994, pp. 170 – 190.

²⁸³ Bernal, M. *Black Athena: Afro-Asiatic Roots of Classical Civilization: The Fabrication of Ancient Greece, 1785-1985, Vol. 1*. Vintage: London, 1991, p. 23, 401.

feniķiešu atstātajos rakstītajos avotos.²⁸⁴ No afrocentristu vidus Bernals izpelnījās asu kritiku, pirmkārt, par to, ka ir ebreju izcelsmes baltais. Viņa pastiprinātā interese par Seno Grieķiju kā daļu no senās Eiropas kultūras, ir vairāk eurocentriskā nekā afrocentriskā pēc savas būtības. Stīvens Hovs paplašina kritiku, norādot, ka Bernala darbos nav izmantots Diopa pētījums "Civilizācija vai Barbarisms" ("Civilization or Barbarism"), kurā apskatīti tie paši jautājumi, kurus izcēlis Bernals, bet Klaids Vinters uzsver, ka "Melnā Atēna" diskreditē afrocentrismu kā akadēmisku disciplīnu un Bernalu nekādā gadījumā nevajadzētu saistīt ar mūsdienu afrocentriskajiem domātājiem.²⁸⁵

Ilgstoša polemika ASV historiogrāfijā izvērtās starp Martinu Bernalu un ebreju izcelsmes balto vēsturnieci Mariju Lefkovicu (Mary Lefkowitz), kura 1996. gadā izdotajā darbā "Ne no Āfrikas" ("Not Out of Africa") piedāvāja apjomīgāko un detalizētāko uzbrukumu afrocentriskajiem domātājiem, galveno uzsvāru liekot uz Bernala darbā paustajām tēzēm. Par šo faktu Lefkovicā izpelnījās plašu nosodījumu, neanalizējot savā darbā mēreno afrocentristu darbus, līdz ar to Stīvens Hovs uzskata, ka viņa nav kompetenta spriest par afrocentrisma kā akadēmiskas disciplīnas metodoloģiju, argumentāciju un pētniecības struktūru.²⁸⁶ Autores pamatmērķis darbā „Ne no Āfrikas” ir aizstāvēt antīkās Grieķijas mantojumu un klasiskās izglītības skaidrojumu no afrocentristu apmelojumiem. Pēc Lefkovicā domām, afrocentrisms „nepelnīti aplaupa senos grieķu un to pēctečus no antīkās civilizācijas atstātā vēsturiskā mantojuma”,²⁸⁷ izslēdzot iespēju, ka grieķi savu kultūru, filozofiju un zinātņi būtu pārņēmuši no ēģiptiešiem, par galveno piemēru minot faktu, ka grieķu zinātnieks un filozofs Aristotelis nevarēja apzagt Aleksandrijas bibliotēku, lai pārvestu informāciju no Ēģiptes uz Grieķiju, jo tā tika uzbūvēta aptuveni 50 gadus pēc viņa nāves. Balstoties uz vairākiem šādiem secinājumiem, Lefkovicā norāda, ka afrocentristi atsakās no tradicionālās vēsturiskās metodoloģijas, noliedzot laika linearitāti, ignorējot faktus un atstātās vēsturiskās liecības, kas varētu argumentēt pret viņu pieņēmumiem, radot vēsturiskos mītus un puspatiesības.²⁸⁸ Viņa uzsver, ka afrocentriskie mīti pēc savas būtības ir eurocentriski, koncentrējoties uz Ēģiptes civilizāciju un ignorējot citu Āfrikas kultūru, piemēram, Nūbijas,

²⁸⁴ Bernal, M. *Black Athena: Afro-Asiatic Roots of Classical Civilization: The Fabrication of Ancient Greece, 1785-1985, Vol. 1*, p. 42, 95, 341.

²⁸⁵ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*, p. 204; Wynters, C. A. *Journal of Black Studies*, Vol. 25, No. 2, 1994, p. 176.

²⁸⁶ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*, p. 10 – 11.

²⁸⁷ Lefkowitz, M. *Not Out of Africa: How Afrocentrism Became an Excuse to Teach Myth as History*. New York: Basic Books, 1996, p. 126.

²⁸⁸ *Ibid.*, p. 7.

atstāto mantojumu, tādā veidā pētot šīs civilizācijas pēc eiropiešu izstrādātajiem standartiem.²⁸⁹

Pēc Lefkovicis darba publicēšanas gan afrocentristi, gan viņu kritiķi centās aizstāvēt abu pušu viedokļus, tā Asante ieņēma neitrālu pozīciju, kritizējot Bernala eurocentrisko ietekmi un Lefkovicis neprecīzos pieņēmumus par afrocentrisma metodoloģiju. Vienprātība Asantes un Lefkovicis uzskatos bija par vērojama par jautājumu vai Kleopatra ir bijusi melnādainas izcelsmes. Pats Bernalis turpināja intelektuālo debati par Senās Grieķijas kultūru sakariem, apgalvojot, ka tikai cenšas piedāvāt atšķirīgu skatu punktu valdošajam „Āriešu” modelim antīko civilizāciju skaidrošanā²⁹⁰, uz ko Lefkovicis atbildēja, ka Bernala un citu afrocentristu mērķis ir mītu mācīšana ASV izglītības iestādēs, un savā darbā centusies noraidīt afrocentristu izteikumus par grieķu kultūras elementu ciešu saistību ar ēģiptiešiem, kam nav vēsturiska pamata.²⁹¹ Lai arī abu autoru polemika akadēmiskajā vidē ir noslēgusies bez redzamiem rezultātiem, Bernala un Lefkovicis izteikumi joprojām kalpo par avotu jaunām diskusijām afrocentristu un eurocentristu starpā. Kā norāda Stīvens Hovs, tad galvenie afrocentrisma kritiķu trūkumi ir tikai radikālo afrocentristu, kurus nepieņem prominentākie afrocentriski noskaņotie autori, uzskatu kritika, neanalizējot Asantes, Karengas, vēsturnieka Ivana Van Sertimas (Ivan Van Sertima)²⁹², Diopa vai Jozefa Ben-Johanena (Yoseff Ben-Jochannan)²⁹³ uzskatu kopumu, kas veido afrocentrisko ideju pamatu. Šo kritiķu darbi ir virspusēji, koncentrējoties tikai uz dažiem pētījumiem, kas nav iespaidojuši kopējo afrocentristu uzskatu sistēmu.²⁹⁴

Pēc vairāku ASV lielpilsētu vidusskolu, koledžu un universitāšu pedagogu ierosinājumiem iekļaut afrocentrismu kā multikulturālu perspektīvu sociālo zinātņu pētniecības mācību programmās, baltie afrocentrisma pretinieki ir sākuši kampaņu šo ideju un afrikoloģijas kā akadēmiskas disciplīnas diskreditēšanai. Cīņai pret afrocentrismu 90. gadu sākumā tika izveidota „Vēstures aizstāvības komiteja” („Committee for the Defense of

²⁸⁹ Ibid., p. 156.

²⁹⁰ Bernal, M. The Afrocentric Interpretation of History: Bernal replies to Lefkowitz. *The Journal of Blacks in Higher Education*, No. 11, 1996, p. 91.

²⁹¹ Lefkowitz, M. The Afrocentric Interpretation of Western History: Lefkowitz Replies to Bernal. *The Journal of Blacks in Higher Education*, No. 12, 1996, p. 90.

²⁹² Ivans Van Sertima 1976. gadā izdotajā darbā “Viņi ieradās pirms Kolumba” („They Came Before Columbus”) postulē, ka ēģiptiešu un nūbiešu kuģotāji pirmie atklāja Amerikas kontinentu, par ko liecina Olmeku (Olmec) kultūras atstāto akmens skulptūru negroīdie vaibsti – biezas lūpas un plats deguns.

²⁹³ Ben-Johanena darbu (akadēmiskās karjeras laikā sarakstījis vairāk kā 49 grāmatas) pamatā ir apgalvojums, ka ebreji ir cēlušies no Etiopijas un bijuši melnādainie, bet daļa, kas devusies uz ziemeļiem un kuru ādas krāsa kļuvusi gaišāka aukstā klimata dēļ, pārņēma melnādaino ebreju reliģiskos uzskatus un tradīcijas.

²⁹⁴ Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*, p. 11.

History”), kuras priekšgalā atradās liberālisma patriarhs Artūrs Šlezingers Jr.²⁹⁵ 1992. gadā izdotajā darbā „Amerikas sašķelšana” („The Disuniting of America”) Šlezingers melnādaino akadēmiķu darbos izvirzīto mērķi – veicināt afroamerikāņu pašapziņu, pašcieņu, lepnumu par savu izcelsmi un senču tēvzemi - ir raksturojis kā „melno amerikāņu afrikanizēšanu”, norādot, ka afrocentristi iestājas nevis par kulturālo plurālismu, bet melnādaino etnocentrismu.²⁹⁶ Nosodījumu Šlezingers pauž arī par afrocentristu izvēlēto terminoloģiju, norādot, ka afrikāņu kultūru un civilizāciju vietā būtu jālieto termins "cilts" ("tribe"), kas bijis pamatā afrikāņu kopienai, aicinot turpmāk analizēt cilšu paradumus, rituālus, kultūru un organizētību.²⁹⁷ Tomēr kļūdaini autors uzskata, ka afrocentristi pastiprinātu uzmanību pievērš Senās Ēģiptes kultūrai un tās pagātnes sasniegumiem, jo tikai Martina Bernala darba "Melnā Atēna" pamatā ir ēģiptiešu ietekmes pastiprināta analīze.

Visa afrocentrisma pamatā Šlezingers saredz vēsturiski terapeitiskus afroamerikāņu centienus veicināt pašcieņu un lepnumu melnādaino skolnieku vidū. Rasiskai pašapziņai un kopienas lepnuma sajūtai ir jāstiprina vienota identitāte un pašcieņa minoritāšu vidū. Šo apstākli Šlezingers vērtē negatīvi, norādot, ka vēsturei kā akadēmiskai disciplīnai ir jāveicina patiens pagātnes atspoguļojums, nevis jākļūst par ieroci cīņā par etnisko grupu vēstures sasniegumu popularizēšanu.²⁹⁸ Gadu vēlāk, 1993. gadā, Molefi Kete Asante darbā "Malkolms X kā kulturāls varonis un citas afrocentriskas esejas" nosodīja Šlezingera redzējumu par amerikāņu sabiedrību, norādot, ka tā nav statiska, kā vēsturnieks to ir centies raksturot, bet gan dinamiska, līdz ar to katrai etniskajai grupai ir nepieciešams pārvērtēt iepriekšējo paaudžu sarakstīto vēsturi. Atšķirīgo etnisko grupu amerikanizēšanu Asante salīdzina ar rusifikācijas politiku Padomju Savienībā, kas bija viens no galvenajiem iemesliem lielvalsts sabrukumā. Lai ASV izbēgtu no līdzīga likteņa, amerikāņiem ir jāpieņem plurālisma idejas, lai veidotu kopīgu kultūru. Afrocentristi nenoliedz eirocentrismu pēc būtības, bet cenšas neļaut tam iegūt universālu statusu ASV izglītības iestādēs.²⁹⁹

Radikālo afrocentristu kritiķi pēdējo 20 gadu laikā ir izrādījuši nopietnu pretestību afrocentrisko uzskatu integrēšanai ne tikai ASV akadēmiskajā vidē, bet arī valsts finansētajās izglītības iestādēs. Tādi kritiķi kā Marija Lefkovic, Artūrs Šlezingers un Patriks Bjūkenens ir veikuši apjomīgu darbu, lai uzsvērtu afrocentristu darbos atrodamos faktuālos trūkumus, kā arī norādījuši uz briesmām, kas draud amerikāņu sabiedrībai, ja afrocentristiem izdosies

²⁹⁵ Wynters, C. A. *Journal of Black Studies*, Vol. 25, No. 2, 1994, p. 172, 180.

²⁹⁶ Schlesinger, A. M. *The Disuniting of America*. New York: W. W. Norton & Co, 1992, p. 49-55, 95.

²⁹⁷ Ibid., p. 78, 81.

²⁹⁸ Ibid., p. 69-70.

²⁹⁹ Asante, M. K. *Malcolm X as Cultural Hero & Other Afrocentric Essays*, p. 88-90.

sasniegt savus mērķus. Tomēr šo kritiķu darbos ir vērojami vairāki nozīmīgi trūkumi - pirmkārt, neviens autors nekritizē afrocentrisma terminoloģiju, nepiedāvājot alternatīvas versijas par to, kā definēt šo vēsturisko un kulturālo fenomenu, kā arī sistemātiski nav analizējuši afrocentrisma metodoloģiju. Otrkārt, gan Lefkovic, gan Šlezingers savas kritikas pamatā ir izvēlējušies Martina Bernala 1987. gadā izdoto darbu "Melnā Atēna", kuru neatzīst paši afrocentristi, un darbā paustās tēzes nav afrocentrisku uzskatu pamatā. Treškārt, baltie akadēmiķi ir nobijušies, ka, britu vēsturnieka Normana Deivisa (Norman Davies) vārdiem izsakoties, afrocentrisms necenšas līdzsvarot pasaules vēstures apguvi un taisnīguma atjaunošanu, bet gāzt eurocentrismu no vēstures interpretēšanas dominējošās pozīcijas. Deiviss šo procesu salīdzinājis ar situāciju, kad "zāles ir bīstamākas par slimību."³⁰⁰ Jāuzsver, ka šāds skatījums ir pārāk vienkāršots un liek uzskatīt, ka lielai daļai kritiķu trūkst padziļinātas izpratnes par afrocentristu spriedumiem, kas ļautu saprastu fenomena būtību un kopīgi meklētu risinājumu Rietumu pasaules multikulturālo sabiedrību atšķirīgo pagātnes jautājumu atspoguļošanai.

3.3. Afrocentrisko ideju kontinuitāte mūsdienu afrocentristu darbos

ASV historiogrāfijā līdz mūsdienām joprojām raisās diskusijas par afrocentrisma kā akadēmiskas disciplīnas idejiskajiem pamatiem. Vairāki autori savos darbos ir nolieguši 19./20. gs. afroamerikāņu intelektuāļu pausto uzskatu kontinuitāti afrocentristu pētījumos. Tā, piemēram, Roberts Vašingtons uzsver afrocentriskās perspektīvas novirzīšanos no tradicionālajām amerikāņu vērtībām. Par afrocentrisma pirmsākumiem var runāt tikai ar 20. gs. 80. gadiem, kad ASV universitātēs radās un attīstījās melnādaino pētniecības departamenti, kas veicināja afrocentrisku ideju integrēšanu mācību programmās. Lai arī vairākus afrocentrisma aspektus ir iespējams sasaistīt ar Viljama Edvarda Burgharda Dibua pan-afrikānisma idejām un antropologa Melvila Herskovita pētījumiem par afrikānismiem ASV kultūrā, tomēr Vašingtons uzskata, ka būtu kļūdaini skatīt afrocentrismu kā šo ideju sintēzes produktu vai mūsdienām pielāgotu uzskatu kopiju. Tomēr nenoliedzama ir šo ideju ietekme afrocentrisma kā idejiska strāvojuma modelēšanā. Galvenās atšķirības autors saredz taktikā un stratēģiskajos mērķos - afrocentrisms ir atteicies no melnādaino nacionālisma idejām, mainot uzvaru no politiskajām aktivitātēm uz intelektuāli-akadēmisko vidi, cenšoties celt melnādaino etnisko pašapziņu ar akadēmisku aktivitāšu palīdzību.³⁰¹ Kā galveno atšķirību

³⁰⁰ Normans, D. *Eiropas vēsture*. Rīga: Jumava, 2009, p. 21.

³⁰¹ Washington, R. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, Vol. 7, No. 2, 1993, p. 262.

starp 20. gs. sākuma afroamerikāņu intelektuāļiem un mūsdienu afrocentristiem, Mia Beja saskata "afrocentrisko metožu trūkumā".³⁰² Autore uzsver, ka neskatoties uz uzskatu pārklāšanos, ideju vēsturē vissvarīgākais ir vēsturiskais konteksts, kas kalpo par iemeslu tam, ka agrīnie afroamerikāņu intelektuāļi nav afrocentrisma pirmatklājēji. 19. gs. beigās melnādainie akadēmiķi dzīvoja vidē, kur dominēja zinātniskais rasisma pamatojums un ASV vēstures zinātnē valdīja atklāta melnādaino diskriminācija, bet mūsdienu afrocentristi ir dzimuši laikā, kad 20. gs. 60. gados ASV zinātnē transformējās uzskati par bioloģiju un kultūru, kad risinājās atteikšanās no iepriekš pastāvošajiem rasistiskajiem spriedumiem. Par būtisku atšķirību Beja uzskata mūsdienu afrocentristu tiešanos pēc idealizētas Āfrikas pagātnes, kas nav raksturīgi nevienam agrīnajam autoram.³⁰³

Lai arī daļa afrocentrisma kritiķu un apskatnieku noliedz ideju kontinuitāti mūsdienu afrocentristu darbos, tomēr idejiskā saistība ir acīmredzama. Nevar noliegt, ka daudzi agrīno afroamerikāņu akadēmiķu uzskati ir transformēti vai pielāgoti vēsturiskajai realitātei, tomēr afrocentrisko ideju pamats ASV historiogrāfijā tika ielikts jau 19. gs. beigās. Jau ar pirmajiem afroamerikāņu intelektuāļu darbiem (E. Blaidens, Dž. Vašingtons-Viljams) afroamerikāņu pētniecībā tika popularizētas pan-afrikānisma idejas, ko tieši pārņēmuši mūsdienu afrocentristi. Uzskats, ka visiem melnādainajiem gan Āfrikā, gan diasporā ir vienota pagātne, kultūra un kopīgi senči. Par pan-afrikānisma ideju galvenajiem atbalstītājiem 20. gs. kļuva ievērojamie akadēmiķi Viljams Edvards Burghards Dibuā un Markuss Gārvijs. Papildus no jamaikiešu oratora tika pārņemtas idejas par afrikāņu kultūras mantojuma saglabāšanu, lai pierādītu afroamerikāņu ieguldījumu ASV demokrātijas veidošanā, kā arī "Gārvejisma" pamatideja - melnādainās rases vienojošais pašlepnums un spēks. Dibuā iestājās pret afroamerikāņu pilnīgu integrāciju sabiedrībā un diskrimināciju no balto puses, un kā uzskata Asante, tad tieši ievērojamā pan-afrikānista darbos tika likts pamats mūsdienu afrocentrisma ideoloģijai. Dibuā attīstīta "talantīgā desmitnieka" koncepcija kalpoja par paraugu turpmāko afroamerikāņu intelektuāļu izglītošanai un veicināja melnādainās kopienas saliedētību.³⁰⁴ Tomēr Dibuā nav iespējams uzskatīt par afrocentristu, jo viņa analīze un izmantotā metodoloģija bija izteikti eurocentriska, kas saistīts ar autora studijām Eiropā un Hārvardā, laikā, kad ASV valdīja atklāts rasisms. Vašingtona - Dibuā debates rezultātā iespējams konstatēt, ka Būkera Vašingtona piedāvātās politiskās idejas bez kultūrala un vēsturiska pamata nebija iespējams īstenot.

³⁰² Bay, M. *Amerikanstudien/American Studies*, Vol. 45, No. 4, 2000, p. 506.

³⁰³ Bay, M. *Amerikanstudien/American Studies*, Vol. 45, No. 4, 2000, p. 509.

³⁰⁴ Asante, M. K. *Malcolm X as Cultural Hero & Other Afrocentric Essays*, p. 18.

Liekot pamatus afrocentrisma idejām izglītības iestāžu mācību programmās, visplašāk mūsdienu afrocentristi ir pārņēmuši Kārtera Vudsona 1933. gadā izdotā darbā "Nēģeru kļūdainā izglītība" paustās idejas par afroamerikāņiem specializētas izglītības nepieciešamību, lai izvairītos no melnādaino audzēkņu emocionālas un psiholoģiskas degradēšanas. Vudsonu un mūsdienu afrocentristus vieno centieni meklēt alternatīvu piegājienu afroamerikāņu vēstures un kultūras pasniegšanai skolēniem, sniedzot pretsparu balto pārākuma ideoloģijai. Tādā veidā Eiropas antīko kultūru sasniegumi ir jāaizvieto ar augsti attīstītu Āfrikas civilizāciju vēstures atspoguļojumu un afrikāņu kultūras unificēšanas idejām.

Tā kā mūsdienu afrocentristi uzskata, ka kultūra ir šī vēsturiskā fenomena pamatā, tad nepieciešams izcelt baltā antropologa Melvila Herskovita nopelnus afroamerikāņu kultūras popularizēšanā un pan-afrikānisma idejiskā balsta izveidē. Herskovita pētījumi par afrikānismu klātbūtni gan afroamerikāņu, gan balto amerikāņu kultūrā, ļāva melnādainajiem intelektuāļiem 20. gs. vidū argumentēt pret ideju, ka vergi, pēc atvešanas uz Ameriku, zaudēja savu cilšu kultūru, tradīcijas un paražas. Herskovits ne tikai lika pamatus pan-afrikānisma ideju popularizēšanā ASV akadēmiskajā vidē, bet arī iestājās par vienotas afrikāņu kultūras esamību, ko mūsdienās postulē afrocentristi, atsaucoties uz seno nūbiešu un ēģiptiešu civilizācijām.

Ja agrīno afroamerikāņu intelektuāļu idejas afrocentrisma filozofijā tika pieņemtas bez modificēšanas, tad sākot ar 20. gs. vidu, turpmāko akademiķu un intelektuāļu idejas tika transformētas un pielāgotas vēsturiskajai realitātei, kā arī afrocentrismam nederīgās idejas ignorētas. Šāda metodoloģijas izmantošana ir pelnījusi asu kritiku, tomēr lielākā daļa ideju pamatvirzieni ir palikuši nemainīgi. Martina Lutera Kinga Jr. pārliecība par pilnīgas afroamerikāņu kopienas integrāciju amerikāņu sabiedrībā tika noraidīta jau "Melnā spēka" darbības laikā, tāpēc afrocentristi no Kinga nav pārņēmuši nevienu elementu. Atšķirīga situācija ir ar "Islāma nācijas" līderu - Elaija Muhameda un Malkolma X - idejām: Asante uzsver islāma un Muhameda objektivitātes lomu afrocentriskuma modelēšanā, izmantojot kultūras artefaktus kā simbolus jaunas afroamerikāņu kultūras izveidē. Iedvesmojot veselu afroamerikāņu paaudzi, Muhameds sludināja atteikšanos no vergu mentalitātes un motivēja melnādainos gūt panākumus zinātnē, mākslā un literatūrā. Malkolma X runās plaši izskanēja pan-afrikānisma un melnādaino nacionālisma idejas, apvienojumā ar afrikāņu kultūras popularizēšanu. Viņa pan-afrikānismu, tāpat kā Dibuā, veicināja piesliešanās sociālisma idejām. Afroamerikāņu līderis noraidīja eurocentriskās idejas un aicināja melnādainos atbrīvoties no balto ideoloģiskajiem uzskatiem laikā, kad sevi pieteica "Melnā spēka" kustība. Malkolma X aicinājums pretoties apspiešanai un cīnīties par līdztiesību sabiedrībā "ar visiem

iespējamiem līdzekļiem", sekmēja atbrīvošanos no mentālās verdzības paliekām afroamerikāņu apziņā un iekšējām šaubām par savu vienlīdzību. Atsakoties no eurocentriskiem uzskatiem, Malkolms veicināja afrocentriskā skatu punkta nepieciešamību afroamerikāņu pagātnes sasniegumu izvērtēšanā. Tomēr atšķirībā no Malkolma X un Elaija Muhameda, mūsdienu afrocentristi ir atteikušies no islāma reliģiskajām idejām, dodot ceļu jaunai, uz afrocentrisma ideoloģijas balstītai un seno afrikāņu kultūru iedvesmotai, ticībai - "Njia".

Idejiskās vadlīnijas pārņemot no iepriekš norādītajiem afroamerikāņu intelektuāļiem un antropologa Melvila Herskovita pētījumiem, afrocentrismam trūka izstrādātas metodoloģijas un ideoloģiskās iestrādes, kuras pirmoreiz tika nodefinētas Mualanas Karengas pētījumos. Karengas nopelns afrocentrisma izveidē saistās ar ideoloģijas "Kawaida" izstrādi un afrocentriskā skatu punkta teorētisko pamatu noformulēšanu. Popularizējot afrikāņu mitoloģiskos uzskatus, Karenga iedvesmojās no 19. gs. beigu autoriem, piedāvājot afrocentrisku skatījumu uz seno Āfrikas civilizāciju vēsturi. Centieni atjaunot afrikāņu mitoloģiju, veicināja ideju par kopīgas afroamerikāņu kultūras izveides nepieciešamību. Iedvesmojoties no Gārvija, Muhameda un Malkolma X, Karenga aicināja afroamerikāņus meklēt afrikānismus un piekopt afrikāņu tradīcijas ģērbšanās stilā, uzvedībā un attieksmē pret sevi un apkārtējo pasauli, balstoties uz izstrādātās "Kawaidas" pamatiem. Kā norāda Asante, tad viens no afrocentrisma balstiem - "Kawaida" - ir afroamerikāņu kultūras ideoloģijas augstākā attīstības pakāpe.³⁰⁵ Karengas un Asantes galvenais nopelns saistās ar afrocentrisma kā akadēmiskas disciplīnas izveidi afroamerikāņu pētniecības departamentos ASV koledžās un universitātēs, kā arī afrocentrisko uzskatu integrēšanu valsts finansēto skolu mācību programmās, piedāvājot alternatīvu skatījumu uz, ne tikai antīko, bet arī moderno kultūru līdzāspastāvēšanu.

20. gs. 70. gados radikalizējoties afroamerikāņu jaunatnei, afrocentrisms kā akadēmiska disciplīna tika iekļauta afroamerikāņu pētniecības departamentu mācību programmās. Idejiski iedvesmojoties no agrīno intelektuāļu idejām par afroamerikāņu pašapziņas celšanu, rasiskā lepnuma veicināšanu, kļūdainās izglītības pārvērtēšanu, afrikānismu klātbūtni ASV kultūrā un alternatīvu skatu punkta nepieciešamību tālākā afrikāņu un Āfrikas civilizāciju izpētē, mūsdienu afrocentristi izstrādāja pētniecības struktūru, pamatnostādnes un metodoloģiskos ietvarus vēstures un kultūras fenomena formulēšanai. Viens no galvenajiem afrocentrisma trūkumiem ir tā definēšanas problemātika, jo

³⁰⁵ Asante, M. K. *Afrocentricity: The Theory of Social Change*, p. 28-29.

pārliecinātie afrocentristi paši nespēj sniegt konkrētu definīciju, vien norādot, ka afrocentrisma pamatā ir pan-afrikānisma idejas par vienotu afrikāņu kultūru un seno Āfrikas civilizāciju sasaiste ar mūsdienu afroamerikāņiem. Pēc apskatītajiem kritērijiem, afrocentrisms visvairāk atbilst kultūras ideoloģijai. Kritiķi galveno lomu afrocentrisma nosodīšanā ir pievērsuši radikālo afrocentristu darbiem, kurus neatzīst mērenie afrocentristi, tāpēc izteiktie spriedumi aptver šauru afrocentriskuma izpausmes jomu un pilnībā neatbilst afrocentristu pasaules uzskatam.

SECINĀJUMI

Pateicoties mūsdienu afrocentristu unikālajiem pētījumiem par afrikāņu kultūrām un Āfrikas civilizācijām, etniskās vēstures pētniecība ASV historiogrāfijā ieņem ievērojamu lomu, ignorējot tradicionālos zinātnes sasniegumus un apšaubot Eiropas vēstures un civilizācijas neadekvāti lielo nozīmi pasaules vēstures kontekstā. Tomēr afrocentristu idejiskās bāzes pamati tika ielikti jau 19. gs. beigās, bet pateicoties mainīgai sociāli - politiskai situācijai un afroamerikāņu pētniecības departamentu izveidei, šīs idejas popularitāti ieguva 20. gs. 80. gados.

Afrocentrisko ideju rašanās ASV 19. gs. beigās vistiešākajā mērā bija saistīta ar afroamerikāņu sociāli-politisko un tiesisko stāvokli Dienvidu štatos, kur dzīvoja lielākais vairākums melnādaino. Apspiestība, atklāts rasisms, fiziska un emocionāla vardarbība, kā arī nošķirtu sabiedrisko iestāžu pastāvēšana, mudināja kopienas līderus sākt politisku cīņu par līdztiesības iegūšanu, pārvērtējot "Džima Krova" līgumu atbilstību ASV Konstitūcijai, bet izglītotie afroamerikāņi ar akadēmisku pētījumu palīdzību centās pierādīt melnādaino ieguldījumu ASV neatkarības nostiprināšanā, un izcelt afroamerikāņu pagātnes sasniegumus. 19./20. gs. mijā, aizsākot afroamerikāņu pētniecību, agrīnie intelektuāļi iestājās par afrikāņu radošās un praktiskās domāšanas, izturēšanās, kultūras un zinātnes sasniegumu, mentalitātes un unikāla pasaules skata esamības izziņāšanu, nozīmīgu lomu pievēršot terminoloģijai - aicinot lietot apzīmējumu "afrikānis", lai izceltu kopienas vēsturisko vienotību ar Āfrikas kontinentu. Edvarda Vilmota Blaidena un citu agrīno akademiķu darbos tika likts pamats seno Āfriku apdzīvojušo civilizāciju vēsturiskajai nozīmībai, kas veicināja pan-afrikānisma ideju popularizēšanu. Par spīti faktam, ka vairākos agrīno afroamerikāņu intelektuāļu darbos bija vērojams mītisks pagātnes atspoguļojums, kas nebalstījās uz vēsturiskajiem faktiem un avotiem, šie darbi sekmēja melnādaino pašapziņas celšanos un veicināja lepnumu par savu rasi. Turpinot un modificējot agrīno intelektuāļu afrocentriskās idejas, ASV historiogrāfijā sevi pieteica Viljams Edvards Burghards Dibuā, Būkers Vašingtons un jamaikietis Markuss Gārvijs, kuru uzskatu pamatā bija vēlme pārvērtēt balto amerikāņu mītus par melnādainajiem, veicinot sociālas un politiskas līdztiesības iegūšanu. Pārstāvot radikāļus, Dibuā izstrādāja "talantīgā desmitnieka" koncepciju, aicinot melnādainos iegūt augstāko izglītību, turpretī Vašingtons iestājās par arodizglītības nepieciešamību, aizsākot nozīmīgo "Vašingtona-Dibuā" debati, kā rezultātā tika sekmētu afroamerikāņu līderu izglītošana un melnādaino divpusīgās dabās – kā ASV pilsonim un afroamerikānim - atzīšana. Uzsvērot kultūras centrālo lomu, par

afrocentristu darbu zinātnisko un metodisko pamatu ir padarīti antropologa Melvila Herskovita pētījumi par atšķirīgajām afrikāņu kultūrām un afrikānismiem ne tikai afroamerikāņu, bet arī balto amerikāņu kultūrā. Mūsdienās šīs pan-afrikāniskās idejas tiek popularizētas, lai radītu lepnumu par savu izcelsmi un senču tēvzemi.

20. gs. vidū aktivizējās pilsoņtiesību kustība, kas fundamentāli izmainīja starprasu attiecības ASV un afroamerikāņu stāvokli sabiedrībā. Attīstoties jaunai sociāli - politiskai situācijai, melnādainie līderi - Martins Luters Kings un Malkolms X - pārņēma iepriekšējo līderu idejiskās pamatlīnijas un, pielāgojot vēsturiskajai realitātei, sekmēja afroamerikāņu kopienas solidaritāti un pašlepnumu. Nespējot sasniegt tūlītējus tiesiskus panākumus balto pretdarbības dēļ, afroamerikāņu kopienā strauju popularitāti guva radikālo organizāciju idejas, radikalizējot studentus un melnādaino vidusslāni. Malkolma X un "melnā spēka" ideoloģija bija pamatā nošķirtu afroamerikāņu pētniecības departamentu izveidei un afrocentrisko uzskatu integrēšanai ASV augstākajās mācību iestādēs 20. gs. 60. gados.

Turpmākajās divās desmitgadēs, pateicoties pētniecības departamentu izveidei un akadēmisko žurnālu izdošanai, risinājās aktīva afrocentrisko darbu izdošana. Par galveno trūkumu, līdz 20. gs. 80. gadiem, tika uzskatīta afrocentrisma metodoloģijas, terminoloģijas un pētniecības struktūras neizstrādāšana, tāpēc 80. gadu sākumā Molefi Kete Asante darbā "Afrocentriskums" veica trūkstošo elementu padziļinātu afrocentrisku aprakstu. Tieši Asante arī uzskatāms par mūsdienu afrocentrisma pamatlicēju, norādot, ka savos darbos ietekmējies no Dibuā, Gārvija, Herskovita, Malkolma X, Elaija Muhameda un Mualanas Karengas idejām, izstrādājot afrocentrisko teoriju, kuras centrālā nozīme pievērsta afrikāņu mentalitātes, kultūras, filozofijas un pasaules uzskata jautājumiem. Historiogrāfijā "afrocentrisms" definēts kā idejisks strāvojums, ideoloģija, uzskatu sistēma vai paradigma, mācība, alternatīvs paņēmiens kā pētīt melnādaino vēsturi, vai pretstats ASV historiogrāfijā pastāvošajam eurocentrismam un rasismam. Vienprātība gan afrocentristu, gan kritiķu vidū ir par afrocentrisma kā akadēmiskas disciplīnas starpdisciplināro raksturu, iekļaujot vēsturi, socioloģiju, lingvistiku, antropoloģiju un kulturoloģiju. Nespējot viennozīmīgi noformulēt "afrocentrisma" kā termina būtību, afrocentrisma pretinieki kritizēja Asanti un vairākus radikālos afrocentristus par to vēlmi ieviest afrocentriskos uzskatus ASV izglītības iestāžu mācību programmās, ar mērķi šķelt amerikāņu sabiedrību un diskreditēt valdošo eurocentrisko vēstures izpratni. Tomēr jāuzsver, ka līdz pat mūsdienām eurocentriskie kritiķi ir pievērsuši pastiprinātu uzmanību tikai dažiem radikālo afrocentristu izteikumiem par senajām civilizācijām, nespējot sniegt vispārēju, konstruktīvu formulētu kritiku afrocentrisma kā kultūras ideoloģijas pamatbalstiem.

Tā kā historiogrāfijas pētījumos trūkst afrocentrisma idejiskās bāzes analīzes un uzskatu kontinuitātes pamatošana, tad maģistra darbā tika pierādīta agrīno afroamerikāņu intelektuāļu, pan-afrikānisma ideju popularizētāju, pilsoņtiesību kustības līderu un radikālo melnādaino akademiķu idejiskais pamats mūsdienu mēreno afrocentristu darbos un paustajās idejās. Lai arī ideju kontinuitāte ir notikusi transformējot, sintezējot un pielāgojot idejas vēsturiskajai realitātei, to izpētes pamats ir palicis nemainīgs. Uzsvārs uz seno civilizāciju sasniegumiem kultūrā, zinātnē un filozofijā, vienotas afrikāņu kultūras un vēstures popularizēšana, melnādaino rasiskā lepnuma veicināšana un alternatīva skatu punkta piedāvāšana raksturo mūsdienu ievērojamāko afrocentristu, viņu vidū Molefi Kete Asantes, Mualanas Karengas un Martina Bernala, koncepcijas. Par nozīmīgiem trūkumiem afrocentrisma ideoloģijā joprojām var uzskatīt vienotas terminoloģijas trūkumu, kas sekmētu auglīgu polemiku afrocentristu un to kritiķu starpā. Maģistra darba mērķis tika sasniegts, analizējot pētnieku viedokļus un iezīmējot nozīmīgākos atskaites punktus afrocentrisma pētniecības gaitā cauri dekādēm, radot lasītājam vispārīgu un detalizētu ainu par šī vēsturiskā un kulturālā fenomena idejiskajiem pamatiem un uzskatu kontinuitāti ASV historiogrāfijā.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAĶSTS

AVOTI

1. Asante, M. K. *Afrocentricity: The Theory of Social Change*. Chicago: African American Images, 2003, 148 p.
2. Asante, M. K. *Kemet, Afrocentricity and Knowledge*. NJ: Africa World Press, 1990, 214 p.
3. Asante, M. K. *Malcolm X as Cultural Hero & Other Afrocentric Essays*. Trenton: Africa World Press, Inc, 1993, 191 p.
4. Asante, M. K. The Afrocentric Idea in Education. *Journal of Negro Education*, Vol. 60, No. 2, 1991, pp. 170 – 180.
5. Bernal, M. *Black Athena: Afro-Asiatic Roots of Classical Civilization: The Fabrication of Ancient Greece, 1785-1985, Vol. 1*. Vintage: London, 1991, 575 p.
6. Bernal, M. The Afrocentric Interpretation of History: Bernal replies to Lefkowitz. *The Journal of Blacks in Higher Education*, No. 11, 1996, pp.86-94.
7. Carmichael, S. Hamilton, C. V. *Black Power: The Politics of liberation in America*. New York: Vintage Books, 1967, 230 p.
8. Cruse, H. *The Crisis of the Negro Intellectual: A Historical Analysis of the Failure of Black Leadership*. New York: New York Review Books, 1967, 594 p.
9. DuBois, W. E. B. *Black Folk Then and Now*. Oxford: Oxford University Press, 2007, 301 p.
10. DuBois, W. E. B. *The Crisis*, Vol. 28, May 1924, pp. 8-9.
11. Dubois, W. E. B. *The Negro*. New York: Holt, 1915, 284 p.
12. Dubois, W. E. B. The Talented Tenth. *The Negro Problem: A Series of Articles by Representative American Negroes of Today*. New York: James Pott & Company, 1903, p. 31 – 77.
13. Franklin, J. H. *Mirror to America: The Autobiography of John Hope Franklin*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005, 401 p.
14. Franklin, J. H. The New Negro History. *The Journal of Negro History*, Vol. 42, No. 2, 1957, pp. 89-97.
15. Herskovits, M. J. Problem, Method and Theory in Afroamerican Studies. *Phylon*, Vol. 7, No. 4, 1946, pp. 337 – 354.

16. Herskovits, M. J. *The Myth of the Negro Past*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1941, 368 p.
17. Herskovits, M. J. The Negro in the New World: The Statement of Problem. *American Anthropologist*, Vol. 32, No, 1, 1930, pp. 145 – 155.
18. Karenga, M. Black Studies and the problematic of a paradigm: The philosophical dimension. *Journal of Black Studies*, Vol. 18, No. 4, 1988, pp. 395-414.
19. Karenga, M. *Introduction to Black Studies*. Los Angeles: University of Sankore Press, 2010, 531 p.
20. Lefkowitz, M. *Not Out of Africa: How Afrocentrism Became an Excuse to Teach Myth as History*. New York: Basic Books, 1996, 320 p.
21. Lefkowitz, M. The Afrocentric Interpretation of Western History: Lefkowitz Replies to Bernal. *The Journal of Blacks in Higher Education*, No. 12, 1996, pp. 89-91.
22. Malinowski, B. The Pan-African Problem of Culture Contact. *American Journal of Sociology*, Vol. 48, No. 6, 1943, pp. 649 – 665.
23. Mazama, A. The Afrocentric Paradigm: Contours and Definitions. *Journal of Black Studies*, Vol. 31, No. 4, 2001, pp. 387 - 405.
24. Schlesinger Jr., A. Nationalism and History. *The Journal of Negro History*, Vol. 54, No. 1, 1969, pp. 19 - 31.
25. Schlesinger, A. M. *The Disuniting of America*. New York: W. W. Norton & Co, 1992, 160 p.
26. Washington – Williams, G. *History of the Negro Race in America From 1619 – 1880. Negroes as Slaves, as Soldiers, and as Citizens*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1882, 481 p.
27. Washington, B. T. *The Future of American Negro*. Boston: Small, Maynard & Company, 1900, 244 p.
28. Washington, B. T. *Up from Slavery*. New York: Doubleday, 1901, 159 p.
29. Woodson, C. G. *The Mis-education of the Negro*. Trenton, N. J.:Africa World Press, 1933, 228 p.
30. Woodward, C. V. Clio with Soul. *The Journal of American History*, Vol. 56, No. 1, 1969, pp. 5 - 20.

LITERATŪRA

1. [ed.] Holloway, J. E. *Africanisms in American Culture*. Bloomington: Indiana University Press, 1991, 249 p.
2. [ed.] Holt, T. C. *Major Problems in African American History, Vol. 2: From Freedom to Freedom Now, 1865 – 1990s*. Boston: Houghton Mifflin, 2000, 388 p.
3. [ed.] Kelley, R. D. G., Lewis, E. *A History of African Americans from 1880*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 381.
4. Bay, M. The Historical Origins of Afrocentrism. *Amerikanstudien/American Studies*, Vol. 45, No. 4, 2000, pp. 501 - 512.
5. Bauerlein, M. Washington, DuBois, and the Black Future. *The Wilson Quarterly*, Vol. 28, No. 4, 2004, p. 74 – 86.
6. Bennett Jr., L. Carter G. Woodson: Father of Black History. *Ebony*, Vol. 48, No. 4, 1993, p. 23 – 41.
7. Bruce, D. B. Jr. The Ironic Conception of American History: The Early Black Historians, 1883 – 1915. *The Journal of Negro History*, Vol. 69, No. 2, p. 53 – 62.
8. Buchanan, P. *The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization*. St. Martin's Press, 2002, 310 p.
9. Chambers, J. L. Thurgood Marshall's Legacy. *Stanford Law Review*, Vol. 44, 1992, pp.1249-1257.
10. Clarke, J. H. *Marcus Garvey and the Vision of Africa*. Baltimore: Black Classic Press, 1974, 496 p.
11. Dagbovie, P. G. History as a Core Subject Area of African American Studies: Self-Thought and Self-Proclaimed African American Historians, 1960s - 1980s. *Journal of Black Studies*, Vol. 37, No. 5, 2007, pp. 602 - 629.
12. Daniels, R. *Coming to America, A History of immigration and Ethnicity in American Life*. NJ: HarperCollins, 1991, 495 p.
13. Felder, C. H. Afrocentrism, the Bible, and the Politics of Difference. *The Princeton Seminary Bulletin*, Vol. 15, No. 2, 1994, pp. 45-56.
14. Franklin, J. H. George Washington Williams, Historian. *The Journal of Negro History*, Vol. 31, No. 1, 1946, pp. 60 – 90.
15. Gershenhorn, J. "Not an Academic Affair": African American Scholars and the Development of African Studies Programs in the United States, 1942 - 1960. *The Journal of African American History*, Vol. 94, No. 1, 2009, pp. 44 - 68.

16. Goggin, J. Countering white racist scholarship: Carter G. Woodson and *The Journal of Negro History*. *The Journal of Southern History*, Vol. 69, No. 1, pp. 39 – 70.
17. Gregory, J. N. *The Southern Diaspora: How the Great Migrations of Black and White Southerners Transformed America*. Chapel Hill: University of Northern Carolina Press, 2005, 446 p.
18. Hahn, S. *A Nation Under Our Feet: Black Political Struggles in Rural South from Slavery to the Great Migration*. Cambridge: Belknap Press, 2003, 624 p.
19. Harris, Jr. R. L. Coming of Age: The Transformation of African-American Historiography. *The Journal of Negro History*, Vol. 67, No. 2, 1982, pp. 107 - 121.
20. Hill, R. A. *Garvey, Marcus; Forczek, Deborah; Universal Negro Improvement Association*. Los Angeles: University of California Press, 1987, 1125 p.
21. Hine, D. C. John Hope Franklin and Black History in Transition. *The Journal of African American History*, Vol. 94, No. 3, 2009, pp. 354-361.
22. Howe, S. *Afrocentrism: Mythical Pasts and Imagined Homes*. London: Verso, 1998, 337 p.
23. Lawson, S. F., Payne C. *Debating the Civil Rights Movement, 1945-1968*. Rowman & Littlefield Publishers, 2006, 224 p.
24. Levine, D. Carter G. Woodson and the Afrocentrists: Common Foes of Mis-education. *High School Journal*, Vol. 84, No. 1, 2000, pp. 5 – 13.
25. Mbokou, A. The Pan African Movement, 1900-1945: A Study in Leadership Conflicts Among the Disciples of Pan African. *Journal of Black Studies*, Vol. 13, No. 3, 1983, p. 275 – 288.
26. Meier, A. *Negro Thought in America 1880 – 1915*. University of Michigan Press, 1963, 336 p.
27. Meier, A. Rudwick, E. *CORE: A Study in the Civil Rights Movement, 1942 - 1968*. New York: Oxford University Press, 1973, 563 p.
28. Morris, A. D. A Retrospective on the Civil Rights Movement: Political and Intellectual Landmarks. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25, 1999, pp. 517 - 539.
29. Moses, W. J. *Afrotopia: The Roots of African American Popular History*. Cambridge: Cambridge UP, 1998, 313 p.
30. Neuberger, B. Early African Nationalism, Judaism and Zionism: Edward Wilmot Blyden. *Jewish Social Studies*, Vol. 47, No. 2, 1985, 151 – 166 p.
31. Normans, D. *Eiropas vēsture*. Rīga: Jumava, 2009, 1380 lpp.

32. Okafor, V. O. Diop and the African Origin of Civilization: An Afrocentric Analysis. *Journal of Black Studies*, Vol. 22, No. 2, 1991, pp. 252 - 268.
33. Pawlikova-Vilhanova, V. The African Personality or the Dilemma of the Other and the Self in the Philosophy of Edward W. Blyden, 1832-1912. *Asian and African Studies*, Vol. 7, No. 2, 1998, p. 162 – 175.
34. Poxpey, S. The Washington-Dubois Controversy and Its Effect on the Negro Problem. *History of Education Journal*, Vol. 8, No. 4, 1957, p. 128 – 152.
35. Saulītis, R. *Verdzības modelis Dienvidu štatos un tā vērtējums ASV historiogrāfijā: Bakalaura darbs*. Rīga: LU VFF, 2013, 62 lpp.
36. Schulman, B. J. *The Seventies: The Great Shift in American Culture, Society, and Politics*. New York: The Free Press, 2002, 334 p.
37. The JBHE Foundation, Inc. The Forgotten Pioneer of African-American History. *The Journal of Blacks in Higher Education*, No. 18, 1998, p. 88 – 101.
38. Van Horne, W. A. The Concept of Black Power: Its Continued Relevance. *Journal of Black Studies*, Vol. 37, No. 3, 2007, pp. 365 - 389.
39. Walden, D. Dubois' Pan-Africanism, a Reconsideration. *Negro American Literature Forum*, Vol. 8, No. 4, 1974, p. 260 – 262.
40. Washington, R. The Civil Rights Movement after Three Decades. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, Vol. 7, No. 2, 1993, pp. 259 - 285.
41. Wiggan, G. Afrocentricity and the Black Intellectual Tradition and Education: Carter G. Woodson, W. E. B. Dubois, and E. Franklin Frazier. *The Journal of Pan African Studies*, Vol. 3, No. 9, 2010, p. 128 – 149.
42. Wilson, J. W. Revolutionary Nationalism 'Versus' Cultural Nationalism Dimensions of Black Power Movement. *Sociological Focus*, Vol. 3, No. 3, 1970, pp. 43 - 51.
43. Wynters, C. A. Afrocentrism: A Valid Frame of Reference. *Journal of Black Studies*, Vol. 25, No. 2, 1994, pp. 170-190.
44. Давидсон, А. Pax Africana: Континент и диаспора в поисках себя. Москва: Гуманистика, 2009, с. 439.